

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

TOLNAI OTTÓ ESSZÉJE
NÉMETH ISTVÁN, KALAPIS RÓKUS,
APRÓ ISTVÁN, JUHÁSZ ERZSÉBET,
MONOSZLÓY DEZSŐ ÉS GORAN TRIBUSON
NOVELLÁI
CSÁTH GÉZA NAPLÓJÁNAK FOLYTATÁSA
BRASNYÓ ISTVÁN REGÉNYÉNEK BEFEJEZŐ RÉSZE
BELA DURANCI MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
TANULMÁNYA

KÖNYV-
SZÍNI-
TÉVÉ- KRIKKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1988

Február

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934

LII. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly, Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos, Major Nándor, Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Rajcsán István, Tóbiás László és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat) és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Tolnai Ottó:</i> Levél Bojan Bemnek Párizsba (<i>esszé</i>)	145
<i>Németh István:</i> Mogyorófavirág (<i>elbeszélés</i>)	150
<i>Kalapis Rókus:</i> Messze távolban kéklenek a hegyek (<i>novella</i>)	159
<i>Apró István:</i> Mélypont (<i>novella</i>)	163
<i>Jubász Erzsébet:</i> Átlók (<i>novella</i>)	165
<i>Monoszló Dezső</i> (Bécs): Japán szerelem (<i>novella</i>)	169
<i>Goran Tribuson:</i> Történet a családi gyűlölködésről, a flórenci stílétről és a kutyák mennyországaról (<i>elbeszélés</i>)	179
<i>Csáth Géza:</i> Napló 1912—1913 (<i>II. rész</i>)	197
<i>Brasnyó István:</i> Macula (<i>regény, XV., befejező rész</i>)	208

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

<i>Csányi Erzsébet:</i> Közöny és sikoly: hangoztatott és sugallt eszmeiség (<i>tanulmány Miloš Crnjanski Napló Čarnojevićről című könyvéről</i>)	228
<i>Bela Duranci:</i> Vajdaság képzőművészete (<i>tanulmány, I. rész</i>)	238

LEVÉL BOJAN BEMNEK PÁRIZSBA

TOLNAI OTTÓ

Tisztelt Uram!

Az elmúlt két-három évben gyakran érdeklődtem Ön felől közös ismerőseinknél: Kitynél és Gvardiolnál Belgrádban, Čurčić Perónál, Knežević Abynál Újvidéken. És hát Csikós Tibivel is emlegettük Önt, ugyanis mint mondta, összefutottak Párizsban. Jó találkozni ezekkel az emberekkel, és látni, az ő számukra is milyen sokat jelent az Ön neve, munkássága, az a külön pozíció, amit képviselt-képvisel a jugoszláv művészetben, az a külön pozíció, amit tán még leginkább Balthus pozíciójához tudnék hasonlítani, az a pozíció, ami mostanság, a posztmodernizmus idején még csak szuperiorikusabb lett.

Valójában azért írok, hogy megköszönjem január 15-én megnyílt kiállítása szórólapját, a szórólapra írt újévi üdvözetet. *Aveniu Niepce* — próbálok megkeresni a galériát kis rongyos térképemen, ugyanis, mivel a tárlat február 21-éig lesz nyitva, még nem mondtam le egészen megtekintéséről. A lap állandóan itt van az asztalomon. Gyakran veszem magam elé, hogy megpróbáljam leolvasni reprodukciójáról, mi is történt azóta, amióta nem találkoztunk, amióta Ön Párizsban dolgozik.

Akárha semmi sem változott volna, hiszen az, amit elért, az már-már maga volt az abszolútum.

Fekete-fehér kockás tér, a téren plasztikus meanderek. Labirintus valójában, valamiféle kettős labirintus, amely közepén ott áll a fekete pöttyös, fehér kutya. Az új talán a plaszticitás fokozása, a padlózat és a meanderidomok, meanderhasábok különös ellentéte. És hát a háttér szakadéka, az, ahogy minden plaszticitása, szilárdsága ellenére ez a fekete-fehér kockás sík lebeg — lebeg, akár a Holt-tengeren az aszfalt. Éppen a napokban olvastam az egyik régi lexikonban a Holt-ten-

gerről: „Vidéke sivár és kihalt, felületét gyakran asphalt fedi. Ide ömlik a Jordán.”

Szóval, az az érzésem, ez a gyönyörű terasz, ez a borgeszi labirintus a Holt-tengeren — netán a Holt-Világon lebeg, úszik . . .

Azt szeretném még elmesélni, hogy mielőtt még megkaptam volna ezt a kiállítási szórólapot, már akkor is több jel mutatott az Ön irányába. Nemrég egy kéziratot dolgoztam, amelyet még aktívabb barátságunk idején vázoltam fel: szereplőim Kathmandu felé igyekeznek a Himaláján, s közben Nepál nemzeti jelképéről, az orrszárvúról és a tibeti dogról értekeznek. Akkori papirosaimból látom, komoly kutatásokat végeztem a tibeti doggal kapcsolatban, bár annak semmi nyoma, hogy a színét illetően sikerült volna valami pontos adathoz jutnom: biztosan arra gondoltam, majd Önnel konzultálok, majd Önnel kitaláljuk . . .

Újév előtt Magyarországon egy vidéki színházi fesztiválról utaztam dramaturg barátommal és feleségével Budapestre. Hosszú utazás valami sűrű, szürke közegben. Barátom felesége vezette a szép kis ciklámenszín Toyotát, mi meg elaludtunk. Ahogy már közel Budapesthez, feléreztünk, barátom mesélni kezdett. Mintha csak most álmodott álmát mesélte volna. Néhány éve Újvidéken járt, nálunk aludt, kezdte meséjét. És volt abban a szobában, ahol őt elszállásoltuk, egy fantasztikus festmény, amelytől egyszerűen képtelen volt elaludni. Egy fehér kutya ül azon a zöld képen, és a lábát benyújtja, behelyezi valami kivonalazott pályára. Megsért valami határt. De úgy sérti meg, hogy az elviselhetetlen. Egyszerűen elfoglalja, bekebelezi, megszállja azt a játéktér, tenispályát. Azóta sm tudok szabadulni annak a képnek az emlékétől, fejezte be barátom.

Nagyon meglepett barátom meséje, értelmezése. Először is azért, mert már nemigen hittem, hogy ilyen nagy élmény tud lenni valakinek egy kép, méghozzá az én, illetve az Ön képe. Másodszor pedig azért, mert én pontosan az ellenkezőjét láttam eddig a képben, amelyet már több mint egy évtizede nézek tágra meredt szemekkel. Én ugyanis valami angyali, túlvilági nyugodtságot, egyensúlyt érzékeltem. Éreztem, hogy ez az angyali krétalény behatol egy szent tere-numra — tán magának az istennek a dolgába avatkozik bele, tán a pálya másik végén maga az isten áll, de nekem eddig úgy tűnt, hogy ez rendben van, hogy éppen ezzel a könnyörtelen beavatkozással teremődött meg az abszolút egyensúly. Emlékszem, amikor utoljára írtam e képről, Pilinszky meghatározására utaltam, ahol arról szól, hogy az a jó kép, amely még egy halálraítéltet sem zavarna a

siralomházban . . . Tényleg különös, de én ezt a képet pontosan olyan képnek tudtam. Ezt az egyetlen festményt tudtam olyannak.

És akkor barátom teljesen megzavart. Míg meséjét hallgattam a finoman suhanó ciklámenszín Toyotában, arra gondoltam, ismét írni kellene a *Fehér kutyáról*, írni ismét az Ön opusáról, írni akár egy kismonográfiát, hisz most már szépen kirajzolódik, mi is maradt meg igazán a nagy festészeti kalandokból. Számomra Stupicán és Miljenko Stančićon kívül tán egyedül az Ön művészete.

Napról napra mind nagyobb szükségem van e két festő csöndjére, áhítatára, megszenvedett, megtisztult anyagára, e megtisztult anyagból előlépő kis, ártatlan lényekre . . .

Hajnali négy óra van — még nincs hó felénk, akárha máris tavasz akarna lenni (Hallom, Belgrádban is kivirágoztak a mandulák!), felállok asztalomtól, átmegyek a nappaliba, oda, ahol Ön annyira szeretett üldögelni attól a naptól kezdve, hogy elhozta nekem a *Fehér kutyát*, szeretett üldögelni és szerette nézni a százéves diófát, egy, a sötét dióról lecsüngő, kék zsinórt, átmegyek, és leakasztom a *Fehér kutyát*, megnézem, mi is van a hátulján. Végső ideje felvenni az adatokat, hozzálátni a munkához.

B. Bem 1973 — ezt írta a finom sperlemezre, amivel a fekete-szürke fotókartonra festett olajpasztell hátulról le van zárva, és egy oranzs vignetta:

Opera esposta alla
GALLERIA DEL CAVALLINO
VENEZIA
14 apr. 1974

Én a 77-es belgrádi kiállításon pillantottam meg ezt a festményt először és mentem be azon nyomban a Szalont akkor vezető, kedves Irina Subotichoz, mondván: én ezt a képet mindenféleképpen meg akarom venni! Igen, és már ennek is több mint egy évtizede!

Künn még sötét van. De ez a sötétség, amit most látok a nagyablakon, más; a diófa ugyanis közben kiszáradt, kivágtuk, nincs, nem óv már bennünket nagy, nyugodt, sötét lénye. Ám az a kék műanyag zsinór mintha még mindig ott csüngne, akárha az ég repedt volna meg ott, a fa helyén.

A képet az egyik fotelre helyezem, egészen közel hozzám. Még mindig barátommal dialogizálok. Noha három-négyszer is írtam már a képről, csak most kezd tudatosodni a vele való viszonyom, csak most látom, hogy engem elsősorban a zöld és a fehér ellentéte fog-

lalkoztatott. Évekig tanulmányoztam a szent zöldet, a fehér anyagot (liszt, gipsz, aszpirin). Valójában tán el sem jutottam a festészet problémájáig. Sosem is volt festészeti kérdés számomra e kép. A kép fehér lénye nyűgözött le, hipnotizált meg. E fehér lény mibenlétét kutattam.

Egy kutya, egy fehér dog (az argentin dog állítólag felér, a tibeti, mint jeleztem, nem tudom milyen színű), valami angyali lény a hattyú és az unicornis között. Két erős mancsával maga alá húzza a pályát, nemcsak a pályát, mindent. Abszolút dominál. És ez így van jól. Mert ő az abszolút jó. Az abszolút tisztaság. Az egyetlen lény, amely mondhatja magáról:

PURUS SUM

Vladimir Jankélévitch *Le Pul et l'impur* (A tiszta és a tisztátalan) című könyvére gondolva okoskodom: nincs tiszta ember, de vannak emberek, akiknek sikerül tiszta anyagot előállítani, akiknek sikerül tiszta lényeket teremteni. Ezért fontosak a festők, az utolsó alkímikusok. Ezért fontos Stupica és Miljenko Stančić. Ők elő tudták állítani azt a tiszta elementumot, a tisztaságnak azt az atomját, amelyről Valéry beszél. Az ő kismenyasszonyuk és kishalottjuk ilyen szempontból rokon az Ön fehér dogjával. Az Ön fehér dogja ezeknek a kis lényeknek (Balthus bimbózó lánykái is ide tartoznak!) az abszolutizálása.

Persze tudom, érzem, immár saját bőrömön is kezdem érezni az ilyen fehérség zavar, ijesztő, félelemmel teljes. E. A. Poe benszültötekről írt szavai jutnak eszembe, az *Arthur Gordon Pymból*: „Rémulten menekültek például a tojás elől, ijedten hátráltak a nyitott könyv láttára, féltek a vitorláktól, és nem mertek a kezükbe venni egy kanálnyi lisztet sem. Általában féltek mindentől, ami *fehér* volt.”

Abba kell hagynom. Különben is, félek, okoskodással még szepőt ejtek rajta.

Valamelyik nap Belgrádban jártam. A Sebastianban is megfordultam. Ahogy beléptem, hirtelen megállított az eladásra szánt plakátok között az Ön fehér kutyája. 65-ös dubrovniki kiállításának megvan a katalógusa, de erről a 76-os dubrovniki tárlatról, amikor is a fehér dog a plakátra került, semmit sem tudok. Pedig fontos lenne, mert a fehér dog városának tudom Dubrovnikot... Később a nap folyamán meglepődve tapasztaltam, hogy ez a fehér kutya, a mi fehér dogunk a legtöbb ismerősöm, barátom számára létező, sőt

aktuális: valamiféle új jelként, ellenjelként izzik, kezd izzani szemükben.

Most már végképp be kell fejeznem levelem (heti penzumként egyben fel is szeretném olvasni a Rádióban).

Jó lenne találkozni, jó lenne beszélgetni már, jó lenne tudni, ki az a festő, akit Ön, a művészettörténész ma érdekesnek, fontosnak, netán nélkülözhetetlennek tart arrafelé a Világon . . .

Ha látja azt a horgosi szobrászfiút, akivel egyszer Belgrádban találkoztunk, üdvözlje.

Régi barátsággal és tisztelettel:

to

Újvidék, 1988. január 18-án

P.S.

Szeretném, ha találkozna Balthusszal; megkértem Jancsó Miklóst, aki még Rómából ismeri, próbálja rávenni a Mestert, nézze meg az Ön festményeit . . .

MOGYORÓFAVIRÁG

N É M E T H I S T V Á N

Selyembandi — mert mindenki így ismerte a faluban — külön ember volt. Különcsége mindenekelőtt végtelen pedantériájában mutatkozott meg. Mielőtt meg nem hibbant volna, mert minden kétséget kizárólag meghibbant, sokat adott magára, megjelenésére, küllemére, pedig éppoly hótszegény volt ő is, mint a legtöbb falusi társa, napszámba járt, a háború előtt részarató volt, falverő, kubikos, értett minden kétkézi munkához, a háború után pedig ő is, mint a legtöbb sorstársa, frissen kapott földjével belépett a szövetkezetbe. Legényember volt ugyan, özvegy édesanyjával élt egy háztartásban, földet mégis kapott, igaz, ő nem igényelte volna, annál rátartibb volt, hogy valamiért is sorba állt volna, az édesanyja unszolására íratott, így a „megtapsikolt” föld, ahogy az agrárföldet nevezték, nem is az ő, hanem az anyja nevéen szerepelt, a szövetkezetbe is az öregasszony rábeszélésére lépett be. A szövetkezeti földekre rendszeresen és fegyelmezetten kijárt, mint ahogy a vállalt munkában mindig is pontos és fegyelmezett volt, de különállóságát most is megőrizte, éppúgy, mint régen, amikor brigadérosok helyett még bandagazdák intézkedtek.

Nem tudnak róla, hogy valaha is lett volna — ahogy ezt faluhegyen mondják — lelki barátja. Még mulatni is egymagában szeretett, külön asztalnál. Ezekre a mulatozásokra szombat esténként került sor a Csáki kocsmájában, persze nem minden szombat este, jobbra évszakonként egyszer, de ha „rájött”, sűrűbben is. A mulatozásokba nem véletlenül sodródott, nem a társaság vitte ezekben bele, hiszen mindig egymagában mulatott, és ezt leginkább még odahaza, borotválkozás, tisztálkodás, készülődés, fészülködés közben eldöntötte magában, eldöntötte, hogy ma a pohár fenekére néz.

Ezeket a hétvégi, szombat délutáni készülődéseit mindig különös szertartással végezte. Ez a mindig természetesen még arra a korszak-

kára vonatkozik, amikor különködése ellenére is normálisszámba vették az emberek. Tehát a meghibbanása előtti időkre.

Legalább egy óra hosszát vett igénybe csak a szőrtelenítés, azaz a borotválkozás. Ehhez előbb vizet langyosított. Míg a víz langyosodott, előkészítette a borotválkozáshoz szükséges kellékeket: a pamacst, a borotvaszappant a kis bádögbögrével, mind külön-külön megvizsgálta, kifogástalan állapotban vannak-e, noha akkor is megvizsgálta mind, amikor legutóbbi borotválkozása után elrakta őket. Legaprólékosabban természetesen magát a borotvakést vizsgálta meg, nagy szakértelemmel kiemelte a tokjából és kinyitotta. A borotvaélet alaposan szemügyre vette, és csak azután fogott hozzá a fenéséhez. A fenőszíj a szoba ajtaján lógott, fényesen a sok használattól. Most vidáman csattogott a borotvaél villámgyors tánca alatt. A szoba levegője is megtelt a készülődés meleg, bensőséges hangulatával. Selyembandi özvegy édesanyja a kemencepadkán ült, le nem véve szemét egy pillanatra sem szeretett gyermeke lassú, de lomhának semmiképpen se mondható mozdulatairól. Az öregasszonyban ezek a szombat délutáni készülődések mindig azokat a titkos reményeket ébresztették, hátha háztűznézőbe indul a fia. Mert nagyon itt lett volna már az ideje, hogy egy jóra való asszonynak valót találjon magának. Egy hozzáillőt. Komolyat, szépet, dolgosat. Mindig attól rettegett, hogy egyszer lehunyja a szemét és szeretett gyermeke egyedül marad a házban. Ki főz, mos és vasal rá? Állandóan ez forgott a fejében, a fiának mégse mert még csak halvány célzást se tenni arra, hogy hova készülődik, esetleg kihez. Ismerte a természetét. Pontosan olyan, amilyen a szegény megboldogult édesapjáé volt. Tőle se lehetett kérdezni soha semmit. Maradt hát a titkos reménykedés.

Az „ide-odás” ruha, a vasalt ing, a fényesre kefélt cipő már ki volt készítve. Selyembandi begyűrt, ingnyakkal a kis falitükör elé állt, hosszan megvizsgálta benne az arcát, megtapogatta borostáit, s még habkeverés közben is egyre csak nézegette magát a tükörben, nem mintha különösebben el lett volna ragadtatva széles arccsontjától, erős, kiugró állától, már-már hegyesnek mondható ádámcsutkájától, inkább mintha azon töprengett volna, hogyan is álljon hozzá, honnan kezdje sűrű borostájának „learatását”, ami most már kövér szappanhab alatt puhult. Minden ott volt a keze ügyében, s a megszokott terpszállásban nekifogott a szőrzet lehúzásához.

Minthogy igen erős borostája volt, az előfenés után még kétszer fente meg a borotvát. Miután megberetválkozott, derékig lemosakodva újból a kis falitükör elé állt; most sem önmagában gyönyörködni, hanem a végzett munkájában. Az arca sima, a bőre fényes és feszes

volt. A kisollóval megigazította a bajuszkáját, majd gondosan elmosta s elrakta a borotvakészletét. Belebújt a kikeményített, vakítóan fehér ingbe.

Özvegy édesanyja most szólalt meg először:

— Nem vág a nyaka, fiam?

A készülődés szertartása nem engedte meg, hogy válaszoljon. Illetve úgy gondolta: elegendő válasz a hallgatás. Selyembandi különben is kevés beszédű volt, már-már szófukar. Napok múltak el anélkül, hogy szóra nyitotta volna a száját. Tűnődő természet volt.

Felöltözött teljesen, utoljára a cipőjét húzta föl. De mielőtt belebújtatta volna a lábát, még egyszer megvizsgálta, úgy van-e kisuvickolva, ahogyan annak lennie kell. Miután egy porszemet, egy pölyhöt se talált rajta, felhúzta és megkötötte. Ezzel mindig hosszabban időzött, mert nem állhatta, ha a pertli egyik szára hosszabbra sikerült, mint a másik.

Miután mindennel elkészült, újra a falitükör elé állt. Fésülködni kezdett. A szakállától eltérően nem túl sűrű, egyenes szálú haja volt. A haját hátrafésülve viselte, s pontosan a közepén választotta el. Egyszer a Színházi Életben látott ilyen frizurát, s nagyon megtetszett neki. Teljesen lenyalt frizura volt ez. A koponyájához tapadt, mint egy sisak. Fénylett a hajolajtól.

Nem állhatta, ha ezt a páncélszerű frizurát valami is ékteleníti, különösen nem állhatta a korpát, nemcsak a haján, a zakója vállán, a nyakán sem. Így különösen sokat kellett bibelődnie a kis hajkefével, míg teljesen rendbe nem tette magát.

Ekkor szólt oda özvegy édesanyjának, most is csak foghegyről:

— Megyek!

— Vigyázz magadra, fiam! — ereszkedett le a kemencepadról az öregasszony, s egészen a kiskapuig kísérte szeretett gyermekét. A szíve tele volt büszkeséggel és gyönyörűséggel. Nem is csoda, Selyembandi, különösen így kipötytyenve, valóban jóvágású legény volt. Az öregasszonynak sehogy se ment a fejébe, épp az ő fián nem akad meg egy hajadonnak a szeme. Ez volt egyetlen titkos bánata.

Selyembandi, mint rendesen, most is a Csáki kocsmája felé tartott. Szombat este volt, estefelé; a hazatérő gulya messze, az utca végén lomhán úszott, közeledett a fölkapart porfellegben. Meggyorsította a lépteit, hogy a kocsmába érjen, mielőtt összetalálkozna a gulyával. Pedig ilyenkor, kipötytyenve nem volt kedvére a gyors járás, kényelmesen, ráérősen, már-már urasan ereszkedett lefelé az utcán, hiszen nagyon jól tudta, nem egy szem akad meg rajta, figyelik a kerítések, az ablakok mögül, utánabámulnak, megcsodálják

élesre vasalt pantallóját, fényesre suvickolt lábbelijét, lenyalt frizuráját, kikeményített, hófehér ingét, nem mintha máson nem figyelhetnének meg hasonlót, de Selyembandi nem volt máshoz hasonlítható, Selyembandiból csak egy volt. Tudta tehát, hogy sokan megbámulják, de nem ezért fogta kényelmesre a járását, nem önmaga mutogatásáért, nem érdekelték a báméskodók, füttyült a világra; számára ez szertartás volt, éppúgy, mint a hétvégi, szombat délutáni mosakodás, borotválkozás, öltözködés, éppúgy, mint a Csáki kocsmájában eltöltött szombat esték annál a sarokasztalnál, ahol mindig egymagában ült, s ami már törzshelyének számított. Nem szeretett volna hazatérő gulya fölkapart porába ütközni, meggyorsította a lépteit, már-már kocogóra fogta, olyannyira, hogy önmaga előtt is nevetségessé vált, el is rontva ezzel szokásosan jó kedélyét. „A fene egye meg, dünnögte magában, nem tudott várni az a csorda egy keveset!” Mégis jó, hogy megszaporázta a lépteit, egyszerre érkeztek a kocsmá elé: s hogy a nyakába ne zúduljon a sűrű porfelleg, menekülésszerűen ugrott be a kocsmajárat, ami csakugyan méltóságán aluli cselekedet volt. De valaki még bele is csípett: „Tán tüzes szalmacsóvát dugtak a fenekedbe?” Mintha nem is hallotta volna, leült a törzsasztalához, s egy pohár bor helyett rögtön egy litert rendelt.

A kocsmában a szokásos szombat esti hangulat uralkodott, munkából hazatérő férfiakkal volt tele, de mind a söntés körül toporgott, egymás kezéből majd kiverték a poharakat, mégse ültek le. Úgy tartották, ha leülnek, ott is ragadnak. Inkább állva maradtak, s úgy ittak, akik korábban érkeztek, már a harmadik pálinkánál tartottak, mert főleg azt ittak így, szombat esténként, munkából hazajövet, erre majd, gondolták, még jobban csúszik a vacsora. Törköly, császárkörte fogyott ilyenkor a legjobban, ebből fogyott a legtöbb a kora hajnali órákban is, munkába menet, csak most, hétvégen, szombat este sokkal tovább el lehetett időzni, néhánynak most pénz is akadt a zsebében, ha nem is épp egy egész havi fizetés, mert az emberek többsége a szövetkezetben dolgozott, s a keresetnek csak egy kis részét kapták készpénzben, nagyobb részét természetben. Vagy se ebben, se abban. Az új világ, aminek az ízeit most kezdték kóstolgatni, nem nagyon volt ín्यekre, mert szavakban túl sokat ígért, de megfoghatót keveset adott: minden S betűvel kezdődött: se pénz, se posztó. Még a kenyér íze is megváltozott: a háború alatt már hozzászoktak a krumplis kenyérhez, de most nagyon soknak az ín्यét feltörte a kukoricakenyér. De még ebből se lehetett mindenki elegendő. Szerencsére törköly, császárkörte és bor volt

elegendő. És Csáki, a kocsmáros éppen úgy adott „krétára”, hitelre most is, mint mindig, amióta csak állt a kocsmája. Hiába hirdette a söntés fölött a bekeretezett rajz a Hitel halálát, itt emberemlékezett óta mindenki hitelre ihatott, Csáki nem győzte a strigulákat húzni a „törzsvendégek” neve mellé.

Selyembandi is törzsvendégnek számított, de ő ebben is kivétel volt: azonnal fizetett! Mégpedig rögtön, ahogy a kocsmáros kivitte neki az italt. Egyszerre egy egész litert ritkán, vagy egyáltalán nem szokott rendelni; most, hogy elébe tette a literes üveget a kocsmáros, meg is kérdezte: „Ha jól hallottam, csak egy poharat mondtál.” „Úgy van — mondta Selyembandi —, egy liter bort és egy poharat!” Fizetett, majd töltött, s mint aki nagyon megszomjazott, rögtön ki is itta a poharát. Újra töltött, s csak aztán kezdte a sarokasztal félhomályából jobban szemügyre venni a söntés előtt ácsorgó, s már hangoskodni kezdő embereket. Tekintetével a „tüzes szalmacsóvást” fürkészte, de már az édestestvérét se ismerte volna föl, oly sűrű cigarettafüstben úsztak a fejek.

A harmadik pohár után — normális körülmények között egész este nem ivott meg többet három pohárnál — kinyújtotta lábát az asztal alatt, s hátradőlt a széken; olyannyira, hogy maga alatt a széket is hátradöntötte, a szék a két hátsó lábán egyensúlyozva állt. Selyembandi szerette magát így „hintáztatni”, valójában mindig egy hintaszéket szeretett volna, olyat, amelyet a Színházi Életben látott. A hintaszéket kiállítani a gang végére, és rágyújtani egy szivarra! Igaz, szivarja nem volt még soha. De akkor majd lenne. A világ még le lenne szarva.

Ez a virág olyan virág,
mint a mogyorófavirág —
sokat ígér, keveset ad!

Úgy dobta föl a fejét a dalra, mintha ezt valaki a fülébe dúdolta volna, pedig ez a valaki ő maga volt. Csak nagy ritkán szokott dudorászni, odahaza, szerszámnyél faragása közben, olyankor, amikor egy lélek sincs a közelében, senki, még az édesanyja sem, de még ilyenkor is, amint észreveszi, hogy dudorászgat, amint ez tudatosodik benne, rögtön abba is hagyja. Most nem hagyta abba. Töltött, fölhajtott, megint szemügyre vette a kocsmá közönségét, s sűrű dohányfüstben úszó, részeg fejeket, s kihívóan, mintegy ingerelve, heccelve a közönséget újra rázendített:

Ez a virág olyan virág,
mint a mogyorófavirág —
sokat ígér, keveset ád!

Arra még tisztán emlékezett, hogy újabb liter bort rendelt, meg arra is, hogy az emberek a söntés elől lassan odadülöngtek az asztalához, éljenezni és nyalábolgatni kezdték, borostás ábrázatukat az arcához dörzsölték, összenyalázták, veregették a vállát, nyakló nélkül töltögették bele az italt, végül ő is föltápáskodott, közéjük állt, s már az egész kocsmá torkaszakadtából ordította:

Ez a virág olyan virág,
mint a mogyorófavirág —
SOKAT ÍGÉR, KEVESET ÁD!

Hogy a kocsmából miként keveredett haza, nem tudja. Másnap iszonyú fejfájásra ébredt. Édesanyja csak lábujjhegyen mert körülötte járkálni, s igyekezett a nyomát is eltüntetni az éjszakai dorbézolásnak. Vagyis mire szeretett gyermeke fölébredt, rendbe tette a ruháját, ami olyan volt rajta, amikor az éjjel haztámogatták, mintha disznóólban hempergett volna meg.

Hétfőn reggel, mintha mi sem történt volna, pontosan megjelent a munkahelyén, a szövetkezet brigádjában. Dél tájban egy terepjárón két OZNA-s jelent meg, Selyembandit kiszóltották a sorból, s magukkal vitték.

Ettől a naptól kezdve Selyembandi élete és viselkedése gyökereken megváltozott. Mások úgy kezdtek vélekedni, hogy Selyembandi azelőtt se volt teljesen beszámítható, mindig is hiányzott egy kereke, különc és kényes volt, és olyan finnyás, mintha legalábbis grófnak született volna. Most már tudni vélték, hogy a közös munkán, a brigádban Selyembandi sohasem ivott a közös bögréből, a kannából úgy öntetett magának a tenyerébe, ha meg éppen senki se volt erre hajlandó, inkább szomjazott, mintsem megfogta volna a közös vizesbögrét. Voltak ugyan, akik közbeszóltak, hogy „no, nem éppen úgy volt!”, de ezeket letorkolták, elnémították, s inkább azokra kezdtek odafigyelni, akik olyan képtelenségeket állítottak, miszerint Selyembandi azért olyan emberkerülő és nőgyűlölő, mert az édesanyja egyben a szeretője is. Mindenki tudni vélt valamit, mert az igazat, az igazi okot senki se tudta. Legalábbis egyelőre nem. De abban egyetértett az egész brigád, hogy csak van valami Selyembandi füle mögött, ha már az OZNA ilyen hirtelen és váratlanul

lecsapott rá. Talán a fülükbe juthatott valami abból, hogy Selyembandi be szeretett volna állni kakastollas csendőrnek. Mert ez való igaz volt. Selyembandi nem is titkolta ezt sohasem. Állítólag meg is felelt volna erre a posztra, tán erre a posztra felelt volna meg a legjobban — szép szál gyerek volt! —, és már föl is vették volna, ha nem azzal kezdi a bemutatkozást, hogy visszazájal valamelyik főcsendőrnek. De ez már csak olyan mendemonda. Selyembandi körül mindig is rengeteg mendemonda keringett. Senki se állta ki szó nélkül különködését. Még az is szúrta a szemüket, hogy nem oldalt választja el a haját, hanem középen. Senki ki nem mondta, de már akadtak, akik éppen hogy csak ki nem mondták: jobb is, hogy elvitték; sose tudni, mi lakik az ilyenben! Sose nyilvánít véleményt, nem is tudja az ember, hanyadán legyen vele, de jóllehet, ha egy kicsit megszorogtatják, mindent kikotyog, amit a munkástársaitól hallott. Az ellenszenv úgy felizzott vele szemben, hogy már azok se merték védelmükbe venni, akik titokban a pártján álltak.

Harmadnap hazaengedték. Selyembandi sosem volt szószátyár, de annyit most mindenki elvárt volna tőle, hogy megmondja, hogy s mint volt, s főleg miért? Selyembandi ezzel szemben egy kukkot se szólt, mintha teljesen megbénult volna. A színe is megváltozott; fakóbb lett, a lábai pedig határozottan megroggyantak, mintha a pár napi távollét alatt összetörték volna a csontjait, s határozottan a tétovaság jelei mutatkoztak rajta. A faluban suttogni kezdtek, hogy Selyembandinak alaposan megszorogatták a tőkeit, s egyesek már azt is tudni vélték, hogy miért kapcsolta le a rendőrség. Föllázította a Csáki kocsmájában az embereket, valami nótával szította őket, valami rendszerellenes nótával, hogy ez a VILÁG sokat ígér az embereknek, de semmit se ad. Föllállt az asztalra, s úgy verte az öklével a kocsmá mennyezetét. Végül már az egész kocsmá azt a nótát fújta. Magát a kocsmáros is kihallgatták, de őt nem tartották bent, a kihallgatás után rögtön hazaengedték.

Ahogy híre kelt ennek a mendemondának, annak ugyanis, hogy Selyembandi rendszerellenes nótákat dalolt a kocsmában, és hogy hangosan kimondta, amit mások suttogva se merészelnek kiejteni a szájukon, miszerint lassan már kukoricakenyérből se ehetünk eleget, ahogy ennek híre kelt, azok is kezdtek pártfogásba venni, akik eddig mindennek elmondták, sőt az egyik vasárnapi prédikációját a plébános úr is Selyembandinak szentelte, persze anélkül, hogy kiejtette volna egyszer is a nevét, de mindenki tudta, hogy róla van szó; róla, akit tegnap még az egész falu különcknek tartott, ember- és

templomkerülőnek, kivagyí senkiházinak, aki az önteltségtől s büszkeségtől már lépni is alig tudott, és ez nem is lett volna baj, ha pénz és vagyon állt volna mögötte, de hóttszegény volt, mint a többi, mire föl ekkor olyan büszke, hogy már a mások köszönését se fogadja. Selyembandiból már-már Angyal Bandivá, betyárvezérré válik a falu szemében, aki a mai „urak” arcába merte vágni az igazságot, ha különös viselkedésével és a róla keringő újabb mendemondákkal ő maga meg nem zavarja az embereket. Selyembandi ugyanis inni kezdett. Nem úgy, mint eddig, havonta vagy néha szombatonként, egy-két pohárral, hanem mindennap, egyik kocsmából ki, a másikba be, naponta bejárta a falu összes kocsmáját, egyedül a Csákihoz nem tette be többé a lábát, még holtrészegen se, sőt ország-világ előtt kikiabálta, milyen szar ember a Csáki. Hogy miért 'szar' ember, azt nem árulta el, talán úgy gondolta, teljesen fölösleges, úgyis tudja ezt mindenki.

Egy ideig még rendszertelenül kijárt a brigádba, de hamarosan teljesen hátat fordított a szövetkezetnek, hátat fordított más munkának is, a napszámoskodásnak, s teljesen az ívásnak adta a fejét. Idős édesanyjától könyörgött ki pénzeket, később, amikor szép szóval nem sikerült kikönyörögnie tőle semmit, gorombáskodott vele, állítólag meg is verte az öregasszonyt, aki most már nemcsak amiatt sírdogált titokban, hogy szeretett gyermeke — mert még így is szeretett gyermeke maradt ez a megtévelyodott legény — nem talál egy hozzá való, takaros asszonynak valót, hanem főleg azért, mert teljesen tönkreteszi magát a folytonos ivással, s mi lesz majd vele, ki viseli a gondját, ha egyszer ő lehunyja a szemét.

Hosszú időn át minden szombat délután, éppúgy, mint azelőtt, kikészítette szeretett gyermekének a habfehér, kikeményített ingét, a vasalt ruhát, a fényesre suvickolt lábbelit, hátha meggondolja magát a fia, és szépen felöltözik, mint azelőtt, s újra jó útra tér, még biztatgatta is remegő édesanyahangján, hogy legalább most, egy héten egyszer öltözzél fel, fiam, tisztességesen, ne így mutatkozzál az emberek előtt, de hiábavaló volt minden. Selyembandiban valamit megroppantottak, nem tudott többé talpra állni, sárosnak, szennyesnek érezte magát kívül-belül, rongy embernek, aki szemrebbenés nélkül kiissza mások poharából az italt, mindegy, mi van a poharakban: bor, pálinka vagy sör, körülántorogja a kocsmá asztalait, s megissza, magába önti, amit otthagytak, vagy fölkapja az iddogálók elől a poharakat, már nem is botránkoznak meg rajta, tudják, hogy Selyembandi meghibbant, hogy munkakerülő és kocsmatöltelék, igaz, nem volt mindig ilyen, valamikor büszke legény volt, sokat, túl

sokat adott magára, különködött, külön szeretett volna lenni mindenkinél, de lebukott vagy lebuktatták, valamiért beköpték, valamit elkövetett, vagy csak ráfogtak valamit, valamikor nem túrt meg magán egy porszemet, most meg örökké, mint a disznó, talán meg is tetvesedett már, messziről bűzlik, soha nem mosakodik, a szakálla a melle, a haja a háta közepéig lóg, már rég nem veszik komolyan, meghibbant, nem veszi komolyan már a rendőrség sem, pedig állítólag egy időben lekopogta az embereket, félték tőle, elnémultak, ha közeledni látták, volt valami ügye, arra nagyon ráfizetett, tán abba is hibbant bele, egy reggel úgy fognak rátalálni az árokparton, s akad-e majd ember, aki eltemeti, vagy ott, az árokparton húzzák rá a földet?

MESSZE TÁVOLBAN KÉKLENEK A HEGYEK

KALAPIS RÓKUS

Hermann úgy állt az irodaablak mellett, mintha minden pillanatban világraszóló esemény következhetne be az utcán — karnevál, aranyeső, feltámadás. Feszülten nézte az esernyőkkel közlekedő járókelőket, a tócsákat, a sűrűke eget.

Élete zsákutcába torkolt, akárhogy is forgatja a pusztaság életbe maradás tényén kívül, semmit sem tud felmutatni. Csak az aranyhalacska segíthetne rajta, vagy a lottó. Esetleg egy nagy hatalmú rokon, aki hamar-hirtelen lakáshoz, busás fizetéshez juttathatná. Ám se lottó, se halacska, se rokon. Még isten sincs, akivel pörölhetne, akitől remélhetne valamit. Lebámult a mélybe. Majdhogynem érdemes lenne egy rövid, borzalmas zuhanás árán elszökni messzire, ahol minden mindegy. Semmi sem akadályozza, csak az üveg. Áttetsző, kemény, hideg. Keresztülnézett rajta. Messze, a távolban, mint a holnap, kéklettek a hegyek.

Törni-zúzni szeretett volna, üvöltöni szörnyű tehetetlenségében. Belerúgni a vén kockafejűekbe, akik addig jártatták a szájukat, amíg minden el nem ment a fenébe. Csak sajnós, ez sem volna megoldás. Részint mert a rugdosástól eddig még senkinek sem jött meg az esze. El kellene menni, egyszerűen faképnél hagyni őket. Jó hecc volna, ha mindenki lelépne egy este, és ők reggel arra ébrednének, hogy üresek az utcák, még a piacon sincs senki, akitől ennivalót lehetne venni. Főne a tatulekek feje, meg a feleségük is holtra macerálná őket, mert nem volna fodrász, nem volna, aki megvarrja a nagyesztélyit. Hehe. Csak úgy elosonna az ország, mint a vásott diákok a matekóráról.

Megcsörgette zsebében az aprót, gyilkos pillantást vetett az ajkait festő Malickánéra, a „hála isten, vége van”-t kurjantó Kovácsra, és megelőzve az irodai siserehadat leszaladt a lépcsőn.

Odakint még mindig esett az eső, s mivel nem volt esernyője, rövid töprengés után úgy döntött, hogy betér valahová. Bár tulajdonképpen valamilyen szeszszel szeretne volna megszüntetni gyomra ideges remegését, mégis a közeli cukrászdába tért be egy feketére. A szesz drága, a fekete olcsó, fizetés meg csak tíz nap múlva lesz. A világ egy nagy vödörnek tűnt, mibe tanulóiévei viszonylag elviselhető csöbre után pottyant, s minden jel arra utalt, hogy ebből a vödörből nem evickélhet ki sohasem.

„Adj száz dinárt, nem bánod meg” — szólalt meg a közelében egy női hang, annyira váratlanul, hogy Hermann megriadt. Egy egészen fiatal, keleties bugyogóba öltözött, fehér kendős lány állt mellette, hóna alatt egy jókora idétlen csendéletet ábrázoló olajnyomattal. Hermann annyira meghökkent, részint a lány hangjából áradó kemény bizonyosságtól, részint a váratlan látványtól — hogy került hozzá az olajnyomat? —, hogy gondolkodás nélkül előkeresett egy piros bankót, és átnyújtotta a szinte közömbösen várakozó jövevénynek.

A lány átható, fürkésző pillantást vetett Hermannra, majd eltűntette bugyogója redői között a pénzt. Hálálkodás, koldusi alázat nélkül, még csak meg sem köszönte. Ehelyett odahúzta az egyik billegős, kényelmetlen széket Hermann asztalához, és sietősen leült, mint az, akinek rengeteg dolga van, s éppen csak leül egy percre elrendezni valamit, hogy azután továsiessen.

„Jövendőt fogok mondani neked, mert jó ember vagy. Nyújtsd a bal tenyeredet” — mondta a most már végképp megzavarodott Hermannnak. Lázás sietséggel, szinte mohón kapott a felé nyújtott tenyér után, a fény felé fordította, majd miután néhány pillanatig szemlélte, meglegedetten dünnyögte: „Jól van.”

„Ide figyelj — mondta. — Most nagy dolgokat fogok mondani neked, és ezt jól jegyezd meg. Amit Fatima mond, az mindig igaz. Ha Allah is úgy akarja, a sorsod a következő lesz: utad hosszú, életed hosszú lesz. A betegség nem bír veled, ellenségeid nem bírnak veled, a gonosz nem bír veled. Ha hegy volnál, magas volnál, ha víz volnál, messze folynál, ha kút volnál, mély volnál, ha ház volnál, erős volnál. Ne hagyd el sohasem azt, aki téged szeret. Mert tudd meg, hogy van egy asszony, aki téged jobban szeret, mintsem gondolnád.”

„Asszony?” — riadt fel Hermann ellenséges gyanakvással. — „Nő. Ne szakíts félbe, mert elmegyek! — utasította rendre a lány. — Nagy válaszúthoz érkezél, de ne félj. Dolgozz keményen, és

választásod helyesnek bizonyul. Egy piros és egy kék tűz között vezet az utad, az egyik éget, a másik hideget áraszt. Égni fogsz és fájni, harcolni a dzsinnekkal, de fejük sorban lábad elé hengeredik. Egy nagy, fehér házban fogsz lakni. Gyerekeid szeretnek, szomszédaid szeretnek, szeret az egész világ..."

Hermann elgondolkozva hallgatta a jövőmondó hipnotikus mormolását. Ennyi szépet már régen nem mondott neki senki. Mintha az Ezeregyéjszaka meséiből mondana el újból egyet a széken kuporgó lány, csak ennek a mesének a csodás hajósa, sínylődő, győzedelmeskedő királyfija ő maga. Ő, akinek esernyője sincsen, nem-hogy titkos barlangja, varázskardja vagy repülő szőnyege. Csak szakálla van, huszoneves bölcsessége, és gondja, rengeteg. Lakás kellene meg fürdőszoba, kabát meg frizsider. Kellene, kellene, kellene. Meg fizetés, amiből mindezt meg lehet venni.

„Övakodj a pénteki napoktól és a vörös nőktől, italt mértékletesen igyál — folytatta a lány. — Gondolj arra, hogy csak egy dolgot lehet az életben jól csinálni. Mert ha valaki favágás közben énekel, sem a favágást nem végezi el; sem az éneke nem lesz élvezetes. Most menj haza, és gondolkozz kilenc napig azon, amit mondanai fogok neked: a fehér, az fehér, a vörös, az vörös. Ami repülni született, az repül, ami úszni született, az úszik, ami mászni született, az mászik. Nem kell tanítani, hogy ezt tegye. A fű zöld, és nem is akar másmilyen lenni, a pipacs piros, és nem is akar másmilyen lenni, a hó fehér, és nem is akar másmilyen lenni. Gondolkozz, mire születted, ne akarj másmilyen lenni, mint amilyen vagy. Allah vezéreljen, utaink szétválnak, én most elmegyek” — fejezte be a jövőmondó, és ugyanolyan hirtelen, mint ahogyan jött, eltávozott.

Hermann nem is marasztalta, csak bölintott köszönésképpen. Miközben rágyújtott, azt latolgatta magában, bolond-e a nő, vagy sem. Nevetséges. Mintha ma az lehetne az ember, amire született, mintha bárki is megkérdezné tőle, hogy mire érez tehetséget magában, milyen munkát szeretne végezni, mivel szeretne hozzájárulni a közállapotok javításához. Lehet, hogy másoktól kérdezik, de tőle nem. Örülhet, hogy egyáltalán munkához jutott, és üthetőheti naphosszat a bélyegzőt a levelekre, vezetheti az iktatókönyvet. Ámbár ha jobban belegondol, olyan szépen mondta azokat a butaságokat. Lehet, hogy máshol vagy máskor igaza is lenne. Csinálná az ember, amit szeret, volna lakása és fizetése, melyből meg tudna élni...

Idegesen kinézett az utcára. Az eső elállt, lehetett menni. S Hermann ment is. Üres szívvel, üres zsebekkel, cipője aprókat toccsant

a járdán felgyülemlett sekély pocsolyákban. Szinte könyékig vájta kezét a kabátzsebbe, és gépiesen füttyörészni kezdett valamit, hátha enyhül torka szorítása, eltűnik az a gombóc, melyet nyel az ember, de le mégsem nyelheti.

Mikor kiért a sarokra, a sugárútra, és balra pillantott, látta, hogy messze, a távolban, mint a holnap, kéklenek a hegyek.

MÉLYPONT

APRÓ ISTVÁN

Merülök, merülök.

Az ütés erős volt, és nem tudok szabadulni a tehetetlen zsibbadástól. Kinyújtom csápjaimat — talán ellenállásként —, merülni jó, bár valahol érzem, hogy nem helyes. Csápjaim érintik a homogén, simogató közeget, tovább merülök.

Tudom, hogy álmodom, álmomban felnyitom a szemem, felébredek, és tépem, rángatom álmom rácsait. Amire ébredtem, álom — amit álmodtam, ugyanaz.

Segíteni kell valaminek.

Segíthetnek a csillagok. Felnézek, csak ilyenkor bánthatnak: csak ilyenkor ősszel, ilyenkor télen, amikor nem tudok közömbösen járni alattuk, amikor hazatéréseim fölött kérlelhetetlenül ott ragyog Orion, a vadász. Segíthetnek? A kristályos magányéret hűen jelentkezik, a sárga fények hurcolják utánam hűségesen, ki tudja, mióta. Betelgouse mindig erre figyelmeztetett. Látták ők is valaha, akik elnevezték Betelgouse-nak. Nem lehettek boldogabbak.

Ide vagyok láncolva, és az egyetlen örömöm. (Kínlódom tehát.)

Gyerekkoromban nem hittem el, hogy a fény sebessége a legnagyobb sebesség a világegyetemben. Higgye aki akarja — mondtam. Mindaz, amit kora gyermekkorom óta megtanultam, fejre állította bennem a világot, valamit talpon is kellene hagynom. Hogy a kozmoszt be lehet bármely nagy sebesség mögé skatulyázni, ma sem hiszem. Higgye, aki akarja.

Navigare necesse est. De elsüllyedni is lehet. Benne van a játékban.

Merülök.

Ahhoz, hogy egyszer még felszínre kerüljek, el kell érnem az iszapot. Térdig fogok süppedni bele, lábammal megtapintom alatta a

szűz és szilárd talajt — attól majd elrúgom magam. Mit számít, ha egyesek odafent, a hajón rólam már lemondanak?

Fel kellene készülnöm, egyre halványabban dereng a fény. Ki tudja, mi vár rám odalent, a teljes sötétségben. Csápjaimat próbál-gatom, talán védekezni kell majd. Jó, hogy vannak csápjaim, az a valami, ami ellen esetleg majd védekezni kell, ugyancsak meg fog lepődni, ha használatba vetem őket. Különösen ha élettelenül süllyedő, szerves hulladéknak képzeli. Mi mást is képzelhetne? Meg fog lepődni, és nem ússza meg olcsón a figyelmetlenséget. Hacsak nem lesz túlságosan nagy. Vagy túlságosan erős.

Nemsokára leérek. Odafönn már másról beszélnek.

ÁTLÓK

JUHÁSZ ERZSÉBET

Énekes Krisztina bolyonghatott úgy az utcánkban valamikor gyerekkorunkban, mint ahogy mi kóválygunk ezen az alagsori folyosón, mindinkább megbizonyosodva, hogy innen egyszerűen nem létezik kivezető út. Egyszóval, hogy elérkeztünk immár az utolsó stációhoz. S milyen *otthonos* a rémületünk. Mintha mindketten ezt az irtóztatóan kilátástalan alagsori folyosót kerestük volna kezdettől fogva, s ugyanakkor előle menekültünk volna mindig is, fogvacogató, állati riadalommal. Úgy látszik, bennünk rémület és remény egy töről fakad: Jaj, istenem, hát itt kell elvesznünk?! — Hála istennek, végre megtaláltatott a hely, ahol rajtavesztettünk, azon hogy éltünk!

Énekes Krisztina bolyonghatott így az utcákon gyerekkorunkban. Szemlátomást nem tudta, melyik falu vagy város utcáit rója épp. Talán egyetlen végeérhetetlen országútnak hitte, az is lehet, hogy úttalan pusztaságnak az összes falu és város valamennyi utcáját, ahol élete során valaha is megfordult. De olykor minden bizonnyal magának a tejútnak, ahol majd végre találkozhat az ő Krisztusával, egyetlen, múlhatatlan szerelmével. Gyönyörű nő volt Énekes Krisztina, gyönyörűbb, mint amilyet valaha is el tudtunk volna képzelni. Bozontos, hosszú, barna volt a haja. „Olyan selymes a hajad, mint az angyaloké” — súgta a fülébe olykor az ő Krisztusa, egyetlen, múlhatatlan szerelme. Sehova, senkire se néző tekintete, mint a meleg barna bársony, s egész alakja oly légies, hogy olykor tán nem is lépkedett, csak végigsuhant az utcákon, mint könnyű, kora őszi szellő. Azért róttta mindig az utcákat, mert útra kész akart lenni, hogy ha majd eljön az égi nász ideje, Krisztus azonnal magához emelhesse őt.

Mintha örökidő óta ezt a kísértetiesen kiúttalan alagsori folyosót róttuk volna. Egyre súlyosodó évek, érik, érik a fájdalom, nehezül a szív, s a remény, mint *kidöntött plébedény*... Jóvátehetetlen sé-

relmek, megaláztatások és megalázások, rossz lelkiismeret, lelkünkben meg csak nő, nőttön nő az iszap. Ó, igen, és gyönyörű, abba hagyhatatlan nevetések is mindeközben mégis. Irtóztató, háborzongató nevetések, döbbenettől meredt tekintetek sűrű sorfala közepette — a végkimerülésig, a sírásig, a zokogásig. Igen, gyönyörűséges, feledhetetlen nevetések. Énekes Krisztina száguldhatott ilyen kísérteties nevetések közepette az ő Krisztusával egy réges-régi kerékpáron, Krisztus nyomta a pedált és nevetett, belenevetett kihívóan, mindent s mindenkit megvető fölénnyel a megrökönyödött emberek arcába, Énekes Krisztinából pedig trillázva bugyborékkolt a nevetés. Voltak, akik később úgy adtak számot erről az eseményről, hogy e furcsa pár egyenesen a levegőégből szállt alá, égi kerékpáron érkezett, majd kisértetesen újra emelkedni kezdett a magasba, míg csak el nem tűnt az ég messzi-messzi kékjében. Voltak, akik úgy emlegették ezt az egészet, mintha szó sem lehetett volna ennek a fura égi párnak földi porokban való váratlan megjelenéséről, csak az énekre emlékeztek, soha addig és soha azóta nem hallott, csodás, égi énekre.

Mintha ugyanazon a kísértetiesen kilátástalan alagsori folyosón, ahonnan egyszerűen nem létezik kivezető út, körbe-körbe, úton és úttalan utakon az egész városon át. Izzó nyár volt, az őszt még nem is mutatkozott, holott már szeptember végére járt az idő. Csak mi sejtettük, tartaniuk kell olykor-olykor egy kis pihenőt, hogy szorosan összebújhassanak, megfoghassák egymás kezét. Énekes Krisztina ilyenkor gyöngéden az ő Krisztusa vállára hajtotta fejét, aki szorosan magához ölelte könnyű vállait. A boldogság szívverése, ahogy így ültek. Csak néha mozdultak meg, hogy a vakok gyöngéd alaposságával végigtapossák egymás arcát. Nekik maguknak is szükségük volt olykor erre a megbizonyosodásra, hogy nem egymás képzeletének szüleményei, hanem valóságosan is egymás mellett ülnek, hiszen a vágy, amit egymás iránt éreztek, olyan volt már, amelynek nincsen ideje. Olykor pontosan érezték, hogy csak maga ez az egymás iránti vágy a valóságos az egész világból. Az idők elszökődésnek, másszor meg irtózatosan megszapornak, majd váratlanul egészen elapadnak. Ha egymással — ha egymás közele nélkül — csak ez a vágy az, ami állandó és kikezdhethetetlen.

Mintha ugyanazon a kilátástalan alagsori folyosón kóvályogtunk volna kezdettől fogva, ahol az emberek egy része úgy tesz, mintha halaszthatatlanul fontos ügyekben lótna-futna, tenne-venne, rakogatná a dolgokat egyik helyről a másikra, majd vissza az előző helyükre, miközben a fontosság- és nélkülözhetetlenségtudat kiverejtékezi a homlokukat, a többiek pedig mindezt értetlenül és tanácsta-

lanul szemlélik, s ez utóbbi tartós állapotként mégsem elviselhető, vagy átalakul a kívülrekedtek alázatos, szolgálatkész csodálatává, vagy a felülkerekedettek magányos megvetésévé. Énekes Krisztinának és az ő Krisztusának ezen az örök idő óta tartó alagsori folyosón egyszerűen nem volt kijelölhető helye. Végül is mindenkinek szemmet szúrtak. Elvégre is rendnek kell lenni, punktum! Az emberek kezdték őket ördögösöknek tekinteni. Ez mégsem járja! Valamit most már tenni kéne, emberek! Ezek boszorkányok! Beszél már maga is! Boszorkányok, ha mondom.

Mi ketten biztosak vagyunk benne a mái napig is, hogy Énekes Krisztinának és az ő Krisztusának vannak titkos szobáik, ahol lehetetlen, halványzöld függönyök fedik el ennek a kilátástalan alagsori folyosónak otromba és kilátástalan látványát. Vannak titkos erdeik, ahol rajtuk kívül még soha senki nem járt. Hogy óriási eukalipuszok tövében sugdosnak egymás fülébe mondatatlan gyönyörűségeket. Vannak gyerekkori fényképeik, amelyeken szőlőlugasok hatalmas tenyérnői levelei mögül már akkor is egymást hívják. Szerteszét szökdösnek az idők újra meg újra, és Énekes Krisztina négyévesen pontosan tudja, hogy ha ő a legizzóbb nappal, akkor Krisztusa a legsötétebb, csillagatlan éj, s hogy testben és lélekben egyaránt épp ily réstelen tökélyvel egészítik ki egymást, minthogy e kettő egymás nélkül nem lehet. Talán már azon a gyerekkori lugasban készült fényképen tudhatták, hogy mint napra éj, éjre nap, a legizzóbb teljesség is csak átmeneti lehet, kikezdi a mindig újjáéledő vágy, s talán ezért az is, hogy a legmélyebb gyönyör igazából soha el nem választható a legmélyebb fájdalomtól. Sötét és világos, nap és éj, jó és gonosz — valaha is meghaladható kettősségek? Énekes Krisztina, minthogy fura tudatából az idők oly sűrűn elszökdöstek, olykor megsokszorozódtak, másszor teljesen elapadtak, mintha kő és hamu volna az egész világ — minden bizonytalansággal meglátta négyévesen egy szőlőlugas hatalmas tenyérnői levelei közt bujdokolva az ő Krisztusának nemcsak anyagi ártatlanságát, de ördögi kegyetlenségét is. Talán ezért fut felé és előle egész (az időben semmiképp nem meghatározható) életén át?

Mi soha, egy pillanatra sem kételkedtünk Énekes Krisztinának és az ő Krisztusának meglétében. Valahol megvannak, meg kell lenniük. Sőt még kétségbeesettebb elszántsággal hittünk — s ez már nem elszánás kérdése, ezt se feledjük — meglétükben, amikor hetekre, hónapokra úgy eltűntek a szemünk elől, mintha a föld nyelte volna el őket. Egyikünk Énekes Krisztinát látta ilyenkor éber állapotában éppúgy, mint álmában, másikunk az ő Krisztusát. Hányszor

véltük hallani suttogások és sikolyok formájában egyaránt, oly tisztán mindenkor, ahogyan legbensőbb hangjára fülel az ember (már ha van mersze odafigyelni, persze): „Hiányzom, mert annyira hiányzom! Hiányzom, mert annyira hiányzol!”

Mintha örök idő óta ugyanezt a kísértetiesen kiúttalan alagsori folyosót róttuk volna oda-vissza, oda-vissza, amelyet a gyönyörű szép Énekes Krisztina olykor a tejútnak hitt. Zakatoló aggyal bolyongott a szerelem e sivatagában, mert fura, a mindennapihoz cseppet sem hasonlatos, izzó és szétszikkasztó értelmével az ő Krisztusának lényét örölte az agya örökkön-örökké; zakatoló malom volt egész tudata. Éjjel és nappal Krisztus zuborgott minden porcikájában, hogy nem egyszer ájultan rogyott össze a végkimerültségtől. Az ő Krisztusának léte dobolta a ritmust az ütőerében, sugározta szét teste minden részletébe, az ujjbegyeibe, a mellkasába, selymes ágyékába, mely lávaként izzott és lüktetett. Az ő Krisztusának lénye — egyetlen, múlhatatlan szerelmének tárgya — ez az abszolút felcserélhetetlen konkrétum és kristálytisza absztrakció.

Énekes Krisztina bolyonghatott így az utcánkban valamikor gyerekkorunkban, ahogy mi kóválygunk ezen az alagsori folyosón, mindinkább megbizonyosodva, hogy innen egyszerűen nem létezik kivezető út. Egyszóval, hogy elérkeztünk az utolsó stációhoz. S milyen *otthonos* a rémületünk. Mintha mindketten öntudatlanul is ezt az irtóztatóan kilátástalan alagsori folyosót kerestük volna kezdettől fogva, s ugyanakkor előle menekültünk volna mindig is fogvacogtató, állati riadalommal. Úgy látszik, bennünk rémület és remény egy töről fakad: Jaj, istenem, hát itt kell elvesznünk?! — Hála istennek, végre megtaláltatott a hely, ahol rajtavesztettünk azon, hogy éltünk.

JAPÁN SZERELEM

MONOSZLÓY DEZSŐ

A Berlieni Nemzeti Galéria alagsorában Pierre Bonnard nagyméretű képe előtt idősebb úr áll. A buján festett kert sejtelmessége eltakarja előle a részleteket. Vajon mi lett a Terrasse családból? A húsos levelek árnyékából árad ez a kérdés? Elmélyültebben aligha lehet tünődni ezen, néhány méterre tőle japán turistáknak szemüveges, nyúlánk férfi, éles tenor hangon Braque kubizmusáról magyaráz. Az idősebb férfi a Bonnard-képre mered, tudja, nem szabad jobban megközelítenie, ha túllép a félméteres távolságon, megszólal a riasztócsengő. De nem az szólal meg, a szemüveges turistavezető hangját archaikus szózat harsogja túl: A ROHANÓ FOLYÓK ÖRVÉNYÉBEN A MAGAS ÉS ALACSONY HEGYEKRŐL ALÁZÚDULÓ VÍZESÉSEK ÁRJÁBAN LAKÓ SEORITSUHIME ISTENHEZ FOHÁSZKODJUNK HOGY A TISZTÁTALANSÁG A VÉGTELEN TENGER HABJAIBA VESSZEN ONNAN NYELJE MAGÁBA AZ ÁRAPÁLYOK MILLIÓ TALÁLKOZÁSÁBAN A HULLÁMJÁRÁS MILLIÁRD VÁLTAKOZÁSÁBAN HAYAKITSUHIME ISTEN S RÁNTSA LE AZ ALVILÁGBA AZ IBUKIDÓBAN TANYÁZÓ IBUKIDÓ NUSHI ISTEN AHOL HAAYASURAHIME SEMMISÉGGÉ VÁLÓ DARABOKRA ZÚZZA. Kihez tartozik ez a kívánság? Megfejthetetlennek látszik. A festmény árasztja magából, a falakból jön, vagy a japán turisták irányából? A festményhez nincs köze, bár az most hirtelen átalakul. Elsompolyognak róla a Terrasse család tagjai, új személyek vonulnak a levelek alá. Egy pillanat, s az előbbieket elbújnak a házban, aztán a ház is eltűnik, felborul a kert, új táj nyomul háttérként az új szereplők mögé. Szőke fiú a tavat és a tegnapi vihartól összekócolt nádast figyeli, törékeny asszony halad a mólón. Úgy halad előre, mintha a fiút nem vette volna észre. Pedig mindössze néhány méter a távolság kettőjük között. Tegnapelőtt annyi sem volt, a

szerelem köve közelében, a trapéz alakú hegy tetején ültek, s a szájuk szelíden összeért. Az asszony akkor azt mondta, nem történhet több ennél a csóknál, régebbi életükben vétettek a tisztaság törvénye ellen, ebben a mostaniban nem hajolhat egymáshoz a sorsuk. A fiú is mormol valamit, de inkább az asszony szavait hallgatja. Örül a csóknak, s egyben szomorúvá teszi a benne feszülő, reménytelennek ítélt bizakodás. Kettőjük hangulata alatt lapulhat a sokféle istenséghez zárandokoló kívánság? Vagy a festmény sárgászöld színei sugározzák? Fel-felcsobban a tó, ugrándozó halak mozgatják a vizet, gázlomadarak zörgetik a nádist, beljebb pészmapockok szaladgálnak. A fiú tekintetében is ez él, ha nem is ilyen részletesen. Tarkójához azonban az asszony léptei egyre erősebben, egyre parancsolóbban hozzátapadnak. Az asszony léptei megtorpannak. A sekély vízen könnyű átgázolni, a fiú máris az asszony előtt áll. Egyik kezével a móló fakorlátjába, másik kezével az asszony karjába kapaszkodik. Nekünk nem szabad találkozoznunk, mondja az asszony. Miért nem, kérdezi a fiú. Én sohasem éltem azelőtt. Ezt az utóbbi mondatát visszaszívna, ennek a titokzatos nőnek az oldalán előbbi élete is tele lehetett izgalommal. Nem éltem azelőtt, ismétli makacsan, egyben reménykedőn, hátha mégis. Az asszony nem válaszol, a házak felé néz, ahol a későn kelő nyaralók ablakok mögül lelik a felhővel fátyolozott napot. Egyedül vannak a parton, vízzel, náddal, s a mólóig vezető keskeny úttal körülvéve. Zavartan álldogálnak, a fiú a vízben, az asszony a mólón. Aztán a fiú is a móló fapallójára kapaszkodik, s leülnek egymás mellé szorosan, mégsem olyan szorosan, hogy összeérjen a válluk. A hosszan tartó csend végül üreget és a gondolatoknak, a hátra- és előrekapaszkodóknak egyaránt. Az asszony a férjére gondol, és arra, mindössze egy hetet tölthet még együtt ezzel az idegen fiúval. Valószínűleg semmi se történik közöttük, és ha ennek a különös nyaralásnak vége szakad, másutt már úgysem találkozhatnak. Nevetséges is lenne. A fiú alig múlt tizenhét éves. Ezt a panzió tulajdonosnőjétől tudja. Ugye, milyen jól fejlett a mi Dánielünk? — jegyezte meg egyszer. Senki se hinné, hogy még egy évet a katonaiskolában kell töltenie. Miért éppen a katonaiskolában? Nem mindegy? Ilyen fiatal kölyökkel nem szabad lefeküdni. Az a bátortalan csók sok mindent elárult. A fiú alighanem teljesen tapasztalatlan. Ugye, milyen szép a mi Dánielünk? — magyarázta a panzió tulajdonosnője. De hát miért neki mondja, és méghozzá azzal a kajánkodó éllel, amely az édeskés hangjából kiszűrhető. Dániel valóban szép. Olyan szép, mint egy fiatal Apolló. Majdnem kétszer akkora, mint ő, bozontos, szőke haja

világít, mintha a nap fészkelne benne. A fiú azt gondolja, ezentúl csak ezt az asszonyt fogja szeretni, mindig, örökké. Az asszony majd elválik a férjétől, és akkor minden megoldódik. Először ugyan el kell végezni az iskolákat, a katonai akadémiát, vagy az egyetemet. Diplomata lesz vagy tengerész. Előtte még le kell érettségiznie, az is egy év. Négy-öt év, ha minden jól megy. Az asszony idősebb nála, de ezt európai szemmel nem lehet észrevenni. Tizenhét évesnél ő sem látszik többnek, olyan, mint egy porcelánbaba, hiába karattyol Henni, az a vén boszorkány, mit gondolsz, hány éves a követné? Dániel csöppet sem kíváncsi erre, huszonnyolc, mondja a panzió tulajdonosnője, ő csak tudja, ő mindent tud. De a kuncogásában van valami erőltetett. Féltékenységet és irigységet takar. Szép pár vagytok, szent igaz. Ádám ekkorka Évát nem is vett volna észre a paradicsomban. Olyan vékony az öle, mint a lepkeszárny, ha nekiesel, felnyársalod. Mit válaszolhat ennek a tramplinak? Vele nem érdemes vitatkozni, száján a ki nem mondott is összemocskolódik. Különben jólesik, ha ilyeneket fecseg, elképzelni is lélegzetelállító, hogy ő ezzel a csodálatos lepkeszárnyal, az első igazi nővel, a szerelemhez méltó testtel valaha is közelebbi kapcsolatba kerülhet. Eddig utcalányokkal kellett beérnie, meg a szobalányokkal, az is éppen a legrosszabbkor, amikor a szerető társat kereste benne, hevesen eltolta magától. Vigyázzon, fiatalúr, nehogy valami bajt csináljon! Na és Henni? Az is az ágyába fektette egyszer. Ilyen öreg nő, még most is érzi a kellemetlen lehetőségét. Csakis botránnyal végződhet az ilyesmi, rikácsolja Henni, fogalmad sincs, mire képes egy szamuráj férfi, levágja a farkadat, hihi, vagy egyszerűen eltetted láb alól. És mit szólnak hozzá a szüleid? Mihez? Hiszen semmi sem történt, csak a fiú tudja, hogy feleségül veszi az asszonyt és örökké szeretni fogják egymást. Mit mondanak majd a szülei? Semmit se mondanak. Apja legfőljebb ellátja ismert jótanácsaival, képeld magad elé, hogy a klozetten ül és erőlködik. Kezében megrezdül a címeres cigarettatárca, nem a felindultságtól, hanem egyszerűen azért, mert már évek óta reszket a keze. Anyja még ennyit sem mondana, előkelően mosolyogna, kicsit büszke is volna rá. Lám, Dániel mindössze tizenhét éves, és máris egy ilyen pillangókisasszony-történet. Dániel okos és szép, vele mindig rendkívüli dolgok történnek. Esetleg azt is hozzátenné, rosszallóan apja felé fordulva: maga pedig ne legyen ilyen közönséges, nem bírom elviselni a népi fordulatait. És a férj? Dániel nem fél a haláltól, egyelőre csak önmagán kívül tudja elképzelni. Ettől függetlenül már sokszor álmodott róla. Nagy temetés volt, számtalan koszorú. Bársonypárnákon vitték a kitüntetéseit. Minden-

ki sirt, ő is. Az asszony azt gondolja, nem érdemes kikezdeni egy ilyen fiúval, vagy már ki is kezdett vele? Tízéves házassága alatt még senkivel sem csalta meg a férjét. Nem, és most sem. Az a gyermeteg csók nem számít. De ezentúl vigyáznia kell, neki kell vigyáznia. Ilyen lelkes gyerekemberrel semmi sem maradna titokban, ünneppé magasztalná a pillanatnyi beteljesülést. A fiú makacsan azt gondolja: örökké. S azt is, az emberek olyanok, mint a növények. Gyökerek, törzsek, ágak, levelek nyújtóznak a szívükből. A levelekben már ott a holnapi boldogság. Vagy éppen a gyökerekben van a jövőendő? Hiszen a levelek olykor lehullanak, és újak nőnek a helyükben. Arra is gondol, az emberek olyanok, mint a bérházak. Sok emelettel, számtalan szobával. Igaz, a házak mozdulatlanok, az emberek viszont menetelnek, magukkal cipelik a sokhelyiségű életüket pincéstül, padlásostul. Hogy ebben az összevisszaságban hol bújhat el az ember fiatalságában az öregkor, s hogy az öregkor a fiatalság melyik lakását hurcolja tovább tudatosan és visszaemlékezően, nem tudja maga elé képzelni. Az ismeretlen vagy csupán az asszony számára ismert istenekhez szóló kívánság aligha kiálthat túl ezeken a gondolatokon. És az a későbbi valóság sem, hogy minden másképpen történik, egyiküknek sem lesz igaza. A szoba, a néhány nappal későbbi szoba, ahol lepedőtlen szalmazsákon egymás mellett fekszenek, mindkettőjük számára egyformán ismeretlen. Az öreg halász háza pár kilométerrel feljebb, ugyancsak a tó partján, csaknem elbújik a nádasban. A halász kint van a vízen, szép, holdas éjszaka van. Ide, a szobába a parányi ablakon keresztül senki se láthat be. Még Susanoo sem, a Hold istene. Ha belátna, mint már annyiszor az idő kezdete óta, valami kegyetlen tréfát eszelne ki. Így azonban semmi sem fenyeget. A fiú megalkudott a halással, nagyvonalú alku volt, öt pézsmapocok bőréért sem kap annyit a halász, mint amennyit ő fizetett egyetlen éjszakáért. Meztelenül fekszik az asszony, fekete hajtincset két ujjá közé fogja, azzal cirógatja a fiú mellét. Dániel úgy érzi, pajkos mókusok szaladgálnak a testén. Amikor az asszony annakelőtte az ölébe engedte, csak egyet rándult benne, s máris megindultak a rohanó patakok. Az alacsony és magas hegyekről alázúduló vizesések, alighanem a bennük lakozó ismeretlen istenségekkel együtt. Talán hozzájuk szól az asszony sóhaja, vagy a fiúhoz, aki még nem tud a saját testével, a gyönyörrel bánni, egyre azt ismételteti, gyönyörű volt. Ám az asszony sóhajába is belekeveredik valami hasonló, alig magyarázható érzés. Azon sem bosszankodik, hogy az ő megérintható gyönyörűségével nem törődik ez a délceg gyerek, eltölti a fiú boldogsága, úgy ürzi, egész teste csupán arra

való, hogy asszonyi cirógatássá váljon. Nem baj, hogy felocsúdni sem volt ideje, ő majd megtanítja a fiút a szerelemre, vagy éppen ő tanulja tőle? Hiszen ehhez hasonlót még sohasem érzett, akkor sem, amikor a férje tapasztalt, mohó keze végigszántott a testén. Undorral telik meg ez az emlékezés, kielégületlenségét egyetlen felismerés árasztja el: ne nyúljon hozzá soha más, csak ez az ügyetlen gyerek. Ugyanakkor azt is sejti, ez a kívánság aligha teljesíthető. A falakon függő halászszerszámokat szemléli, pók mászik a gerendán. A falon túlról egyre erősebben árad a szobába a párjukat hívó békák kurtyogása. Brekegnek, mondja a fiú, hadd brekegienek. Minden szó különös, talán azért is, mert egyikük se beszél saját anyanyelvén, a közvetítő nyelv tesz mindent olyan sejtelmessé. Még azt is, hogy brekegnek a békák. A szoba rendetlensége, piszkossága is különös, egyikük se szokott ilyesmihez. A szutykosságnak is van némi karizmája, olyan megfogadhatatlan, hogy ebbe a lehetetlenségbe beleférnek ketten. Előbbi életünkben rosszak voltunk egymáshoz, suttogja az asszony. Nem igaz, tiltakozik szenvedélyesen a fiú, mi mindig jók voltunk, akkor is, most is. Mi örökké fogjuk egymást szeretni. A parányi ablakon mintha most bekukucskálna valaki. Talán a rosszban sántikáló Susanoo? A fiú ijedten felül a szalmazsákon. Kifelé bámul, a brekegő békák dalárdája felé. Az is lehet, a sokszobájú élet rázkódott össze benne figyelmeztetően. Pedig honnan is gyaníthatná, hogy minden későbbi szerelem egy rezdülésig az öreg halász szobájába is beles majd. Ki az? — kapja magára blúzat az asszony. Senki, mondja a fiú, senki, és az asszony ölébe hajtja a fejét. Most váratlanul szomorú, holott semmit sem tud a benne épülő szobákról. Arról a mondatról sem, amit sok-sok évvel később másik asszony mond neki, akit szintén nagyon fog szeretni. Nem bocsátom meg neked, hogy szerelmünk kezdetén sohasem kísértél haza. Vajon miért mondja ezt? Hiszen ez még napos szoba, valahol a második emeleten. Hát ez a mondat meg melyik szobához tartozik? Ki akart megtámadni megint, a kéményseprő vagy egy bernáthegyi kutya? És mi köze van ennek a mondatnak a szerelemhez? Mi köze van ennek a mondatnak az öreg halász házához? Ez már egy sötét manzárszobához tartozik, valahol az élet vége felé. Tele van szomorúsággal és kétséggel. Legfeljebb a szánalom rezdülése, amely mégis innen, a tópartról szippantott magába annyi fényt, hogy egyáltalán kimondhatóvá váljon. Onnan vette a fényt, ahol még azt lehetett hinni, egyetlen boldogsággá morzsolható az élet, és nem apró morzsákból kell kinlódva, utólagosan összerakni. A fiú mit sem tud erről a házról, a saját jövőjéről, inkább a jelen boldogsága riasztotta meg,

az, hogy ezt sohase lenne szabad elveszíteni vagy elvenni hagyni. Az asszony valószínűleg jóval többet sejt az elvárhatóról, a még megélni muszájról, de ő se tud mindent. Arról a szobáról aligha tud, ahol fázósan, öregén, jóval a férje halála után a fiúra gondol, s a férjére is, akinek megbocsátott, és aki talán szintén megbocsátott neki. Még sohasem voltam ilyen szobában, lelkendezik a fiú. Én sem, mosolyog az asszony, s a fiú sűrű haját simogatja. Ez sohasem fog kihullani. Szerettél már valakit? Nem, senkit, csak a szüleimet meg volt egy kutyám, komondorkutya, Pajtinak hívták. A lovamat is szerettem, de az már megdöglött. Ez így durván hangzik, szeretne igazítani a kifejezésen, de rájön, ő úgyszintén csak az asszonyra gondol, s neveltséges dolog volt idekeverni kutyát, lovat és szülőket. Az asszony mosolyog, örül, hogy szülőkön kívül csupán állatokkal kell osztozkodnia. Mondaná is, de észreveszi, a fiú újra kívánczik. Talán most nem fogja úgy elsietni. Dániel, ne olyan hebehurgyán. De ahogy a nevét kiejti, máris elindulnak a zuhatagok. És a fiú ismét lelkendezik. Én voltam az első? kérdezi az asszony. Közben arra gondol, hátha az európai férfiak mind így szeretkeznek. Nem, mondja Dániel, de a többiekéről nem érdemes beszélni. Tudod, engem hamar elcsábítottak a nők. Ezt komoran magyarázza, töprengően néz maga elé. Ezen derülni is lehetne, de semmi esetre sem láthatóan, az megsértené a fiú önértetét. Azért történt így, folytatja Dániel, egy szuszra szeretné elmesélni az életét, mert mindig idősebbekkel barátkoztam, nem is voltam sohasem gyerek, csak egészen kis koromban. Az szép, erősködik az asszony, hogy olyan fiatal vagy, valójában már szeretné, ha nem így lenne. Dániel sem akar a saját fiatalágába belenyugodni, egyik barátnőm, anyám volt iskolatársa, aki a teozófiai társaság tagja, idősebb lelki testvérének nevez. És a tanulás? Ezt az asszony szúrja közbe. Áh, fintorog Dániel, az osztályban én vagyok az első, de ez szóra sem érdemes. Osztálytársaim félig kamaszok, velük nem lehet komoly dolgokról értekezni. Ők legszívesebben disznólkodnak, de az ilyesmiből az ember előbb-utóbb kinő. Disznólkodnak, ezt hogy érted? Az egyik srác például arra vág fel, hogy féllábú utcalánnyal szeretkeznek. Engem nem érdekel az ilyen piszkosság, az már úgyszintén elég szerencsétlenség, hogy iskolapadban kell ülnöm. Nagyon egyedül lehetsz abban az iskolában. Teljesen egyedül, bólint rá Dániel, ezentúl azonban könnyebb lesz. Veled meg tudom osztani a gondolataimat. A petróleumlámpa kellemes fényt áraszt, Dániel hangja is kellemes. Milyen kitűnő férfi lesz belőle tizenöt év múlva, ábrándozik az asszony. És ettől az ábrándozástól összeszorul a szíve. Mi lesz tizenöt év múlva, ez az első gondolata. A panzió tu-

lajdonosnője is eszébe jut. Neki ugyan azt mondták, hogy körül akarja utazni a tavat, és Dániel, aki megfelelő helyismerettel rendelkezik, amolyan lovagi kísérőnek szegődik mellé. Henni beleegyezően vigyorgott. Csak nem tételezi fel, hogy egy külföldi diplomata felesége és ez a gyerek? Mit nem tételez fel, ami megtörtént? Már nem is olyan kedves a petróleumlámpa, nyugodtan el lehet oltani, nemsokára hajnalodik. Mikor jön haza az a halászember? Óh, annak nem sürgős, mondja a fiú, lelkére kötöttem, hogy késő reggelig maradjunk, addig ne zavarjon. Vele nem akarok találkozni. Nem is fogsz, és mással sem, ehhez a házhoz csak csónakkal lehet közelíteni. Dániel láthatólag felvidul, hogy mindent ilyen jól megszervezett, észre se veszi, hogy az asszony elkedvetlenedett. Csodálatos az éjszaka, az ég tele van csillagokkal, és csillagok nélkül is csodálatos lenne. Gázlómadarak ü-hangon feleselgetnek a sötétséggel. Nem is alszunk? — kérdezi az asszony. Aludni, ugyan már. Dániel ki nem fogy a mondókából. Egyszerre beszél földrajzról és transzcendentális filozófiáról. Majd akkor alszunk, ha felébrednek a többiek. Ha most egy égi szózat ráfordulna, hiszen lesznek még ilyen éjszakák, és asszonyok is, akiket nagyon fog szeretni, méltatlan gyanúsításnak tekintené. Az asszony mégis elpilled, a fiú nézi, férfinek érzi magát, akinek vigyáznia kell a másokra. Jó lenne, ha többen tudnának erről az éjszakáról, de úgy, hogy az azért titok maradjon. Ő természetesen senkinek sem szólhat róla. Nőügyeiről az ember nem fecseg, torkollt le valakit az apja. De nőügy-e a szerelem? A jelen eseménye persze eltakar valamit az élmény sokrétűségéből. Egyszerre nem lehet mindenre odafigyelni. Megvirrad, csörren a ladik lánc. Evezők pacskolnak a vízben. A visszaemlékezés jobban a dolgok mélyére tud nézni, mint a párhuzamos pillanat. Dániel dúdolgat a csónokban: magasan repül a daru, szépen szól... Mit énekelsz? Még nincsenek messzire a nádistól, ahonnan buzogány alakú virágok barnás sziluettje pipiskedik elő. Ez csak olyan dalocska. Ha nem fogná az evezőt, fitymálóban legyintene. Nem is igen tudnám lefordítani. Egy madárról szól, magasan repül, és szépen énekel. De ha valóban olyan magasan repül, ki hallja meg az énekét? Én, ha nagyon messzire leszek tőled, akkor is hallani foglak, mondja az asszony, s ebben a mondatban van valami fenyegetés. A fiú szeme megtelik könnyel. Neked soha nem szabad elmenned tőlem, soha! Még itt vagyok, nyugtatja az asszony, s Dániel számára ez ígéretnek, fogadalomnak is hangzik egyben. De miért ígéret, és miért fogadalom, hogy még itt vagyok? Nem, nem az. De mégis fészekszerűt jelent, amelybe időlegesen el lehet rejtőzni. Tónak, halászkunyhónak híre-hamva sincs már.

Az operában ülnek, a fiú az első sorban az apja mellett, apja csilagos érdemrenddel feldíszített frakkban, ő szmokingban, első szmokingjában, amely erre az operaelőadásra készült. Az asszony fent ül a díszpáholyan, kimonóban. A fiú tudja ezt, bár megtiltották, hogy hátranézzen. A Pillangókisasszonyt játszik. Az operaházi Pillangókisasszony távolról sem olyan szép, öregebb is, mint az ő Pillangókisasszonya. Még itt van, még itt van, dűnnyögi magában a fiú. Ne nézz hátra, inti az apja. A fiút bántja a felesleges megrovás. Neki nem kell hátranéznie, ő mindig látja az asszonyt, csukott, nyitott szemmel egyaránt. Nem is lát mást, az előadás inkább zavarja. Valószínűleg nem is eredeti a kimonó, amelyben a ráncos, agyonpúderezett arcú Pillangókisasszony ágál. Ha levetkőzne, még elviselhetlenebb lenne. Érdekes, az ő asszonya mindig felöltözötten jelenik meg előtte, kalap is van rajta, csak olyankor nem, ha kimonót visel. Ilyenkor kibontott, csillogó, fekete haja a vállát simogatja. De több meztelenséget sohasem villant elő a látomás. A fiúnak nincs szüksége erre. Ha egymás mellett fekszenek az ágyban, akkor is az asszony lelkére, ígéretekre, fogadalmakra, a mindörökre, a még itt vanra gondol. Közben a teste mechanikusan teszi a magáét. Későbbi asszonyoknál majd testeket fog felidézni. A kimonós asszony, aki a díszpáholyan ül, most is a fiú testére gondol. Tudja, hol ül a fiú, színházi távcsövében haja körvonalát is látja. Ez nem feltűnő, csak egy milliméterrel kell a színházi látványosság alá engedni a lencsét. Vékony kis ujjai végigsimogatnak a legyezőjén, s úgy érzi, ujjbegyei a fiú, nyúlánk testén szaladgálnak. Már csak néhány hónap az élet, és ebből a néhány hónapból vajon mennyi jut kettőjükre? Mellette férje a díszelőadáshoz előírt eleganciával, rezdületlen arccal figyeli az előadást. Milyen megtorláson törheti a fejét? Újabb bosszúra nem kell készülnie, hiszen beadta az áthelyezési kérelmét, el is fogadták, elmennek innen. Ha elmennek, úgysem találkozhat a fiúval. Rettentetes lesz elmenni innen, és rettenetes lesz hazamenni. A gyönyör után csupán a megszégyenülés marad. De most a szégyen és a várható megaláztatások sorozata is hidegen hagyja, a fiú hiánya az, ami elviselhetetlen. Itt vagyok még, te szóke angyal, boríts el magaddal, takarj be, rejts el! Dániel nem tudja, hogy el kellene rejtenie, arról sem tud, hogy a férj már benyújtotta az áthelyezési kérelmét. Alighanem ő az egyetlen, aki nem tud róla. Szülei persze tudják, valószínűleg örülnek neki, ha megkönnyebbülésükbe keveredik is némi aggodalom. Hogy fogja majd a fiú elviselni? Már előre olyan meglepetésen kell gondolkozni, amely elvonja a figyelmét. Kutyaharapást szörivel, ez az apa ajánlata lenne, de erről egyelőre nem tanácsos

említést tenni mások előtt. Az idő mindent rendbe hoz, ebsont beforr. Úgy kell tenni, mintha mi is komolyan vennénk mindezt, ez az anyai megfontolás. Látszólag egyezzünk bele egy későbbi házasságba, úgyse kerül rá sor. Te befejezed a tanulmányaidat, s azután visszajön az asszony. A fiú nem gondol a válásra, ül az operaház első sorában, az apja mellett. Ha tudna a közeli fenyegetésről, akkor is tehetetlen lenne. Hová rejthetné el a külföldi követ feleségét? Még felnőttkorban sem könnyű feladat, hát még így. Bosszantja, hogy nem akar vége szakadni a felvonásnak, elmegy a hajó, visszajön a hajó Cso-cso-szán és Pinkerton lelkesen énekelnek. Cso-cso-szánnak persze úgy kell, ha éppen egy amerikai tengerésztsiztet választott férjéül. A tetejébe még gyereket is szült neki. Vajon hogy vélekedik az operai történetről az asszony? Csak nem tételezi fel, hogy ő is ilyen felelőtlen? A színházi távcső lencséjében még mindig a fiú feje. Nemsokára az asszony is útrakel, akárcsak Pinkerton, ha nem is hajón, hanem repülőgépen. És a fiú nem fog harakirit elkövetni érte. De az mindenesetre szép, hogy a repülőterre a fiú kíséri majd. A férj idegesen vár, s akkor az utolsó percben megérkeznek. Azt megelőzően három napot Dániel nagyanyjának a vidéki kúriájában töltöttek. Három teljes napot. Nem lehet betelni ezzel a három nappal. Az asszony kis vicinálison érkezik. Mindent hó borít, minden olyan fehér, mint a Fujiyama teteje. A fiú a peronon áll, kezében lapos üveg és két pohár. Pálinkát isznak, és csókolóznak. Aztán futnak a szán után, az öreg kocsis sehogyan sem érti, miért nem akarnak felülni rá. Az asszony hógolyóval dobálja a fiút. Még három nap az élet. A ház körül is mindent hó borít, havas a jégverem szalmateteje, havat tipor Hansi, a szamár is, aki körbe-körbe jár, pumpálja a házba a vizet. Rendet és csendet sugall ez a láthatárig elterülő fehérség. Nem látszik a buja park, a rózsalugas, a rejtekhely sem, ahol Dániel kiskorában palacsintákat ásott el útielemőzsiának, ha világköri expedícióra készült. Olyan jóízű beleharapni a levegőbe, amelybe fehér pántlikákat rajzol a lélegzet, nagyanyó és Magdaléna, az öreg szakácsnő meg Éva, a szobalány is olyan csodálatos, még csak kíváncsiságot sem mutatnak. Őket szolgálja az egész ház, szinte észrevétlenül. Az ágy is mennyivel hívogatóbb, mint a halászkunyhó szalmazsákja. A kandallóban úgy ég a tűz, mintha nem is fával, hanem mesékkel lenne telerakva. Boríts el, rejsz el, gondolja az asszony, de erről nem szabad most szólni. Inkább arról, hogy úgyis találkoznak. Azt, hogy nem így lesz, az asszony persze sejti, de még ő se tudja, hogy mindössze egy üzenetet tud küldeni a fiúhoz, műsorfüzetre írt, gyors irkafirkát. Berlinből, az új állomáshelyre igyekezve

egy Furtwängler-hangversenyéről. A műsorfüzeten aláhúzza Brahms magyar táncait: rád gondoltam, és sírtam, ennyi az üzenet. Innen, ebből a házból mindez elképzelhetetlen. Itt Puccini édeskés, egzotikus muzsikája sem zendül, sem Cso-cso-szán szopránja, sem a bős nagybácsi brummogó basszusa, az asszony sóhaja tölti be a szobát: Dániel. A fiú már sokszor le akarta kottázni ezt a sóhajt, de sohasem sikerült. Ezért hangzik aztán örökösen. De hát hogyan és honnan, ha lekottázhatatlan maradt? Ebben a házban csak arra szabad gondolni, hogy kettőjükbe bújt el a szerelem. A fiú mindenesetre ezt érzi. Közben nagyanyó szobalányának vallomása is eszébe jut: a fiatalúrnak könnyű. Hiszen maga is szerelmes. Én-e? Az, hogy egymás mellé fekszünk olykor a kertésszel, még nem szerelem. Dániel szeretné kitudakolni, ha nem az, akkor micsoda. Mert nagy bunkó ember ez, kérem, azt se tudja, hogy virágot eszik-e vagy szalonnát. Ebben a házban Dániel szája tele van virággal. Fekete orchideával. Kicsit hősnék is tartja magát, mint aki jövődő csatákba készül. Azt, hogy most is háború van, nem érzékeli. Ettől a háztól messze esik Pearl Harbor, amelyre már zuhognak a bombák. Ebben a házban lakik a boldogság? Nem. Talán nem is itt, inkább még ott, a mólón, ahogy egymás mellett ülnek, a csend még nem ás üreget a gondolatoknak, valamiféle időtlenségbe lehet kapaszkodni, és abba, hogy még minden lehetséges.

Mi köze van mindennek a Bonnard-képhez? Az öregúr még mindig előtte áll. Herbert! Herbert! Felesége szólítására összerezzen. Miért bővölöd azt a festményt? A Terrasse családdal akartam beszélgetni, de nem sikerült.

TÖRTÉNET A CSALÁDI GYŰLÖLKÖDÉSÉRŐL, A FLÓRENCI STILÉTRŐL ÉS A KUTYÁK MENNYORSZÁGÁRÓL

GORAN TRIBUSON

1. A CSALÁDI GYŰLÖLKÖDÉS

A családi gyűlölködésről, a flórenci stilétről és a kutyamennyországról szóló kegyetlen és különös történelmi mese, amelyhez (sajnos, csupán leírás formájában) fényképmelléklet is járul, kezdődhetne néhány egymástól igen elütő, de alkalomhoz illő ünnepélyvel. A mesének az eseményeket megelőző vonalai különböző korokon és térségeken hatolnak keresztül és ágaznak bennük széjjel, úgyhogy történetünknek valamely kiindulópontjuknál vághatnánk neki: Antonio Piccinino párás és füstös, XVI. századbeli firenzei műhelyében, egy háború előtti, zágrábi kaszárnyában, ahol a bajszos Németh László Knédli százados a reggeli fegyvervizsgát végzi, vagy Kaspar Neidhart von Herzburg passauai hóhérnak, a „fekete művészet” feltalálójának névtelen vesztőhelye alatt. Az elbeszélő e valamennyi romantikusan narratív pont helyett a prózai 1976. esztendő t választja, és egy kényelmesen berendezett szobát a Britannia tér 12/III-ban. Tehát egy nagy, fekete kartondoboz van előttem, az Aschenreiter család fényképeivel; ezeket szemlélve, s közben leírást adva róluk, arra fogok törekedni, hogy történetem eleje e képek sajátos krónikája legyen, olyan jellegű összefoglaló, amely fényt vet az 1936—37 telén Zágrábban lejátszódott eseményekre.

Az első, kéregpapír hátlapú fényképfelvétel hátuljára a következő dátumot írták: 1894. március 1., alá pedig tintaceruzával, durva, férfias, inasiskolás kézírással ezt rótták: Maksimir. Megfordítom, és a régi, patinás, rezes színű fénykép négy alakot mutat, történetünk négy fontos szereplőjét. A bal sarokban, alacsony ciprusfa alatt a családifő áll — az apa, Franjo Aschenreiter gyáros, „hölgyek és urak” számára dolgozó cipőüzem tulajdonosa, itt testtartása kissé merev, és arckifejezése szórakozottságról tanúskodik. Vajon a maksimiri fotográfus jelenléte miatt-e, vagy a rendkívül sikkos és modern, sötét öltöny kényelmetlensége teszi?

Féllépésnyire tőle a hitvese, Ojdana Aschenreiter szül. Prpić kihúzta magát. A testét állától a bokájáig eltakaró fekete-fehér kosztüm nem rejti el a fiatal nőstény bujaságát, akit a kövér gyártulajdonos ki tudja, hol, és ki tudja, hogyan szerzett meg. Ellentmondást nem tűrően világos és szembeötlő a férj és a feleség különbözősége, a fénykép két, egymástól elütő világot mutat — egy fásult, unalmas, szűkkeblű, cipőgyártó részvényesit, s ezzel ellentétben egy érzékit, étellel telit, fesztelent, úgyszólván feslettet. A fiatalasszony egyéves kisfiát, Aleksandart tartja a karján, a leendő kalandort, szerencsejátékost, költőt és börtöntölteléket. Valamennyivel távolabb tőlük, egészen a kép jobb sarkában viszont Aleksandar fivére guggol, vagyis Krešimir Leo Aschenreiter, a cipőkirály trónjának örököse, különösen mogorva grimasszal a képén. Miért orrol ennyire Krešimir Leo? Őccse, e három esztendővel fiatalabb ne-báncsvirág, a „mama kedvence” jelenléte miatt talán, aki mindig is szálla volt a szemében? Mond nekünk valamit ez a kép? Szól talán a későbbi gyűlöletről, amely majd különválasztja, és végül különleges módon egybefűzi e két, egymástól szakadékkal elválasztott, más-más testvéri világot?

Néhány homályos, megrongálódott, családi kutyaképmás után, íme egy érdekes, kis méretű (9,5×12 cm) felvétel. A hátlapjára írt dátum: 1910. április 13. Vilko Prpić, Ojdana Aschenreiter fivére tűzoltó-egyenruhában ölel magához egy sovány, csupasz állú fiatalembert, tulajdonképpen a tizenhét esztendőes Aleksandart. Az idős zágrábiak fölismernék mögöttük az egykori Carlton kávéházat. A fiatalember szomorúnak tűnik, és mintha zavarban volna. Ennek okát bizonyára valami személyes tragédiában kell keresnünk. Öt nappal korábban ugyanis, amikor ez, a történetünk szempontjából rendkívül fontos felvétel készült a Carlton kávéház előtt, az ifjú Aschenreiter iskolai dolgozatot írt szabad témára, Mennysország a kutyák számára címmel. Ez a költői hangvételű, filozofikus-teológiai esszé föllelkesítette tanárát, aki különben modernista költő volt, és ebben az időben gyakran írtak róla, ám földühítette vele a hittantanárát, mellékesen Zvonimir Opačićnak, a gimnázium igazgatójának a legjobb barátját, úgyhogy a költőien ábrándos lelkületű Aleksandar Aschenreiter négy nappal e fénykép készülte után kirepült a zágrábi gimnáziumból, és egyetlen horvát iskolába sem iratkozhatott be.

Az 1920-ban készült fénykép egy régi, szomorú eseménybe avat be bennünket. A Mirogoj temető avar borította főösvényét látjuk, tócsáktól elárasztva, a sötét, régimódi, Meyer-féle esernyők pedig esős időt sejtetnek, meg egy ősi délután szomorkás légkörét. A kép jobb oldalán a Fényűző Temetések Horvát Kaptoli Egyletének cikornyás és értelmetlenül fölcicomázott kocsija áll. Rajta koporsó Franjo Aschenreiter gyártulajdonos földi maradványaival, aki elszenderült az Úrban anno Domini 1920. A kocsit a kellő kegyeletadással és mély gyászban, lassú léptekkel követi az elhunyt özvegye, fia, Krešimir Leo, továbbá az özvegy

fivére Vilko meg az egész gyászoló család. A családnak csupán egyetlen tagja nincs jelen. És hiába is vizsgálnánk át nagyítóval a fényképet, nem bukkannánk rá Aleksandar Aschenreiter költő személyére, mivel ezen az októberi délutánon valahol Párizsban, Amsterdamban, Baden-Badenban vagy éppen a „víz” túlsó partján, Amerikában időzik. Ettől a naptól számítva az üzem ügyeit Krešimir Leo veszi kézbe, a bukott diák, ám mégis ügyes üzletember, aki előtt, úgy tűnik, szélesre tárul a gazdaság és a boldogulás kapuja.

Az a fénykép, amelynek a hátlapján az 1903. június 15-ei dátum szerepel, csakugyan romantikus hangulatot áraszt, és nem csupán a patinája meg virágos kerete miatt (Luj Paskvali fényképész-mester műve), hanem a bemutatott látvány is ekként hat. Egy ifjú, nagyon jóképű emberpár egymás kezét fogja rajta. A férfi, Adalbert Hohnjec, cégvezető egy banknál, a hölgy pedig, Julijana Peterlić, háztartásbeli, különben anyáról Ojdana Aschenreiter szül. Prpic nővére. 1902-ben ismerkedtek meg Samoborban, egyetlen alkalommal fényképezkedtek le, 1903-ban, Aschenreiter asszony tuškanaci házának udvarán, 1904-ben megesküdtek a kaptoli templomban, 1905-ben pedig, iszonytató házasságtörési botrány után, amelyről itt sem időnk, sem helyünk szólni, elváltak. Ami viszont ezen a fényképen érdekes a számunkra, az sem nem Hohnjec, sem nem Peterlić kisasszony, hanem egy alak homályos körvonalai a háttérben, éppen Aschenreiterék garázsa előtt, amelyben az új Adlerjukat tartották. Ez a homályos árnyalak a tízesztendős Aleksandar, matrózruhában, ahogy a kezében kést tart. Ez Aleksandar, épp abban a pillanatban, amikor egyik legjelentősebbik tettét (vagy rémtettét) készül elkövetni az Aschenreiterok véres családi krónikájában. A fényképezőgép természetesen egészen véletlenül rögzítette a lemezen, minden ok nélkül, miként a fivérek gyűlölködése is véletlen és teljességgel oktalan volt. Valamin hajba kaptak, erre Aleksandar Krešimir után rohant, és a garázsban a késsel négy helyen megszurta (a hasát, a lábát és a nyakát). Dr. Noa Rosenbergnek, a család orvosának rendkívül zsiros tiszteletdíj ellenében sikerült megmentenie a sebesült fiú életét, és az összegben benne foglaltatott hallgatásának ára is a tízéves gyerekek erről a különös, mondhatnánk örült cselekedetéről. A feledés fátyla — így szokták írni a krónikások, ha nem hagyják őket mértéktelenül firtatni a múlt eseményeit — idővel számos hasonló villongást és fellángoló gyűlölködést takart el, végleg szembeállítva egymással a két fivért. A forradás barázdája Aleksandar homlokán, amely valamennyi későbbi fényképén világosan látszik (még egy akvarell arcképén is párizsi napjaiból), arra utal, hogy valaki alaposan odaszózott a fejére. Talán épp a fivére, Krešimir Leo?

Az 1919-ből való fényképen a körvonalak élessége, a finom kontrasztok és egyáltalán a kép minősége külföldi eredetre vall. Ezt nem készítette lusta zágrábi fényképész, hanem olyan mester, aki korszerű eszközöket használ mind a felvételnél, mind pedig előhívás közben. A ké-

pen Aleksandar Aschenreiter, a huszonhat éves horvát—francia költőt látjuk a menyasszonyával, Lisa Brunetiére-rel. A fiatalember öltözéke, akár egy világfié, nyugat-európai, és csupán a háttérben látszó Eiffel-torony árulkodik szemernyit vidékiességről (valamennyi Párizsba vetődött jövevénynek legalább egyszer le kellett fényképezkednie ez előtt a szörnyű és torz jelkép előtt). A fénykép Aleksandar első és egyetlen verseskönyvének megjelenése idejéből származik — Tout va mal (Minden gonoszra fordul) volt a címe, és a francia kritika bölcsen agyonhallgatta, habár tíz tisztességes sort azért össze lehetett szedni benne. A Tout va malban akad egy sorpár is, amely fordításban így hangzik:

*... a fivér a szülőanya szent petefészkeiből
göndör fürtű ebihal, léleknek szóló ugatás...*

— és ékes bizonyítéka annak, hogy pár ezer kilométer nem moshatja el a mocskos lélek gyűlölségét.

Lisa Brunetiére külsejéről fölösleges sokat beszélni, elegendő megemlíteni, hogy J. Gallimard, S. P. Dailonett és P. Kowalski szobrászok modellje volt. Egy hónappal azt követően, hogy a vásárian idillikus képcske készült, Aleksandar Aschenreiter fölfedezte, hogy menyasszonya, Lisa szodomita, és neki kapcsolatot tart fenn Rex-Maximiliannal, a kétesztendő oszr agárral, amely ott van az említett fényképen is. Va-
jon ez a fájdalmas és tragikus fölismerés a kezdetét vagy a végét jelent-e Aleksandar Aschenreiter horvát—francia költő összeomlásának? Nem tudjuk, miként a cselekvések valódi okainak többségével sem le-
hettünk tisztában e családon és e történeteken belül; nem tudjuk!

Érdekes módon az 1932-ből való képet nem árnyalja be az avítság szépiaszínű patinája, fekete-szürke-fehér kontrasztjai elevenek, és a pocakos Krešimir Leo Aschenreiter mutatják, meg a nálánál jóval fiatalabb feleségét, Editát, szül. Ranogajec, a volt fodrásznőt. Az asszony szakmájának alantassága és személyének erkölcsi lazasága járult hozzá leginkább ahhoz, hogy Ojdana Aschenreiter szül. Prpić asszonyság, a fivérek édesanyja sértődötten összecsomagolt, és két uszkárja (Antoine és Antoniette) társaságában, valamint a család jókora ládányi értéktárgyaival Zágrábból Crikvenicába költözött. Krešimir Leo hamarosan kénytelen volt belátni, hogy a felesége nagyban csalja, úgyhogy a barátai előtt, természetesen, csak borközi állapotban, az alábbi szavakkal igyekezett igazolni magát: „Ha nem tudom, akkor ugyanaz, mintha nem is csalna meg. Ha viszont megtudom, elkergetem, és minden rendbe fog jönni!” Ahogy telt-múlt az idő, a gyáros egyre inkább gyűlölte a feleségét, ám ez nem volt ahhoz a gyűlölethez fogható, amelyet kitagadott fivére, Aleksandar Aschenreiter, a vagabundus költő iránt táplált.

E negyven évet számláló fénykép háttéréből — akiket ábrázol, rég meghaltak — előtűnik Krešimir régi törökből álló gyűjteménye, a gyűj-

temény, amelyet rendkívül szeretett, nyugodt szívvel állíthatnánk, hogy mindennél, még önmagánál is jobban...

Most egy kicsiny, keltezés nélküli kép akadt a kezembe, amelynek nyilvánvalóan 1899—1906 tájáról kell származnia. A fénykép egymagában ábrázolja Tirkót, az értékes dán dogot, amelyet Aleksandar kapott hatodik születésnapjára. 1906-ban Tirko egy titokzatos, véres tuškanaci esemény kiváltója lett. Egy este elbitangolt az udvarból, és a koromsötétben a Tuškanacon széjjelmarcangolt egy háromesztendős kislányt. Az öreg Aschenreiternek ez rengeteg pénzébe került, igénybe kellett vennie jó kapcsolatait és minden leleményességét, hogy az esetet sikerüljön elrússolnia, és titokban tartania a kíváncsi s a gyárosokat nemigen kedvelő nyilvánosság előtt. Tirkót pedig, nos, a kutyát el kellett pusztítani, habár az állatban, amelyet csupán ösztönei vezéreltek, nyoma sem volt a valódi aschenreiteri gyűlöletnek és dühöngésnek. Amikor Pera Živoradović mészáros a garázs mögött végzett vele, szegény kutya, szinte emberi hangon szívet tépően szűkölt, éppen úgy, mintha nem tudná, hogy mostantól kezdve béke és nyugalom lesz a része a „kutyák mennyországában”, amelyet oly szárnyalón álmodott meg iskolai dolgozatában Aleksandar Aschenreiter, az eltévelyedett költőfiú.

Az 1921-ből való fényképen fölismerhető Aleksandar Aschenreiter megtört alakja a hamburgi játékkaszinó előtt. Erkölcsi elmerülésének okairól rendkívül keveset tudunk, nagyjából annyit, amennyit már szóvá tettünk. Tudjuk azonban, hogy azzal a szándékkal tért be a játékkaszinóba, hogy mindenének a nyakára hágjon, s talán épp ezért, mivel eleve kiölte magából a nyereségvágyat, hihetetlenül sokat nyert! Az ily őrült módon megkeresett pénzen egyetlen rendkívül értékes tárgyat vásárolt, beletette útításkájába, és eltűnt Hamburgból. Ez a tárgy tizenöt év leforgása múlva azoknak az eseményeknek a középpontjában tűnik majd föl váratlanul, amelyeket épp igyekszünk nyomon követni.

Hagyjuk hát most a képeket, a sorsok e néma, töredékes gyűjteményeit, e ragyogó, négyszögű idomokat, amelyek oly keveset voltak képesek elénk varázsolni, és vágjunk neki a valódi, emberi, bővérű történeteknek, kössünk ki az 1936. esztendőben, amikor is a családi gyűlölködés hirtelen föllángol, és még hirtelenebbül ki is huny. Becsukom a porlepte dobozt, átadva ezzel a fényképeket sötét, meddő hallgatásuknak. Várákozzanak az újabb kíváncsiskodóra, a következő krónikaíróra, aki visszfényükben valami másféle történetet sejt meg, és különb értelmet lel.

2. A FLÓRENCI STILÉT

Aleksandar Aschenreiter költő még a tuškanaci családi házukban gyakorta mondogatta, hogy a gyűjtőszenvédély a rothadt és dekadens burzsoá lélek megnyilatkozása. Nem tudjuk, hogy csakugyan ekként is

gondolta-e, illetve csupán borsot akart törni bátyja orra alá, aki kicsinykorától kezdve szenvedélyes bélyeg-, régipénz-, anziskártya- meg ki győzné felsorolni, még milyen gyűjtő volt. Harmincéves kora táján Krešimir Leo nyilvános árveréseken minden gyűjteményén túladott, és érthetetlen hévvel vetette magát a régi török gyűjtésére, aminek nyilvánvalóan volt bizonyos jelképes értelme is. Tőrből természetesen nem lehet túl sokat összegyűjteni, legalábbis nem annyit, mint postabélyegből, úgy-hogy ha az évek során sikerül megszerezni két-három tucatszit, akkor állítható, hogy jókora gyűjteményünk van. Tehát ilyen jókora gyűjteményt válogatott össze a kövérekés, gazdag és már kissé kiábrándult Krešimir Leo Aschenreiter cipőgyáros. Akadtak köztük pompás darabok berakásos markolattal és damaszkozott pengével (még egy aranyos fényű Lohon—Neiris is), ám amikkel Krešimir Leo különösen büszkélkedett kevés számú gyűjtőtársa előtt, a következők voltak: egy nagy, spanyol tör a XVIII. század elejéről, belevésve a „Hafta la muerte” jel-szó, egy perzsa díszítőelemekkel damaszkozott görbe tör, hosszú német Panzerbrecher az ágyúcsőkaliber méréséhez szükséges számozással ellátva, damaszkozott pengéjű jávai badi-badi szaruból készült markolattal, valamint egy Landsknecht-tör a XVI. századból, fényezett acélhüvellyel. Közismert, hogy a tör mindenkor bizonyos szempontból kegyelemadó fegyvernek (misericordia) számított, amellyel a kegyelemdőfést nyerte el a harcban szerzett sebeitől haldokló ellenfél. Aschenreiter ostoba és eltorzult lelkiülete épp ebben a tényben látta bizonyos „humánus” igazolását gyűjtési mániájának.

Most azonban, miként mondtuk is, foglalkozzunk kimerítőbben az 1936—37. évi szenvedélyes és viharos zágrábi eseményekkel.

1936. november 30-án három, egyazon időben végbement eset híre kötötte le jóindulatú és eleven közvéleményünket. 20 óra 30 perckor, vagy jó negyven perces késéssel, a zágrábi pályaudvarra befutott a müncheni gyors. A 11-es számú kocsiból sovány, sápadt, negyvenes éveit taposó férfi szállt ki, kezében két bőrönddel. E két bőrönd tartalmazza valamennyi vagyonát, amelyet megerőltető, kiábrándító és mindenekelőtt sikertelen élete során szerzett. Arcán valami különös, türelmetlen, mondhatnánk — szelindekkifejezés ül! A pályaudvart rozszant, fekete konflison hagyja el, amely egy kis házikó felé veszi az irányt a Medveščakon. E kicsiny házikó, a hatalmas vagyon morzsája az egyetlen, amit az öreg Aschenreiter Franjo „tékozló fiára”, Aleksandar Aschenreittera hagyott. Íme, a fivérek most ismét ugyanabban a városban vannak, ugyanazon ég boltozata és ugyanazon agrami csillagok alatt. És miközben a konflis túlhaladja Zrinjevacot, valahonnan fölhangzik a városi korcs kutyák csaholása, az az ugatás, amelyet Aleksandar Aschenreiter költő oly lelkesedéssel hallgat, miként Odüsszeusz annak idején a szirének énekét.

Ugyanebben az időpontban, tehát este fél kilenc tájban a vastagon öltözött Krešimir Leo a Hadi Régiségek Horvát Honszerető Gyűjtői összejövetelére indul, ahol előadást kell tartania a régi horvát törökről

(melyeknek néhány példányát maga is birtokolja). Tél van, felszél fújdogál, s ő egyre szorosabban tekeri nyakára a gyapjúsálat.

Hitvese közelről sem fázik ennyire, néhány perc múlva a túlfűtött hálószobában egészen pucérra vetkőzik Németh László Knédli tüzéségi százados üveges tekintete előtt. Németh Knédli, aki már jó fél éve szórakoztatja a cipőgyáros telhetetlen feleségét, figyelmet ébreszt hengeres, galuskaszzerű testével (a csúfneve is bizonyára innen ered), továbbá biztos és igen tartós erekciójával. Miközben Edita Aschenreiter, szül. Ranogajec volt fodrász nő nagy öröme a tüzés százados magyarón nemi szerve szabályos ballisztikai pályára emelkedik, odalent, az ablak alatt fölhangzik valami veszett és bozontos eb vonítózása.

A következő estén, pontosan 1936. december 1-jén a Palace szálloda előcsarnokában sor kerül a külön utakat járó és haragban levő fivérek megrázó és érzelmi töltésű találkozására. Krešimir Leo asztalnál ül, és édeskés dingačot iszik, Aleksandar pedig belép... A fivérek ölelkeznek és csókolják egymást. Senki más nem képes oly szenvedélyesen csókolózni, mint azok a teremtmények, akik a teljes szívükből gyűlölik egymást (egyes maffiózó testvérségek körében az arcul csókolás jelenti a halálos ítéletet)! Rövid, „gyóntató” és minden vonatkozásban hamis beszélgetést követően ismét összecsap e két ellentétes természet, e két világ, a költői és a suszteni, úgyhogy a kényszerűen szívélyes beszélgetés az ironikus és gúnyos utalások sortüzévé fajul, amelye során, természetesen, a szellemesebb és intellektuális szempontból érettebb Aleksandar kétségtelen fölnybe kerül. És ekkor, akár csak valamennyi sikertelen találkozás, ez is egy újabb találkozás megbeszélésével szakad félbe, melyre már másnap sor kerülne Aleksandar otthonában a Medveščakon. Ezt követően a fivérek, gyűlöleten kívül egyebet sem érezve egymás iránt, mindketten hazatérnek. Lassan haladnak az éjszakában, ki-ki közülük a maga útján, miként különben is kitaratóan tették egész életük során. Kissé odább, ugyanebben a borongós agrami éjszakában Németh László százados az élet utolsó parányi, izgó-mozgó magvait hinti széjjel Edita Aschenreiter méhében, hogy — amennyiben alkalmas rá ez a nap — még egy emberi torzalakkal, újabb semmirekellővel ajándékozzák meg az Aschenreiterokat. És most fölmerül a kérdés, vajon nem volt-e igaza a gyönyörűséges Lisa Brunetièrenek, amikor egy Aschenreiter helyett örülten, eredménytelenül és szodomita módra monstrozusan gyermeket akart nemzeni egy kutyával?

Másnap este Krešimir Leo Aschenreiter magánkocsiján kelt útra — habár nemigen használta, tekintve, hogy szeretett gyalogolni —, látogatóba, fivéréhez. Nem azért, mert érdekelték volna testvérenek történetei a távoli, idegen országok életéről, sem azért, mert élvezetesnek találta társaságát, hanem pusztán egyetlen mondat miatt, amit fivére csak úgy odavetett, miszerint van valamije, ami föltétlenül meg fogja pezdíteni gyűjtőszenvedélytől áthatott véréét. És, természetesen, Aleksandar nem hazudott, mert amit meg szeretett volna mutatni bátyjának, az a

bizonyos rejtelmes tárgy volt, amelyért a hamburgi játékkaszinóban nyert minden pénzét odafizette, s utána ezt a tárgyat tizenöt esztendőn át magával hurcolta, éppen erre a pillanatra várakozva. Ez a titokzatos tárgy valóságos csemegének számított a Krešimir vágású gyűjtő számára, egy olyan gyűjtő számára, aki élvezi a régi fegyvereket. Ez ugyanis egy nagyon régi, ritkaságszámba menő olasz tőr volt, igazi flórenci stílet a legkitűnőbb „törzslappal”. Nem, nem fogjuk most elragadtatni magunkat, és leírás adni a törőről, mielőtt maga Aleksandar gonosz és alattomos arckifejezéssel elő nem húzott az útításkájából. Miként buzgó és fegyelmezett elbeszélőhöz illik, tartsuk tiszteletben az időrendet, és menjünk sorjában!

Amikor Krešimir Leo megjelent a medveščaki házikóban, ahová legalább tizenöt vagy húsz esztendeje nem tette be a lábát, gondolatait elárasztotta a nosztalgikus emlékek dagályának lágy tömege. Minden úgy volt, miként a gyermekkor régmúlt napjaiban, csupán a berendezést lepte be vastagon a por, amit Aleksandar ez alatt a pár nap alatt nem érkezett (vagy nem is akart) letakarítani. Fáradtan és kissé puhány módra, ami nagyon, de nagyon ritkán esett meg vele, beleült az egyik öreg karszékkébe, belesüllyedt puha támlájába, eltűnve a porfelhőben, amit ezzel felkavart. Ám hamarosan felülkerekedett rajta a régi hangulata, a valódi Aschenreiter természet, és durván megkérte a fivérét, hogy mutassa meg neki a tárgyat, ami miatt tulajdonképpen jött.

Aleksandar, az elzüllött költő gonosz és alattomos arckifejezéssel megragadott egy kék táskát, amely az ajtófélfáról lógott, és elővette belőle a gyönyörű törőt, a flórenci stíletet.

„Hol szerezted?”, dadogta Krešimir Leo. Fölindultsága nyilvánvaló volt: szeme kigúvadt, érverése fölgyorsult, tenyere pedig izzadni kezdett. De ez csak természetes, amikor oly nagyszerű darab volt, olyan darab, amit csupán álmában láthat az ember. Aleksandar csak mosolygott, kifejezetten elégedett volt a hatással, amit az ő, kizárólag az ő stíletje váltott ki.

Krešimir Leo óvatosan és hódolatteljesen vette kézbe a remekművű példányt.

A tőr kiváló állapotban volt. Hosszúsága negyven centiméternyi lehetett, és küllemét tekintve egy XVI. századbeli német törre emlékeztetett, amelyet a svéd királyok gyűjteményében őriznek. Nemesacélból kovácsolt, sötétkék színű pengéje volt, kétszeres, lapos, „niello” eljárással díszített markolatkosara, valamint aranyozott markolata, amelynek végén a gomb kutyafejet formázott. Az idősebbik Aschenreiter szinte föl-sikoltott, amikor meglátta a mester védjegyét. A két apró kör, és belőlük vésva a név, ANTONIO meg PICCININO, azt bizonyította, hogy a tőr Firenzében készült, a XVI. században, az egyik legnagyobb európai fegyverkovács műhelyében.

„Hát ez valódi Piccinino, ezt el kell nekem adnod, testvér!”, feledezett meg magáról egy pillanatra Krešimir Leo. Másfelől viszont a hi-

degvérű és elégedett Aleksandar tisztában volt azzal, hogy a gyilkos semmi áron sem fogja sem eladni, sem odaadni, sem elcserélni. Megtartja magának, és rendkívül hatásos fegyverként fogja alkalmazni gyűlölt fivére megleckéztetésében. Amikor tizenöt évvel ezelőtt megvásárolta a stílélet, akkoriban olyasvalamit hallott, hogy bátyja a távoli Zágrábban régi törököt gyűjt. Ám akkor még eszébe sem ötlött, hogy ezt a történetet a gyűjtőszervezéstől eszelőssé vált Krešimir Leo ellen fogja fordítani. Egyszerűen csak megvásárolta, minden ok nélkül, csupán egy eszelen tettét hajtva végre, ami jól beillett az élete folyamán véghezvitt számos hasonló cselekedet sorába. Ám most, most ezzel a stílélettel jelentős fölényre tett szert a harcban, amelyet a „cipész” ellen vívott, aki az összes vagyont örökölte, s akinek, habár ostobának és korlátoltnak számított, volt pénze, tekintélye, méltósága... Emellett létezett még egy metafizikai, valótlán, megfoghatatlan ok is, amely miatt Aleksandar nem óhajtott megválni a történetről. A flórenci stílélet aranyozott markolatába ugyanis rendkívül apró betűk voltak bevésvé, amelyeket Krešimir, az elképedt és elragadtatott műgyűjtő képtelen volt nagyító nélkül elolvasni. Épp ez a felirat kap majd közvetett módon rendkívül fontos szerepet történetünkben.

Krešimir Leo Aschenreiter elkeseredett afölött és boldogtalannak is érezte magát, amikor életében első ízben kellett szembenéznie a keserű igazsággal, hogy pénzért mégsem lehet mindent megvásárolni. Aleksandar semmiféle egyezségbe sem akart belemenni, Leónak viszont úgy tűnt, hogy e nélkül a török nélkül képtelen tovább élni. Amennyiben nem tudja megszerezni, minden értelmét veszti, üres lesz, céltalan... Hogy ennek elejét vehesse, több kétségbeesett vagy kimondottan kompromittáló lépés megtételére szánta rá magát, hogy kedvében járjon fivérének, esetleg rávegye kényszerítse a stílélet eladására:

1.) Ugyanez év december 20-án váratlanul meghívta a tuškanaci házában adott fogadásra. Aleksandar érdekes módon eleget tett a meghívásnak, és elment, de egész este csak csellengett, akár az alvajáró a jelen levő tekintélyes vendégek — gyártulajdonosok, bankárok, miniszterek, katonatisztek — között, senkivel szóba nem elegyedve, senkit figyelemre sem méltatva... Éjfél tájban eltűnt, ám ha keresésére indulnak, megtalálták volna odalenn, a garázs mellett, ahogy ácsorog a hideg, téli esőn, és zokogva egyetlenegy szót ismételt: „Tirko!”

2.) Ezt követően Krešimir Leo névtelen fenyegető leveleket kezdett írogatni, amelyeken Aleksandar szívből kacagott, tisztában volt ugyanis azzal, hogy a fenyegetéseket nem fogják beváltani, és hogy e levelek szerzője ocsmány és gyáva fivére.

3.) Utóbb egymást érték az aláírt és más jellegű levelek, amelyekben Krešimir Leo fivérének munkát, nőket, tekintélyt, pénzt és összeköttetéseket ajánlott, csupa olyasmit, amire a címzett különösebben nem is vágyott.

4.) Aschenreiter műgyűjtő következő megnyilvánulása még örültebb

és esztelenebb volt. A Hírlapban egy napon váratlanul nagyobb cikk jelent meg Grga Badalić tapasztalt újságíró tollából, amely a „horvát költészet büszkeségének” hazatéréséről számolt be, az idegen és barátságtalan Franciaországból a „szülőföld, a fölnevelő édesanya ölére”. Krešimir Leo persze lefizette Badalić újságírót és zugkritikust. Amennyiben Aleksandar hajlandónak mutatkozik eladni a stíléletet, jelentette ki a műgyűjtő fivér, szolid helyet vásárol neki a horvát költői Olümposzon. Csodák csodájára Aleksandar nem kívánt magának helyet sem az Olümposzon, sem a Parnasszuson, és amikor a fivére látogatóba men: hozzá (természetesen mindahányszor ugyanabból az okból), ő nyugodtan üldögélt, és az értékes stílélettel a körmét piszkálta, almát szeletelt vele, vagy hegyével előre közönyösen csapdosta a vastag tölgysfaajtóba.

Ekként tehát a fivéreket, akiket az életükből adódó tengernyi ismeretlen ok messzire vetett egymástól, egy régi és ostoba tárgy lassanként, de könyörtelenül egymás felé kezdett irányítani. Életük, esztelen kutya életük mintha valami szemmel láthatóbb értelmet kezdett volna nyerni. Ostoba, kaotikus létezésük mostanra tömörebb formát öltött, és fölvette pályáját a mágikus súlypont körül, a körül a szerszám körül, amelynek markolatába titokzatos, apró betűs feliratot véstek.

Néhány nappal a fényűzően megünnepelt 1937. újesztendőt követően Krešimir Leo Aschenreiter egy havas, fagyos éjszakán hazatérőben volt arról az ünnepségről, amelyet egy nagyon eredményesen tevékenykedő részvénytársaság — ennek maga is tagja volt — működésének évfordulója alkalmából rendeztek. Meg-megállt, támolygott egy keveset, jobbra-balra tántorgott, úgyhogy a különben ritka járókelők szemében az első pillantásra világos volt, hogy ez a kövérkés jelenség a drága prém-bundában — holtrészeg! Valahol a zrinjevaci park közepe táján a részeg részvényes orra bukott, és hányni kezdett, maga is tisztában azzal, hogy most végérvényesen elesett, és tovább képtelen lesz egyedül folytatni az utat. A Gondviselés azonban mindig a legkülönösebb megoldásokkal képes előrukkolni! A nyomorult, kétrét görnyedve kuporgó részeg emberre nem más figyelt föl, mint a tulajdon öccse, Aleksandar, aki fiákeron hajtatott erre, szinte teljesen véletlenül. És miként a jó tündér csillámló varázsvesszejével, akként tűnt föl Aleksandar szálás, sovány alakja Krešimir Leo fejének kába vaksötétjében, majd a hóna alá nyúlt, és nagy erőfeszítéssel a fiákerig vonszolta, amely azután tovább döcögött a Medveščak felé. A fiáker hátuljának sötétjében Krešimir Leo részeg szeme szinte semmit sem tudott kivenni; a hunyorgó, ugrándozó karikákon át lassanként fölmerült előtte egy bizonytalan sziluett, aki Aleksandar lehetne, de micsoda az mellette? Az valami fehérés színű, fekete pöttyekkel tarkázott, ám nem emberi jelenség, kinézésre ez... ez...

„Tirko!”, sikoltotta az öntudatlan Krešimir, és egy részeg hevesességgel vetődött a fivére melletti helyre.

„Ám ott senki sem volt!”

Az erős feketekává és a káposztalé némileg észhez térítette a részeg részvényest. A medveščaki házikó egyik karszékében üldögélt, elcsodálkozva, hogy többé nyoma sincs a mindent belepő, vastag porrétegnek. Minden a helyére került, tiszta volt, ragyogott, és példás rend uralta a házat. Krešimir Leo egyszerre rendkívül magányosnak érezte magát, elhagyatottnak és boldogtalannak, mire görcsös, részeg sírásba tört ki. „Miért nem akarod eladni nekem azt az átkozott gyilkot”, mondta, miközben leküzdhetetlen zokogás rázta, és könnyeit sáros kabátujjával törölgette. Az ablakon át az utcai lámpa fényében sűrű, nedves hópihék pilinkéltek.

„Átkozott gyilkok!”, ismételte meg Aleksandar, furcsállva, hogy részeg fivére önkéntelenül is rátapintott a florenci stílet természetére. Érezte, hogy most érdekes módon mégis valamennyivel kevésbé gyűlöli e nyomorúságos kreatúrát, aki ugyanabból az anyaméhből került a világra, mint ő, és ehatározta, hogy fölfedi előtte azt a másik, titokzatos, jelképes és fantasztikus okot, amely miatt nem óhajt és nem is válhat meg a gyiloktól.

„Látod — mondta Krešimirnek, aki iparkodott értelmével követni a szavait —, ha gyűlölködésünk véget is érne, ha gyűjtenénk is magunkban annyi angyali bátorságot, hogy összeölelkezzünk és mindent megbocsássunk egymásnak, és akkor sem engedném át neked ezt a tört. Érzem, hogy egy réges-régi, őrült átok lappang benne. A tör valóban a nagy Antonio Piccinino műhelyében készült. A következő évszázadban azonban, ki tudja, milyen utakon, Franciaországba került, amit az aranyozott markolat francia nyelvű vésete is tanúsít, ezt Piccinino alkalmasint nem véshette bele. A „passauai fekete művészet” valami ortodox követője vitte oda magával. Neked mint fegyvergyűjtőnek tudomásod kell hogy legyen róla, micsoda a „passauai fekete művészet”! Az alapelveit Kaspar Neidhart von Herzburg passauai hóhér fektette le, aki a fegyverekbe mágikus képleteket kezdett vésni, amelyeknek a fegyver tulajdonosát védelmezniük kellett a sebektől és a haláltól. E művészetet francia hódolói valóságos varázslóvallássá fejlesztették, de legalábbis kultusszá, úgyhogy egyikük ezt a feliratot állította össze, amelyik az én firenzei stíletembe áll bevésve, vagyis egy rendkívül különös varázsigét, már azért is, mert semmi védelmező sincs benne. Persze, különöségét csak fokozza az a tény, hogy tartalma bizonyos kapcsolatban van az én életemmel. Figyelj, ezt több mint kétszáz évvel ezelőtt írták, és mégis valamiképpen az én, enyhén szólva tönkrejutott sorsom számvetése.”

„És mit ír ott?”, szakította félbe a részeg Krešimir Leo, akinek ennek ellenére sok minden eljutott az értelméig.

Aleksandar előkerítette a stíletet, és egy jókora nagyítót hozott. Krešimir Leo csak kínnal tudta kisilibizálni az apró betűket, és felismerésük közben lassan kijózanodott. A parányi és vésetnek rendkívül cirkalmas betűk a következő felirattá álltak össze: „PARADIS DES

CHIENS” (*kutyák mennyországa vagy kutyamenny*). Tekintet nélkül arra, hogy képtelen volt megérteni, mi ebben a feliratban a végzetes és iszonytató, mégis szinte megdermedt, elnémult, kövé meredt... És ekkor, hogy elhessentse magától a kényelmetlen érzést meg a félelmet, hahotázva kacagni kezdett:

„Hahaha, még hogy ennek köze volna hozzád! Ennek ugyanannyi köze van énhozzám is! Gazember, add el nekem ezt a kutya, mennyei stiletet!”

Aleksandar tisztában volt azzal, hogy ez a prózai lelkületű, tompa agyú gyártulajdonos szemernyit sem fog föl a francia véset titokzatos, metaforikus értelméből, úgyhogy ajtót mutatott neki. Krešimir Leo köpött egyet, és távozott, esküdözve közben, hogy a tört bármilyen áron meg fogja szerezni.

Odakinn a nedves hótól, a hideg éjszakától és még ki tudná, mitől megszomorítva, bánatosan vonítottak az utca kóbor ebei.

„Vajon mit is írhattam abban a dolgozatban, amely miatt kicsaptak az iskolából?”, törte a fejét a költőnek, szeretőnek és embernek egyaránt züllött Aleksandar Aschenreiter, de erre képtelen volt visszaemlékezni. Amikor azóta már annyi átkozott, kutya esztendő múlt el!

3. KUTYÁK MENNYORSZÁGA

Történetünk fináléja 1937 januárjának végén játszódik a behavazott Zágráb színterén. Az Aschenreiter család fényképeit tartalmazó poros kartondobozban lehetetlen egyetlen képet is találni ebből az időszakból; a fényérzékeny emulzió elmulasztotta rögzíteni lényeges csomópontját e krónikának, amelyet első napjaiban oly következetesen figyelemmel kísért. Az utolsó felvonás függőnye ezen a napon pontosan este nyolc órakor gördült fel:

Edita Aschenreiter meztelenül, fölhevülten, kitüzesedve és izzadtan rágja és tépi a hitvesi ágy duzzadó és puha párnáját, miközben a dagadt tüzerkapitány, aki hátulról, kutya módjára nyergelte meg, minél mélyebbre igyekszik hatolni nyálkás szemérmébe. A százados pocakja őrült afrikai ritmusban verődik Edita puffadt fenekéhez, a faágy pokolian lehangolódott hangszerként nyikorog, a halott libák hitvesi tolla pedig szerteröppen minden irányba, a párnából kicsapódva kavargó, majd körös-körül leülepszik a szobában. „Gyorsabban, a tiszt magyar anyádat!”, sikkantja a fodrász női orgazmatikus lábban égyve, megfelelkezve a szégyenérzetről, az illemtől, az óvatosságról... Németh László hunyorogva és Edita duzzadt mellét markolva iparkodik is gyorsabban, fújtat, nyög, és úgy érzi, eszméletét veszti, amikor Edita fölsikolt, görcsösen humorítva fölemelkedik, majd ájultan lehanyatlak, mintha valaki félholtra verte volna. A százados hímvesszője továbbra is büszkén és mereven áll, akár a telivér csöböré, zománcosan csillog és ragyog a

villanyégő fényében, kielégületlen teste pedig remeg, miként a láng a léghuzatban. A fodrász nő, amint széjjelárad benne a mértéktelen irgalmasság, kezének gyöngéd mozdulataival tehermentesíti a férfi kicsorduló heréjét, becézetve közben a mogorva katonai phalloszt: „Halacszkám, sügérem, potykám, csukán, süllőm...”

Medveščaki házában Aleksandar a karszékbe süppedve ül, és reszkető kézzel hajtogatja egy könyv gyűrött lapjait (bevallom, még menyinyire érdekes lenne tudni a címét). Ezután odalép a régi szekrényhez, egy ládikát vesz ki belőle, majd kinyitja, és a tartalmát kezdi vizsgálni. Régi családi fényképekkel van tele, melyeknek némelyikét valószínűleg le is írtuk történetünk bevezető részében. Élete folyásán töri a költő a fejét, és fölmerül benne a kérdés, volt-e értelme egyetlen cselekedetének is, amelyre eddig szánta magát? És egyáltalán miért ez a gyűlölet, amely eddig szembeállította őket? Tudatában van annak, hogy semmi oka sincs, a gyűlölet egyszerűen itt van, villámként hasít bele az emberi szívbe, és nincs ellene orvosság... És ha már gyűlölünk, akkor ki kell tennünk magunkért, teljes erőbevetéssel, mert végső soron a gyűlöletünk alapján vagyunk emberek... Az állatok nem képesek gyűlölni, még a kutyák sem, még a kutyák sem, még a kutyák sem, a kutyák sem, a kutyák sem, a kutyák sem. Aleksandar Aschenreiter kinyitotta az ablakot, és kihajolt rajta; a hóésés sűrű pihéi elkeveredtek meleg, sós könnyeivel, amikor fölegyenesedve becsukta maga után az ablakot, mintha suhogó ostorral csaptak volna a szeme közé: a stilet nem volt ott az asztalon! Vajon csak úgy tűnt neki, hogy kevéssel korábban ott volt, hogy álmolta volna ezt? Sebesen átkutatta a szűkös bútorzatú házat, az éleškamrától a hálószobáig. Nem, a stilet többé nem került elő! Pedig ő már két napja ki sem mozdult a házból, hogyan tűnhetett el akkor a tör? Hábár ez nem is fontos, a lényeges csupán az, hogy tudja, ki vette el! Egyes-egyedül csak az a személy tehette! Aleksandar Aschenreiter sietve felöltözött, meleg kimenőkabátot kerített magára, fekete kalapot nyomott a fejébe, a szekrény fiókjából pedig két dolgot vett magához: fülvédőt, és egy régi, ám működő és megtöltött revolvert. Amikor kilépett a házból, gondolataiban villózó emlékek darabjai remegtek, amelyekben Lisa Brunetière kutyát ölelve, sóváran mosolygott.

Krešimir Leónak már beféladult a szeme Sternberg Kék anygala fényűző és zsúfolt scenográfiájának nézésébe, úgyhogy teljes fél órával a film vége előtt otthagya az előadást. Miután a hideg, sustorgó hóésésben találta magát, egy pillanatig teljes amnézia ütött rajta: nem tudta, kicsoda, hol van, mit keres itt. Úgy tűnik, ez volt az egyetlen pillanat az életében, amikor tiszta, jóságos, hibátlan lény volt, példás és szent, akár valami naiv kutyus. Ám hamarosan mindenre emlékezett: nyolctól moziba indult, tízkor pedig találkája volt üzlettársaival, természetesen olyan találka, amelynek valójában feslett, vadállati tivornjának kellett volna lennie.

Edita, miután új frottírpongyolába burkolózott, bal kezével nekilátott végigtapogatni Németh testét. A tüzérszázados az oldalán hevert mögötte, és figyelte a kicsiny, gyöngéd kéz földérintő útját, azt az utat, amely nyilvánvalóan egyetlen hely felé tartott. És még mielőtt elérte volna, a kis, összezsugorodott penis lassan, akár a gyermek az anyja hasában, mozogni, remegni, ágaskodni kezdett, hogy végül óriási, kemény, fényes és csillogó fejű buzogánnyá váljon. „Ohó!”, ennyi volt mindössze, amit a volt fodrásznő mondani tudott. A további beszédre már nem volt idő, a százados máris nekilátott, hogy kemény kézzel, durván széjjelfeszítse a lábát a lágy frottír alatt. Edita örvendező állapotjára sikoltott fel, a hátára fordult, Németh százados pedig a még száraz méhébe palántálta tüzeri szerszámát, mire ő olyan csapdába kulcsolta lábával, amelyből nincs menekvés...

Meg fogja ölni a fivérét, erre gondolt a magas hóban törtetve meggyilkolja a miatt a stilet miatt, és hadd menjen minden a pokolba, a pokolba mindannyiunkkal! A pokol is a mi valódi lakhelyünk! Azonban a havas éjszaka szomorkás, borongós légköre megtette a magáét. A gyűlölet vad tüze lassanként lelohadt benne, és hamarosan a faggyú-mécses apró, nyugodt lángjává csillapult. Mind kevésbé és kevésbé járt az esze a testvérén, és egyre inkább a furcsa francia véseten, Tirko (ekkorra már elporladt) csontjain, a szeretett Lisa Brunetiére-en, aki most ki tudja, mely kutyaösvényein csatangolhat a nyugati világnak, Opačičon, a megboldogult gimnáziumi igazgatón, akit egy alkalommal ugyanígy meg szándékozott gyilkolni, meg még más számos és egyaránt szomorú dolgon... Aleksandar Aschenreiter elfáradva a magánügyeibe mélyedő gondolataitól, szinte észre sem vette, hogy utat téveszt és elveszíti tájékozódási képességét. Ahelyett, hogy a Tuškanac felé haladt volna, egészen más vagy harmadik irányba tartott, magukba nyelték a süket, üres, névtelen utcák, amelyeken elbizonytalanodva és céltalanul ment végig.

„Micsoda nagykések ezek?”, érdeklődött Németh László, miközben megsárgult kincstári alsónadrágjának zsinórját kötötte.

„Ez a férjem gyűjteménye!”, kacarászta Edita. „Szeretnéd, ha megmutatnám a töröket?”

Fölkelt, és meztelenül elugrándozott a nagy fenyőfaállványig, amelyeken rendben sorakoztak Krešimir gyilokjai. Eközben keble és ülepének két féltekéje nyugtalanul rengett.

„Ehol, ni, egy német”, mondta, és lehajolt, hogy kézbe vegye a legalul levő tört. A magyar rámeredt feszülő fenekére, amelyet éppen feléje düllesztett, és ettől hirtelen áramütést érzett, hogy megremegett tőle valami az alsónadrágjában.

„A te férjednek csak az az igazi törje hiányzik, amellyel a legérdemesebb döfni!”, jelentette ki szemmel láthatóan nemigen érdeklődve a „hölgy- és úricipők” főlzarvazott gyárosának gyűjteménye iránt. Edita kacagott ezen a durva kiszóláson, odalépett hozzá, és megmarkolta duz-

zadt tagját, amely önhatalmúlag eldöltakodott az alsónadrág kivágásán. Majd az értékes német Panzerbrecherrel (Krešimir gyűjteményének egyik gyöngyszemével) elvágta a gatyamadzagot, és a tör hegyével gyöngéden meglökte a százados szőrös herezacskóját. Erre a százados durván az ágy felé lökte, mire a tör kirepült a kezéből, és beszállt egyenesen a komód alá, és ekkor nekilátott, hogy keményen megbüntesse. „Most meglősz”, gondolta Edita, és epekedve várta az első golyót a lába közé.

Krešimir, miután kijött a moziból, erősen kétközben volt — merre is vegye most az irányt: vajon a tivornyára-e vagy inkább az öccséhez? Ha szépszerével nem megy, vajon erővel kell-e elvennie tőle a tört? Legjobb lesz, ha most elnéz a Medveščakra, ahol egyszer s mindenkorra leszámol azzal az elfajzott fivérével. Összeverekszik vele, vérré mennek, s amelyikük megmarad, vigye a stiletet, akár a pokolba is! Igen, így lesz a legjobb! Krešimir Leo eltelve haragvással, keserűséggel és határozottsággal, útját öccse háza felé vette, és sejtelve sem volt róla, hogy már nem fogja lelni sem Aleksandart, sem a tört.

Habár képtelen volt felfogni, hogyan és miért, Aleksandar végül is a Száva hídján találta magát. Bátyjához indult a stiletért, amelyet különös és furcsa módon elloptak tőle, és végül ezen a hídon kötött ki. Nézte a zavaros vizet, amit a part mentén jég borított, mily nagyszerű lenne most levetnie magát innen, és eltűnni, eltűnni... Ebben a szempillantásban, úgy tetszik, első ízben volt jószágos, tiszta és hibátlan, akár egy kutyakölyök. Életében első alkalommal! Álmodozó hangulatban és költői kedvetlenséggel belső zsebéből előhúzta a revolvert, és behajította a sötét, meg-megloccsanó vízbe. Összefüggéstelen gondolatok kergetőztek a fejében: vajon Lisa csakugyan szerette-e Melies-nek azt a filmjét, vajon szenvedett-e Tirko, vajon féltékeny volt-e Kowalski, vajon az a dolgozat sorsdöntő volt-e, vajon a francia véset próféciaát tartalmazott-e, vajon a bátyja szándékosan mondta-e, hogy anyjuk utcasarki kurva, és vajon ez elegendő ok-e arra, hogy kést döfjön az édes-testvérebe, vajon a mágikus szám Hamburgban a négyes vagy a huszonhármas volt-e, vajon Kowalski csakugyan meg akarta-e őt gyilkolni, amikor az agyagrelieffel homlokon csapta... Odalenn a Szávában kutyatetem sodródott. Sötét volt, és szinte semmit sem lehetett látni, ám ő bizonyos volt abban, hogy az a sötét folt a vízen egy kutyának a teteme. A kutyák igazságosan élnek, de nyomorúságosan és igazságtalanul — kutyául — végzik; ó, ha leélhetett volna egy rövid kutyaeletet, egy tiszta, nyugodalmas és szelíd kutyaeletet!

Aleksandar ott maradt a Száva-hídon, és ott is érte, egészen összefagyottan, a hajnal. Vacogott a hóban, a hidegben, a zúzmarában és a ködben, akár egy boldogtalan, rövid szőrű vizsla.

Az áporodott, fáradt, téli éjszaka ugyanígy hatott Krešimir Leóra is. Ő is, akárcsak az öccse, megfélekedezett a firenzei stilettről, amely ezen az éjszakán a legközelebb hozta őket egymáshoz, úgyhogy átadta ma-

gát a hosszú, részvétlen utcáknak, csak ment, elbizonytalankodva és minden cél nélkül. Az üzeme járt a fejében, a részvényei, a felesége és mindazok az átkozott ügyek, amelyeket ezen az éjszakán pokolra akart küldeni. Ejjféltájban arra lett figyelmes, hogy lábai maguktól viszik a Tuškanacon levő háza felé. És éppen a tuškanaci park kellős közepén (ha jobb az emlékezőtehetsége, eszébe jutott volna, hogy valahol ezen a helyen, réges-régen, még a háború előtt, egy gyönyörű dog széjjeltépett egy kislányt, aki a hervadt parki levelek gyűjtésére szolgáló szöges bottal vagy fáklyával ingerelte) Krešimir Leo az egész környéket elborító különös sötétségtől hökkenten megtorpant. Semmit sem látott, kivéve néhány görnyedt árnyat, amely előtte suhant el. Ekkor megzörrent a bozót, valahol orgonamuzsika szólt, távolabb, onnan, még messzebről fölhangzott az ismerős ugatás. Csakhogy honnan ismerős? „Ki az?“, kérdezte, elcsodálkozva, hogy mennyire nyugodt, higgadt, és hogy szemernyi félelmet sem érez. Kérdésére senki sem válaszolt, csupán az ugatás mellett egy női hang kezdett dúdolni alig hallhatóan valami francia dalocskát. Vagy csupán úgy tűnt; többé nem volt képes különbséget tenni a kívülről érkező meg azok között a hatások között, amelyek elcsigázott tudatában képződtek és örvénylettek. Még egyszer szeretne volna megkérdezni, hogy „ki az?“, ám ennek elejét vette valami aranyos villanás, amely feléje röppent, majd meleg, kellemes ütést érzett a mellén, ami után minden világos lett előtte. Békésen, és tudatában annak, hogy most végre mindennek vége, megfordult, és elindult hazafelé. A meleg vér lecsorgott átdöfött mellén — a legjobb védekezés a januári fagy ellen! Halkan, halkan lépett be a házba, még a bejárati ajtó svájci csöngője is néma maradt. Mintha kísértet járta volna a házat: az ajtó nem csikorgott, a felépcsők nem roppantak a súlya alatt, úgyhogy Edita és László semmit sem hallhatott. Ezenkívül a házasságtörők nem is várhatták ily korai hazajövetelét, hiszen Leo a feleségének azt mondta, hogy találkája van üzlettársaival, az efféle „találkák” pedig általában hajnalig tartottak.

Odafönn, az első emeleti hálószobában a fáradhatatlan tüzérszázados igyekezett leadni még egy kutya lövedéket Aschenreiter hasra fektetett feleségére. Ebben a hirtelen kicsapódó ajtó csattanása zavarta meg. A szoba küszöbén a holtápadt Krešimir Leo Aschenreiter cipőgyáros és számos sikeres cég részvényese állt — mellébe pedig egy remekművű firenzei stílet volt mélyen beledöfve. Edita egy iszonytatót sikoltott, eltakarva magát a bemocskolódott lepedővel, míg a tüzérszázados, nem lévén elegendő ideje helyesen fölmérni a helyzet stratégiai mozzanatait, úgy, meztelen, csak a gatyáját markolva fel, a csukott ablakon keresztül az udvarra ugrott, és több helyen lábát törte (a komplikált törések miatt katonai szolgálatra alkalmatlannak nyilvánították, úgyhogy egy gyalogsági századossal együtt, aki notórius iszákos volt, idő előtti nyugállományba küldték).

Krešimir Leo Aschenreiter fölényes megvetést tükröző pillantással

mérte végig könnyező feleségét, majd lassan a szoba közepe felé indult. Mellsebéből a vér a szőnyegre csöpögött, és megfestette a hitvesi ágyuk párnájából kiröppent tollpíhéket. Amikor a szoba közepére ért, érezte, hogy ereje elszáll; már csupán néhány szóra futotta belőle:

„Tudod mi van rávésve ennek a stiletnek a markolatára?”

Feddő szavaira Edita, a volt fodrásznő sírva fakadt, és könnyein keresztül zokogva magyarázta, miszerint ez az egész iszonyatos félreértés, és hogy....

Közönyös kézlegyintéssel szakította félbe. Majd torkán kibugyborogtak utolsó szavai:

„Vesd meg a ravatalomat. Fáradt vagyok, ám útra kell kelnem. Elmegyek, egyenesen a... egyenesen a kutyák mennyországába! Ekként van megírva a passai betűkkel!”

Hosszan állt ott a meztelen kurva fölött (nem tudni, hogy élt-e még, vagy már halott volt), kerekre nyitott szemmel, amelyben valami szomorú, valójában a kutyákra jellemző kifejezés ült. És ha halott is volt, azzal a kikerekedett, jeges pillantásával bizonyára a kutyamenny sohasem látott tájainak pompás visszfényeit itta magába. És akkor, akkor a habos vére lefelé csordult a szája sarkán. De még nem terült el...

4. A FÉNYKÉPMELLÉKLET

A zavaros, kibogozhatatlan és csupán látszólag kikerekedő események felszínén előbukkan egy régi, megsárgult fénykép, amelynek jobb felől a felső sarkát durván meggyúrták. Hátlapijára, valószínűleg utólag, irógéppel a következő dátumot írták: 1939. április 11. A helyszín ismeretlen előtünk: az egyik háború előtti jugoszláv fegyintézet komor ambiense. A fénykép Aleksandar Aschenreitert kopott rabruhában mutatja, amint csákány nyelére támaszkodik. Habár a kép halvány, ellenfényben felvett, ügyetlen amatőr munka, mégis könnyen fölismerhető rajta a fegyenc hirtelen megöregedett arcának fáradtsága. Ez a fénykép az utolsó megbízható adatunk a lecsúszott zágrábi lakos sorsáról, a további menetét könyörtelenül fölfalta az idők korróziója. Krešimir Leo hirtelen halálát követően Aleksandart egy rövid „expressz” bírósági eljárás keretében (amelynek során minden „világos” és „kétségtelen” volt) bűnösnek, ill. fivére gyilkosának nyilvánították, és tizenöt esztendei fegyházbüntetésre ítélték (habár minden olvasó előtt egyértelmű a sajnálatos módon bizonyíthatatlan alibije). Fontos kiemelni, hogy az egész tárgyalás során egyetlen szót sem szólt, a legszükségesebb — hivatalos — közléseken kívül. Büntetésének letöltését 1937 augusztusában kezdte meg. Elejétől fogva határozottan követelte, hogy ne kelljen semmiféle látogatóval sem találkoznia. Csupán valamikor 1939 tavaszán kérte, hogy beszélhessen volt sógornőjével, Edita Ranogajeccal, most férjezett Némethel. Valamit meg szeretett volna neki magyarázni, ám

utóbb elállt ettől a szándékától, bár nem tudta, hogy az asszony különben sem jött volna el. 1939 újévjáig a Crikvenicában élő anyjával váltott néhány szűkszavú, rideg és tartalmatlanul hivatalos hangú levelet. Ezt az időpontot követően a levelezés megszakadt, nemsokára kitört a háború is, és Aleksandarnak többé se híre, se hamva! A közönséges halandónak legalább megmarad a sírja! Igaz ugyan, hogy egy barátja (meg kell jegyezni — különösen megbízhatatlan egyén!) azt mesélte, miszerint 1951-ben egy szempillantásra látta őt az Athén és Alexandria között közlekedő hajóra felszállók tömegében. Azt mondja, nagy parafasisakja volt, hosszú, ősz szakálla, és megtermett, kan dán dogot vezetett pórázon. Ez az adat azonban a végsőkéig megbízhatatlan, és minden valószínűség szerint ebben az időben már Aleksandar sem volt az élők sorában.

Am térjünk vissza — miként mondtuk is, sajnos, csupán leírásban szereplő — fényképmellékletünk idejébe, mivel ez, a szóbeszédtől és a találgatásoktól eltérően, mégiscsak olyan-amilyen tárgyi bizonyítékát képezi Aleksandar sorsának.

A csákány, amelynek nyelére támaszkodik, a követ törő (?) fegyenc súlyos és kimerítő életét tanúsítja. Am a kőtörőben — vagy másutt, ahol nehéz csákánnyal dolgoznak — végzett munkája nem az egyedüli tevékenysége volt a fegyházban. A nehéz, kimerítő munka után, mondják, amikor a többi rab holtfáradtan zuhant bolhák lepte szalmazsákjára, Aleksandar az „ágya” alól elővette nehezen megszerzett papírdarabjait, amelyekre tompa hegyű ácsceruzával valamit firkálgatott. Költeményeket írt, kínoktól terhes fegyencvallomásokat, versbe szedve. Azt is tudjuk, hogy egyik versének a címe Tirko alvilági birodalma volt, egy másiké meg — Lisa torzója. Ez második versgyűjteménye kellett volna hogy legyen, amelynek ezt a címet szándékozta adni: Minden gonoszra fordul, vagyis ugyanazt, amelyet az első könyve is viselt — Tout va mal. Talán elmulasztottuk megemlíteni, hogy azt az első gyűjteményt ifjúkori beteg szerelmének, Lisa Brunetièrre-nek ajánlotta, az európai kutyabordélyok királynőjének és mesterasszonyának!

BRASNYÓ István fordítása

NAPLÓ 1912—1913*

CSÁTH GÉZA

Júl. vége felé történt, hogy két kis munkáslány keresett föl. Az egyik megvizsgáltatta magát, a másik csak gardírozta a beteget. A kísérő — B. Bözsi — már hetek óta feltűnt nekem. Vézna, de édes termet, fítos orroccka, egy Jolánka-arc — reá gondoltam, Jolánra, amikor megláttam, ilyen lehetett ő 16-17 éves korában —, emellett selymes, gyönyörű, szőke haj és fekete őzikeszemek. Az egész lány rendkívüli előkelő és festői jelenség, egy kis Melisande, egy kis mesebeli hercegnő vagy a tavasz tündére valami Max Klinger-féle giccses képről. — A következő nap, a második vizitjúknél visszatartottam és leültettem. Engedelmeskedett. Megcsókoltam. Hozzám simult. — „Jolánka, kis Jolánka” — surtotgam magamban, mintegy régi rögeszme hatásaképpen.

Aggódva és édesen nézett föl reám, s a gyönyörű szemei tele voltak könnyekkel. Kikérdeztem, megvizsgáltam, természetesen egy könnyű csúcsfolyamatot találtam 37,5 °C-os hőmérsékkel. Rögtön assycodilekúrát kezdtem vele, bár nem szívesen engedte az injectiót, de amikor komolyan megmagyaráztam neki, hogy fontos dologról: arról, hogy meg fogom gyógyítani, van szó: mégis egyezett a szúrások folytatásába, és pontosan bejárt. Nagyon lelkiismeretesen kezeltem, és az első JK-adagot sikerült remekül eltalálni. A hőmérsékei rögtön leestek, és a lázas állapot 2—3 órára szűkült. Elláttam pénzzel is, hogy legyen mit ennie, és pótolhassa a gyalázatos ebédeket, amelyeket Braunné nekik — a munkáspénztár tagjainak — penzióban adott. Így azután gyorsan javult, és mikor aug. közepe táján — azaz 3 heti kezelés után a fürdőből távozott, majdnem 6 kg hízással dicsekedhetett el, szint kapott, és seggecskéje láthatólag feszült a szoknya alatt.

Naponta 2—3-szor is bejárt hozzám. Segített a műszereket elmosni, mulattatott a pletykákkal, amelyek rólam és a szeretőimről keringtek a fürdőn.

Ebben az időben, júl. 28-án történt, hogy őt ölelve a teljes extasis állapotába jutottam. Ezt azonban nagy depresszió követte. E révén

* Második rész

elhatároztam, hogy beszüntetem a B használatát. Egyszerre és teljesen elhagytam a mérget két hétre, minden nehézség nélkül.

A délutánokat többnyire együtt töltöttük, 2-től 4-ig a mezőkön bojongva, kuplékat énekelve és pesti dolgokról csevegve. Már az első napok után láttam, hogy szűz. Hymene egyike volt a legszebbeknek, amit csak valaha láttam.

Ugyancsak aug. első napjaiban tűnt fel nekem egy szobalány, aki Charlotte-hoz hasonlított. Felhívtam szobámba, és condosa segélyével rögtön megrohantam. Rémesen élvezett, de más alkalommal nem vettem igénybe, mert karjait túl vékonyaknak találtam.

Augusztus első felében történt, hogy megjelent rendelkezésemre egy nő: V. Emma. Meg akarta vizsgáltatni magát. Egész viselkedéséből, öltözködéséből, mindenből rögtön láttam, hogy miben fáradozik. Arca meglepő csúnyasága miatt azonban csak nevettem magamban rajta. Piszé és hegyes orra volt, mélyen ülő, világoskék szemei, pattanásos arcbőre tág pórusokkal, széles, nagy ajkai. A beszéde pedig hányaveti, tetszélgő. Előkelő ismeretségeivel rögtön előhozakodott. Azután elbeszélte házasságának történetét. Férje, aki Körmöcbánya egyik leghíresebb gavaléria volt, öngyilkossá lett. Valami vérbetegségtől — úgy látszik, a paralysistól való félelmében. Ezt különben nejeinek pisze orra is megerősítette. — Az özvegy, aki nem tudta fedelni rendkívül potens hímjének phallosát, kevéssel a temetés után öngyilkosságot kísérelt meg. Mellébe lőtt. A golyó helyét meg is mutatta. Úgy látszik azonban, később reájött, hogy az élvezet tulajdonképpen más irányból is beszerezhető. Egyrészt onania, másrészt férfiak által. Arca elárulta azt is, hogy az előbbit sokkal sűrűbben frequentálja. A genitális vizsgálatnál meglepett a test szépsége, az introitus rózsaszínű, ajakszerű volta s szőke díszítés, a lábak karcsúsága és formássága. — A vizsgálat alatt váltig emlegette, mennyire restelli magát, ez azonban nem akadályozta meg, hogy a speculum bevezetésénél (melyekből csak a legkisebb szám ment be) nyíltan élvezzen. Én igen nyugodt maradtam. Felöltözött, recipét írtam, és elbocsátottam. (Mindössze egy csekély ondometritise volt, minimális váladékkal.)

Néhány nap múlva azonban újra fölkeresett. Új vizsgálat következett. Most már határozottan felergerelt. Főképp pretenziivitásának természetete, mely Charlotte-tal megegyezett, hatott reám. Az egész nő szemtelensége, imbecillitása, alantas volta, szegénysége (postatiszt leánya volt, szülei nyakán élösködött) és vágyakkal való telítettsége. Fürgén vetkőzött, fekete nadrágja keményen feszült rajta. Közben kibontotta nagy, hamuszőkeszín haját, mely egészen a térdéig ért. Jó lakkcipők és igen magas harisnyák voltak a lábain. Amikor széttette a combjait, megkérdeztem, hogy mikor közösült utoljára.

— Ó, nagyon régen! — mondta elfúló hangon, és szemei zöldes fényben csillogtak, egy kínos aggodalmat árulva el, hogy hátha most se.

— És mit szólna, ha én megtenném.

— Megengedném, volt a válasza, miközben arcát eltakarta, és az egész alhasa megvonaglott.

Condomot húztam, és ott, a harántágyon, állva támadtam. Ahogy csak tudta, felemelte kelyhét, hogy minél jobban szolgáljon nekem. Élvezetem jelentékeny volt, mert szemei vadul csillogtak, és egész rút lényé sajátos átalakuláson ment át, amely izgatott és bámulatba ejtett. Csupán a *csók hiánya* volt az, ami tökéletlenné tette az élvezést. Nem mertem csókolni, és nem is vágytam erre. Amint elkészültem, sértő gyorsasággal visszavedlettem orvosná, mert láttam, hogy ez a nő mennyire kéjeleg a megaláztatásban, kezelést adtam a porciójának, aztán felszólítottam, hogy sietve öltözzön, mert künn várnak. Rajongva dicsérte a kapott gyönyört.

— Mese, mese volt!

Azután elment. De előbb egy forró, rabszolganői csókot nyomott hájra és hátamra.

Ez a nő ettől kezdve még 4—5-ször keresett föl. Mindig csak egy hét múltánra rendeltem, és engedelmesen betartotta a terminusokat. A kék, amit véle éreztem, a továbbiakban még növekedett. Mindenféle pozícióban kipróbáltam, és sajátos, pokoli lényé ezekben a helyzetekben mindig valami új ocsmányul-vonzót tudott produkálni. Nyúlánk, de nem sovány termete, igen finoman modellírozott csípői és nagy vénuszdombja igen szépek voltak. És hozzá ez a pattanásos, torzult arc, a rózsaszín szájjakkal, amelyek úgy néztek ki, mint a nyers hús. Hanyatt fekvő helyzetben a térdeit egészen a válláig tudta felhúzni. Olyankor mindig kijelentette:

— Imádom, mert úgy összegyűr maga alatt.

Emellett állandóan bókokkal halmozott el, és az actus alatt is elfáyo-
lozott tekintettel halkan azt nyögte, hogy:

— Mesés, mesés, mese az egész!

Többször kért, hogy szerezzek neki állást a fővárosban, és engedjem meg, hogy legalább havonta 1-szer eljöjjön hozzám. Én azonban mindig kiterő válaszokat adtam; az ördögbe, egy nő, aki már egyszer öngyilkos volt, ez sok bajt csinálhat.

Mégse tudtam megakadályozni, hogy Budapesten párszor föl ne keressen. Az emberi természet példátlan gyengeségének rovására írom, hogy az egyik alkalommal sikere volt.

Szeptember végén vagy október elején történt, hogy egybeszabott, új és szűk princessruhában jelent meg, mely alatt, mint később meggyőződtem, csak inget és tricót nadrágot viselt. Ekkor engedtem a csábításnak. Fölhívtam, és hátulról, álló helyzetben, a tükör előtt végeztem el rajta a kegyetlenséget. Utána nagy levertség következett. Súlyos szemrehányásokat tettem magamnak, hogy hű kis Olgámat megcsaltam, s hozzá még

egy ilyen nővel. Egyébként így kombinálok ma is, hogy: ő könnyebben megbocsátana akkor, ha — mint ez esetben is — a nő messze alul marad a versenyben véle szemben. Csak azt óvakodnék neki bevallani, hogy ez az ocsmány bestia milyen intenzív kéjérzést tudott okozni. (Ha analizálom ennek az okát, a következőkre bukkanok 1.) Hasonlósága Charlotte-hoz, 2.) onanista múltja, 3.) kislánya, 4.) megvetettsége, 5.) ezzel szemben szemtelen hányavetisége, 6.) pattanásos, csúnya arca és kitűnő alakja mint kontraszt, 7.) felkínálkozása, azaz szemérmetlen kéjvágya.)

Augusztus első felére esett B. Bözsivel való kis viszonylatom további kialakulása. Eddig nem akartam a leánykát bántani, mert sajnáltam, most azonban mind jobban vágytam reá, hogy szűz kis kelyhét occupáljam. Aug. 8-án történt, hogy levetkőztettem vizsgálás céljából, körülményesen megnéztem hymenét, és teljesen hibátlannak találtam.

— Engedd meg, drágám, mondtam, hogy magamévá tegyelek.

— Nem, semmi esetre, mondta, ki van zárva.

A hang arroganciája és kihívó volta felbosszantott. Lefektettem és sans condome hamarosan behatoltam. Kéjesen, mint amire már régen várt, fogadta rohamomat. Mint egy kis bárány, adta át magát, tüzelő szemekkel, és csak a forma kedvéért esengett.

— Ne bánts, drága édesem, ne bánts, tönkretesz, istenem, ne bántsi!

Emellett azonban forrón ölelt magához, és jól láttam, hogy fájdalmánál nagyobb az öröme. Hamarosan elértünk mind a ketten az extasis-hoz és csodálkozva néztünk egymásra. Gyenge kis vérzése volt, amit az erős vaselinezés és az a körülmény magyarázott, hogy nem hatoltam be durván, nem akartam teljesen széttépni a függőnyt, s megelégedtem az-zal, hogy félig bejutottam az ajtón.

Utána kissé megijedtem attól, amit csináltam. Mégis, egy gyenge, kedves kislány! Mi lenne, ha fogamzana. Ezek a kérdések tódultak fejembe, és többet a fürdőn nem bántottam az édest. Néhány nap múlva, amikor elutazott, ráerőltettem 30 koronát, elláttam tanácsokkal, bélyegekkkel, hogy tudósítson az állapotáról. Később Budapesten hetenként fölkeresett további kezelés céljából, rendszeren vasárnaponként. Ilyenkor mindig megvendégeltem kávéval, narancssal, süteménnyel, és elénekeltem vele azokat a dalokat, amelyek a pesti éjszakából eljutottak hozzá. Muzikálítása nemeszser bámulatba ejtett. Sokszor zongoráztam neki. A Lohengrin egy részleténél felkiáltott: — Milyen szép. — Értette a zenét. Órákig el tudott ülni a zongora mellett dalokat billegtetve, és harmonizálásukon fáradozva.

— Jaj, istenem, sóhajtotta, milyen kár, hogy nem tudom a másik kézzel hozzácsinálni!

A fürdőben, a zöld tükör női osztályán egy igen szép szolgáló, Schwaroz Anna vonta magára a figyelmemet, csaknem a saison eleje óta. Széles arc. Kreolrózsaszín bőr. Nagyszerű test, kökemény mellek.

Hatalmas izmok. Nagy, kék, karikás szemek. Vastagabbfajta ajkak és egy kissé görbe, kicsi madárorr.

Bizalmatlan, aggódó szűz volt. Csak hosszas birkózás után tudtam az ajkait csókra kapni. Ekkor azonban forrón átölelt, és visszacsókolt. Elbámultam; úgy csókolt, mint egy művésznője a szerelemnek. Tovább azonban nem sikerült jutnom. Párszor ígérte, hogy lakásomra feljön, de mindig megcsalt. Nem jött el. Végre sikerült egy vasárnap délután a rendelőmbé behívni. Itt szerencsésen lefeküdt a pamlagra, de a további természetes fejlemények kifejllesztése elé olyan akadályokat gördített, amelyek kétségtelenné tették, hogy kéjvágya jóval kisebb, mint aggodalma a szüzesség netáni elvesztése irányában. Kiengedtem tehát anélkül, hogy leszakasztottam volna. Elutazásom alkalmával azonban jelenkezett, bediktálta címét, ha Budapesten szolgálóra volna szükségem. Ebből láttam, hogy vágyam mégis hatott reá, és fölkelte benne azt az óhajt, hogy az enyém legyen. Kék szemű nő volt. Egy paraszt Lulu! Tehát biztosabb ellenértéket akart.

Egy szolgálói állással megelégedett volna.

Ugyancsak augusztusra esett egy másik, kis eset. W. Kitty egy Amerikát járt, szép leány, egy gépész jó módú özvegyének — kit köszvény ellen kezeltem — a leánya már hetekkel előbb finom, karcsú testével, nagy madárorrával, élénk madárszemeivel, furcsa és kedves madármozdulataival vonta magára érdeklődésemet. Teint-je remek rózsaszín volt, emellett szép, angolos frizurát, magas sarkú cipőt és szűk szoknyát viselt. A vendéglőben gyakran folytattunk élénk szembeszédeket. Kacér és vidám leánykának látszott. Kellemetlen érzésem volt, mikor megtudtam, hogy menyasszony. Mégis amikor anyját rendelésemre elkísérte, és kezet fogtunk, éreztem, hogy fokozottan viszonozza gyenge kézszorításomat, és még az előszobaajtóból is mosolyogva visszanéz. Pár nap múlva a második emeleti lépcsőn találkoztam vele.

— Wohin gehen Sie?

— Hinauf zum Mama!

— Warten Sie, bitte, ein wenig. Megfogtam ideges, fehér kezecskéjét. Megállt, arca kigyulladt a vér feltóduló pírjában, és szemeinek merev csillogása elárulta, hogy szabad mernem. Átöleltem és megcsókoltam. Mohón viszonozta, és ajkaink 20—30 másodpercig nem váltak el. Ettől kezdve különböző ürügyek alatt (vizeletvizsgálatok anyja számára stb.) gyakran járt egyedül rendelőmbé. A flirt minden fajtát megengedte, de kelyhét megőrizte vőlegénye számára. NB., néhány nap múlva színről színre alkalmam volt látni ezt a kis kincsét. Mint menyasszony óhajtotta magát megvizsgáltatni. Hymenén repedéseket találtam. Faggatásomra bevallotta, hogy 8-9 éves kislány korában valaki elcsábította. A csábító azonban nem lehetett kifejlett férfi. Felhasználva ezt az adatot, igyekeztem rábeszélni, hogy ne vonja meg tőlem kezét, hiszen leendő férje már úgyse kapja őt szűzen! Kíváncsi voltam, vajon mennyire romlott. Inkább örültem neki (és ezt az amerikai erkölcs és nevelés akarat-

edző hatásának tartom), amikor határozottan megtagadta kérésemet. Emellett azonban kijelentette, hogy szeret, és mindig szeretni fog.

Elutazása előtt elhozta vőlegényét is. Egy csinos, jól öltözött, becsületes arcú fiú állt előttem. Kissé sovány, de egészséges. Azaz mégse teljesen. Egy csekély orthostatikus albuminuriát mutattam ki nála. Ezt azonban a lánynak nem mondtam meg, sőt a betegnek se. Később még egyszer találkoztam Kittyvel. Eljött, hogy anyját hazakísérje. Igen kedves volt, felkeresett, ingre vetkőzött nálam, ölelt, csókolt, és könnyes szemekkel távozott. 3 hó múlva esküvőjére meleg hangú német nyelvű sürgönyt küldött. —

Közeledett az aug. 18. Az a nap, amelyre kis Olgám érkezése volt kitűzve. Egész nyáron naponta leveleztünk, és hetenként telefonáltunk. (Édes, vágyó, hű hangját, amint Budapest felől a Drogeria kis szobájából repült felém, sohase fogom elfeledni.)

Ebben az időben újra visszatértem a méreghez. Főleg azért, hogy a veszedelmesnek ígérkező pásztoróráinknál hidegvért biztosítsak magamnak.

Aug. 18-án délben megérkeztek. Túlradó örömmel öleltem magamhoz az édes lányt, tulajdonképp már *majd egyéves* feleségemet. Ajkait csókolva éreztem, hogy mennyire hasonlíthatatlan az a kék, melyet ez a lány nyújt. A sok asszony, lány, akit professzionátus kedvteléssel végigcsókoltam a nyáron, együttvéve se adtak olyan nagyszerű örömet, mint ez a nő egyetlen csókjával. Fél óra múlva már átöltözve várt szobájában. Legutolsó együttlétünk óta pár kilóval meghízva, fekete színű, fehér pettyes batisztpongyolájában, övszerű kis fűzőjében szebbnek tetszett, mint valaha. Mohón egymás ajkainak estünk. Valósággal részegek voltunk a gyönyörtől, és szemeink könnyben úsztak. Atyját lekapcsolva hamarosan a park távoli utain sétáltunk egymást átölelve, feledhetetlen, boldog érzések közepette. A lehető leggyorsabban egymásba akartunk forrni. Fölkerültünk hát a fenyőerdőbe alkalmas hely után kutatva. Sajnos azonban nem sikerült találni megfelelő bozótot, már csak azért sem, mert nem akartunk az apában gyanút kelteni.

Egy kellemetlen incidensben is volt részünk. A fűben ti. én egy hatalmas lófejcsontvázra akadtam. Nagyon megörültem neki, mert teljesen tiszta fehér volt. A férgek kifogástalanul megtisztították. Botomra fűztük, és hogy a szolga, akit érte kiküldeni szándékoztam, könnyen megtalálhassa, az erdei kis filagóriába vittük. Itt azonban egy utálatos iparos nejének látszó, ismeretlen nő tiltakozott az elhelyezés ellen. Sőt még tanítani is akart: „Nagyon csodálom, hogy orvos léte!”!... stb.

En erre kijöttem a sodromból.

— Ne csodálja, és ne oktasson engem, kikérem magamnak, hogy bármi módon kritizálni merje az én dolgaimat, ki van itt férfi hozzátartozója, hogy elégtételt kérjek az ön viselkedéséért.”

— Dr. Feketéné vagyok, és ott jön az uram.

Fekete úr, egy letört, nagy orrú, szájalmas, öreg fogorvos odaérkezett.

Már ismertük egymást. Most már tudtam, miért ágaskodott az ocsmány, kék szemű, szőke hajú, cselédszerű neje. Mert őt is már ismertem, de nem emlékezvén rá, nem köszöntöttem. Valószínű, hogy ezenkívül Olga szépsége, ifjúsága és mindkettőnk jókedve is kihívta aljas lelkének irigységét és bosszankodását.

Feketével nem boldogultam, otthagytam tehát, nem tudva, mit kezdjek, mert az első pillanatra egyenesen nevetségesnek tetszett ettől a szárnalmas alaktól elégtételt kérni.

Este azonban megbeszéltem a dolgot Nozroviczkyval, a tb. főszolgabíróval, s miután Feketéné az „ez a hölgy” kifejezést is használta, a kihívás mellett döntöttünk. Fekete másnap *bocsánatot kért* segédeimtől, és én a jegyzőkönyvet fiókomba zártam.

Olgával estig sétálgattunk. Csak a délutáni rendelés idejére váltunk el 1 1/2 órára. Ez idő alatt érkezett a szép G-né levele (róla később szölok), melyben estére találkat kért. Azt üzentem, hogy ha csak lehet elmegyek, biztosat nem ígérhetek, mert vendégeim vannak.

G-nével később, sétánk alatt még aznap többször találkoztunk.

Igen aggodalmas volt az arca.

Este megérkezett Sándor. Sürgönyileg hívtam, hogy a kis társaságunkat nagyobbítsam, s ezáltal az egész ügyet a fürdői asszonyok és Braunné szemében nem a „menyasszony látogatása”, hanem „jó ismerősök találkozása” gyanánt állítsam be. Ez sikerült is.

Az első éjjel nem találkoztunk. Apja terve ugyan, aki két egymásba nyíló szobát akart: nem sikerült, azonban tanácsosnak látszott az óvatosság. Emellett én szerettem volna az első találkozást szabad ég alatt rendezni. Mégis éjfél tájban lementem és halkán kopogtam — megállapodás ellenére. Belülről azonban csak a drága lány mély lélegzése hallatszott. Visszamentem tehát a szobámba, és hamarosan mélyen aludtam.

Reggel 9 tájban találkoztunk a reggelinél. Olga világoszöld grenadin-pongyolát viselt, zöld selyemkendője a vállán, jó frizura, egészben kimosdva, üde, fiatal, szép, amilyenek tán még sohase láttam! Ozsonna után hamarosan sétálni indultunk, az apát magára hagyva a vendéglő nyitott teraszán. — Siettünk, és hamarosan a fenyőerdőben kutattunk megfelelő hely után. Már túlságosan izgatottak voltunk. Remek, szép, meleg reggel volt, de a fű még kissé harmatos. Olyan helyet kellett találnunk, amely lehetőleg védett, ahol nem kellett tartanunk meglepetésektől, s ahol a földet a fenyő száraz avarja borította. Ez nem volt könnyű, mert az erdőt nemigen ismertem. — Mint a menekülő Walsung ivadék, Siegmund, messze előresiettem, keresztülgázolva a ledöntött fenyőtörzseken, míg Olga, karján a kendőjével, a belső izgalomtól rogyadozó térdekkel csetelve-botolva követett. Végre megállapodtunk. Leteríttem a zöld kendőt, ő gyorsan lefeküdt, felemelve a szoknyáit. Érezte, hogy a kölcsönös, maximálisan nagy vágy feleslegessé teszi most azokat a szégyenkezéseket és tiltakozásokat, amelyeket egyébként sohase szokott elmulasztani. Elém tárult tiszta, feszes, csipkés nadrágja, jól simuló, át-

tört, magas harisnyája. A harisnya és nadrág határán a kétujjnyi, széles meztelen combszegmentum. A kis fűző keményen feszülő harisnyatartói azonban akadályozták a bemenetet. Ezeket tehát kikapcsoltam. Azután szétnyitottam a hófehér nadrágot, és szinte szédülve a harsogó örömerzéstől, simogattam meg pinácskájának szénfekete, dús szőrzetét. Ráfeküdtem és átöleltem. A nagy izgalom miatt pár pillanatig várjunk kellett, de amikor gyengéden megsimogatta a paripát, az engedelmesen ágaszkodni kezdett, és a gátlások az első frictiók után csaknem teljesen megszűntek, a továbbiakban pedig végképp eltűntek. Isteni gyönyör volt ez az ölekezés az illatos fenyvesben, remek, napos reggelben, azúrkék ég alatt. És talán ugyanekkor erkölcsi öröm; ment rettenetes volt az a gondolat, hogy szegényke talán anélkül fog visszautazni, hogy egyetlenegy szer is áldozhattunk volna szerelmünknek. Lassan sétálva, karonfogva, csókok között tértünk vissza a fürdőtelepre. Hogy hosszas elmaradásunkat még jobban indokoljuk, a kertésznél cserépvirágokat vásároltunk, és kézben vittük őket haza. Ily módon atyja figyelmét a kissé gyűrött szoknyáról is jobban elterelhattük, mert a kendőt nem lehetett takarásra használni. Az bizony átnedvesedett a harmattól és az ondótól.

A délelőtti igen jól töltöttük. Míg rendeltem, a kedves Sándor foglalkoztatta Olgát, és ugyancsak ő önfeláldozó módon hagyott magunkra bennünket, amikor megérkeztem. Arra gondoltam, hogy sohase fogom tudni méltóan meghálálni ezt a jóságát. Délután röviden értesítem az apát, aki ezt nagyon várta, hogy milyenek jelenleg a házasság chance-ai, azután ismét a parkba vonultunk bolyongani. A gyengédség mindkét részről szinte túlaradó volt, és a nyári távollét lyrai eseményeinek felsorolásában mindketten kifogyhatatlanok voltunk. Olga mindjárt első sétánk alkalmával még előző napon előállt a kérdéssel:

— Fiacskám, őszintén mondd meg, hogy megcsaltál-e?

— Hogy gondolsz ilyet, fiam! — mondtam, de nem igazi meggyőző erővel.

— Jaj istenem, nyafogott kedvesen arcomat vizsgálva, már látom, hogy megcsaltál, valld be, én megbocsátok, te férfi vagy, valld be, édes drágám!

De nem vallottam semmit, hanem amint csak kívánta, megesküdtem, hogy hű voltam hozzá.

Este korán feküdtek, hogy a reggeli felkelés ne okozzon nehézségeket. Apja, úgy látszik, azt tartotta, hogy a proponált „parthie de lune” alatt akarjuk megbeszélni az éjszakai teendőket, s ezért nem egyezett bele a sétába. Így azután elváltunk. Sándorral még jártunk egy nagyot csevegve és cigarettázva, majd 10 óra tájban mi is feküdni mentünk. Én átöltöztem a kipróbált módszer szerint. Gumitalpú cipő, bő, szürke, puha hálóing (mellény nélkül), harisnya és sapka volt minden ruhám. A condomot mellőztem, de a vaselint nem feledtem el. 3/4 12 tájban, miután a csikorgó lépcsőkön lehető zajtalanul lelopóztam az első emeletre, és atyjának hortyogását konstatáltam, bekopogtam az édeshez. Hamaro-

san csikorgott a kulcs, s én gyenge, kellemes izgalommal beléptem. A szobában csak gyertya égett. Olga az ágyon ült egy vékony batisztin-gecskében, amelyet telt idomai most még az ismert mértéknél is jobban kitöltöttek. A vállakat csak egy vékony szalag képezte. (Ezeket az ingeit nagyon kedveltem. Sajnos, csak 3 darab volt belőlük.) A frizuráját újra csinálta meg erre az alkalomra. Kagylókat viselt kétoldalt, és a fejtetőn erősen lesimította a választékból kiindulólag. Ez a nekikészülés valami édes szemérmetlen asszonyos zamatot adott lényének. Egy reneszánsz nőnek éreztem. Szép karjaival eltakarta az arcát, és derekát rázta az izgalom. Bezártam az ajtót, és gyorsan levetkőztem. Hamarosan a csókok özönébe merültünk. Mikor hozzámsimult ebben a félmeztelen, nemesen ingerlő állapotban, a harsány, meleg boldogság öntött el. Ő, szegényke, egészen mást érezhetett. Fogai vacogtak; tisztán lehetett hallani ritmikus összeverődésüket, teste reszketett és libabőrös volt. Én azonban elfedtem a kulcslyukat, lefektettem őt a kanapéra, és hamarosan feloldottam varázsszözmével a félelem kínja alól. Éreztem, hogyan nyugszik meg karjaiban, melegszik meg a bőre, hogyan szűnik meg teljesen hideg rettegése, hogy helyet adjon a forró, észvesztő, drága kéknek, az ifjúság és szerelem eme legszebb, legvirulóbb gyermekének. Hamarosan eljutottunk az extasis pillanatáig. Még öt-tíz percig sustogva beszélgettünk, biztosítva egymást örökös szerelmünkről, azután tekintettel a helyzetre, amely állandóan aggodalmas és félelmes volt, nemsokára távoztam. Atyja ti. aznap nagyon emlegette, hogy éjjel is akkor tud felébredni, amikor akar. Erre való tekintettel, meg arra, hogy kis feleségemnek másnapra ki kellett aludnia magát, és harmadszor, mert nem lévén trainingben, a herém fiziológiai szabály szerint lassabban működtek, úgyhogy egy újabb élvezetteljes copulatiót csak 3/4—1 óra múlva várhattam: tehát forró csókok és ölelések után elhagytam a szobát. Ha az előző napokban és hetekben, felhasználva a kínálkozó asszonyok egyikét vagy másikat, rendszeres, naponkénti coitusokat végeztem volna, akkor most tömegesebb örömeket okozhattam volna kis Olgámnak. Vajon megbocsátotta volna-e az édes, ha így cselekszem az ő érdekében, az ő kedvéért és mindkettőnk élvezetének fokozása céljából. Azt hiszem, hogy nem.

Nagyszerűen aludtam reggelig, amikor parancsom szerint a portás felköltött. Sietve öltöztem, hogy együtt reggelizhessem Olgával. Még szobájában találtam, az egész helyiség tele volt még az éjjeli események illatával, emlékeivel. A reggelinél kedvesen emlegette, hogy itt marad, vagy visszaszökik, és nagyon sok örömet szerzett nekem kedvességével. A vasútnál még utánaugrottam a kocsiba, és a szűk folyosón jól összezecsókoltam, azután szontyorodottan tértem vissza rendelőmbé Sándorral, honnan nemsokára fürdeni mentünk.

A fürdésnél sokat beszélgettünk a nőinkről, a házasságról, ennek eshetőségeiről, a követendő szabályokról stb. Közben megzavartak ben-

nünket Braunné, a bérlőnőnek kis rokonai, ausztriai Zs. lányok feszes fürdőruhákban. Ezek közül az egyik nagyon tetszett neki. Frida Szeinlich nevű. Kék szemű, görög orrú, nagy homlokú és kitűnő formájú lány, aki őt Tiegarmann Sophie-ra, volt újfűredi szerelmére emlékeztette. Összehoztam őket, de nem nagy eredménnyel. A lány pretensivitása miatt Sándor nem tudott támadáshoz jutni. — Később a saison legutolsó napjaiban én kísérleteztem több délutánon át unalmamban és német nyelvgyakorlás szempontjából ezzel a Fridával. Azt elértem, hogy egyedül messze az erdőbe eljött velem sétálni, amit kezdetben sehogy se akart. Megtettem azt vele, amit pl. Szidivel is — s amit általában muzikális zsidó nőknél igen jónak tartok —, hogy elvittem őt egy templomba, és ott orgonáltam neki. Ez tetszett nemi értelemben is. Mint varázsló is bámulatba ejtettem őt. Kijelentettem, hogy tekintetéből jól olvasok, és tudom, hogy 11/2 év előtt szerelmes volt, csalódott, sokszor visszagondol a dologra, néha minden emóció nélkül, de néha igen keserű érzésekkel. El volt ámulva, bevallotta, hogy minden az utolsó betűig igaz, és esküdözött, hogy valakitől hallottam a dolgot. Az igazság az volt, hogy semmit se hallottam, de nagy óvatosságából, ami egy 19 éves lánynál, még ha kék szemű is, ritkaság, biztosan következtettem, hogy már megjárta. Esküdözött azonban, hogy soha senki meg nem csókolta. Kijelentettem, hogy én leszek az első. Úgy is történt. A lány azonban nem viselkedett melegen, kedvesen, talán észrevette, hogy nekem csak játék az egész, úgyhogy az egészet abbahagytam. Unokanővérei visszamondták nekem, hogy egész délutánokat sír a szobájában, én azonban nem békültem ki vele, és negligáltam, később mégis pár napra újra jónban voltunk, de mikor az újabb kis atakusnál is egész hasonlóan járt el, többé nem beszéltem vele. Megvetettem őt, mert láttam, hogy szeret. Sokszor odalopózott az ablakhoz, ha zongoráztam, és nézett hosszú percekig. Ha társasággal vacsoráltam, hasonlóképp kívülről, a teraszról figyelt, és unokanővérel, Grete Loeff-fel, akiben szintén szerelmet kel tettem, csak rólam beszéltek. Ezt a szobaasszony súgta be, aki tanúja volt tárgyalásaiknak. Elutazásomkor mégis kezet nyújtottam neki. Hangja halk volt és könnyes. Valami vallomást vánt, valami ígéretet, bár a legcsekélyebbet — de csalódott. Azt mondtam, hogy sajnálom, hogy nem sikerült egymást megértenünk, és biztosra veszem, hogy az életben még találkozni fogunk.

— Aber wo, Herr Doktor, aber wo, kérdezte.

— Irgendwo, feleltem, so fühl ich!

Professzionátus élvezettel csináltam ezt, és nagy elégtételt éreztem, hogy a kék szemű női fajon bosszút állhatok úgy a magam, mint éppen ezt a lányt illetőleg — Sándor nevében.

Unokanővére, a fess, formás kis Olga-arcú, izmos, 17 éves Grete Loeff, bár hiányzott nála a kék szem, hasonló óvatos temperamentum volt. Néhányszor úgy alakultak a dolgok, hogy bizalmába jutottam, de

többet elérni nem sikerült, mint hogy erőszakkal megcsókoltam az arcát és a nyakát. A lány utána szidott, mint a bokrot, de kipirult arcából láttam, hogy a megaláztatásával kapcsolatban valami nemi örömet mégis érez.

(Folytatjuk)

MACULA (XV.)

Regény

BRASNYÓ ISTVÁN

Ez lévén egyetlen társam, elméletbe lassanként megbarátkozva a fém hidegével — — — — —

Ahogy elképzelem fölnagyított, nyápic alakomat, amelyet hintalovammal együtt közszemlére tesznek az emberiség elé — — — — —

Valóságos lámpaláz lesz rajtam úrrá — — — — —

Egész kis szar mivoltom rotyog belülről az eleve megsejtett izgalomtól meg a tárgyaltalan félelemtől, mintha páncél szorítaná össze a szívemet — — — — —

Annyira szemérmesen szeretném végezni, hogy máris akként érzem magamat, mintha preparálnának, gyürkélnék és nyújtogatnák esendő tagjaimat, és belefurulyálnának lyukas csontomba: ily nagy mértékben mégsem szolgáltatathatom ki magamat!

De ki veszi ezt a mértéket rólam, ábrándozásról, többlenyegű és csapongó csalórol, akinek alakját a tulajdon sarkantyújával vésik bele egy darab kőkemény őslöszbe, vagy az egykor, ki tudja, kik által fölállított epezöld színű mér földkőbe, amelyről azt sem tudni, hogy mit és honnan tartottak vele számon megfutamodott pusztai markomannok, pannonok, gepidák, normannok, avarok, longobárdok? Kik? Jönnek a világ szarmata korából, és azt mondják magukra: jazigok? Hun birodalmából az isten ólommal kivert bivalybőr térképének?

A korábbi tévedések helyrehozhatók lennének, amennyiben Űnök Mama annak idején megszüli, valóban világra is hozza a mér földkövet: a kettő, az ó és új összevetéséből születhetne valami eredmény, remény a jövődő meglátására, habár a harmadik pont még mindegyre bántóan hiányzik, mivel ez még mindig csupán tengely, akár síké, akár idomé, tehát haladási irány, semmiképpen sem leköttött tömeg: hol vagyunk még attól, hogy gyökeret eresszünk!

Végül a dologból az lett, hogy Szürkeöntvény horkol, én meg, az álmos, virrasztok, habár egy szót sem értek abból, amit ezek a szerkezetek itt mutatnak; nem tudom, erényes dolog-e azzal vigasztalni ma-

gamat, hogy valószínűleg ő maga sem, és megfigyelésem szerint minden egyenletesen működik, tehát rendben is kell, hogy legyen, a mormolás, a duruzsolás alig tér el, leng ki hangzásában a legelőször hallottól, egyszerűen kering, kering, az anyja ötvenét! Hogy engem is áthat, meglobogtat, akár a fagyos zászlót! A zászlót! A zászlót! Kornétás! Rilke Kristóf kornétás!

Valahol bizonyára kürtzó is van elrejtve benne, akár egy szárnykürt hangjának ívelése, valahol szélről, de inkább süvöltés lesz az, bömbölés, bele a hajnali űrbe, szirénaszó, amitől kiveri a dér a tetőket. Ideje lesz talán Szürkeöntvény helyett ébresztenem a váltást, várhatják őket odahaza

Fokozatosan ismerem föl önmagamban a kerengés meg a ferdeség lényegét, a zezugot, vagy nem is tudom, minek nevezzem: a két mérföldkő közötti egyenest, a tengelyt kellene ehhez meggömbíteni, eltérésre bírni, körpályára kényszeríteni, körhintává alakítani, valóságos ördögmalommá! Ott lehetem én meg csak a helyemet, az ördögmalmon, Luca napján, körbe, és megint csak körbe-körbe lovagolva a fagyos szélben és a fakó égbolt alatt, valami száználmasan csillagatlan boltozatú éjszakának, váltott, hideg nyergű falovakon . . . Elképzelt szülővárosomban úgyis létezik még ördögmalmos: ennek kellene most a fejébe verni a nyári, falusi búcsúk hangulatát, hátha hajlandó lenne egy dalt lemorzsolni avagy ledarálni a wurlitzeren, amelynek hangszekrényében hány és hány nemzedék tüdeje sípolhat!

— Bog i butina! — idézem kiáltva kedvenc mondásomat, s már rontok is a sziréna húzattyújához, majd akkorát rántva rajtva, akár a vasúti szerelvény vészfékjén, világgá kürtölöm a pontos időt: pár perc a híja a fél hatnak, a két mutató éppen fedi egymást, vége a váltásnak, új váltás kezdődik az új-állati-korban, a világot előnti a kainozoi-kumi levegő kicsapódó gőze!

— Te marha állat! — hallo magam mögött Szürkeöntvény nyafogását —, ó, te, idétlen istenverés! Az a vészjelző sziréna, azonnal kapcsolj ki! Azonnal fújd le!

— Ha tudnám, hogyan!

— Legalább kapcsolj ki!

— Nem értek hozzá — közlöm vele —, fogalmam sincs, mik ezek itt! Melyiket húzzam?

— Vissza mind! Ezért engem ki fognak vágni!

— Az baj lesz — mondom —, nagy baj. Akkor nem lesz hol laknom!

— Hát még nekem! — erőlködik annak az elállításával, amit én oly könnyedén üzembe helyeztem. Mindig is tudtam, hogy komoly erőlköznek énbennem! — Ez a rozsdás szar vacak! Mi az istennek kellett ezt piszkálnod?

— A vonaton is meg szoktam húzni a vészféket, de onnan mindig eliszkolok

— Mindig csak a magad dolgán jár az eszed, mi? — és kapkod utánam a fogával.

— A másén nem járhat! Ez az egy irhám van! Eddig még valahányszor megmentettem!

— Most az egyszer nem fogod! — és szinte megfigézett a fenyegetőzésével, úgy éreztem magam, mintha hirtelen kinőttem volna a csizmámat, és nem tudnék benne elindulni.

— Jól van, nem hallotta ezt senki! — kiáltottam még mindig akkora hangerővel, mintha üzemelne a sziréna, pedig ekkorra kikapcsolta az áldott lélek.

— Az egész város talpon lehet! A tűzoltók meg mindenféle akaratos népség! És még téged is itt találnak!

— Mondd azt, hogy elromlott, és én ide futottam megjavítani! Én érkeztem elsőnek! Nem tudom, hogy áll majd ekkor a szájuk! Túl kell járni az eszükön, ember!

— Még soha nem ijesztett rám így senki! — állapította meg megnyugodva. — Jaj, de nagy hülye vagy!

— Nem olyan nagy szentírás ez...

— Te még munkát is kaphatnál itt... Alighanem alkalmaznának, ha előadjuk, mi történt. Kiszúrhatunk velük.

— Nem akarok én munkát — hártottam el a kedveskedését. — Nem tudok én dolgozni.

— Hogy a fenébe ne tudnál? Valamit csak tudsz?

— Semmit — mondtam.

— Hazudni csak tudsz! — nevetett föl.

— Nem szeretek — válaszoltam. — Becsületes vagyok. Egy epizód. Magyarán: semmi.

— Ha ezt itt meg tudtad húzni, a WC-t csak le tudod húzni magad után!

Ezt rüheltem a legjobban, ha valaki elkezdett parlagias hangon beszélni velem. Ha se szó, se beszéd, egyszerre csak ilyen hangot ütött meg.

Csakugyan szét kellene löknöm belülről azt a bögaszentgyörgyi fét!

Az, persze, megint csak más, hogy természetesen hazudtam egy s másban én is, de csupán önmagamnak, és nem másnak, s hogy ezt is letudhassam, bármikor képes voltam meghazudtolni önmagamat: valóban nemigen kelthettem a szavahihető benyomását. De figyelembe véve az adott helyzetet... Tulajdonképpen semmiféle adott helyzetem nem volt, az én helyzeteim mindahányszor egyszerűen csak adódtak, zuhogtak rám, mintha vernének. Nos, ez az, kik is azok, akik verhetek volna? Ez volt az én legnyakatekertebb mindennapi számadásom, időtöltésem, végeredményben ezzel bátorítottam magamat.

Amikor a tolmács és társa a szalmazsákkal együtt kirámolt kriptaszerű lakhelyemről, mondom, a napsütésben egyszerre megéreztem bő-

römön sörtéim serkedését: meg sem fordult a fejemben, hogy mindig is csupa söрте voltam, már amikor a bábosok bolondoztak velem, akkor is — emlékeztem vissza —, rángatván páncélos és méltóságteljes atyám szakállát — mindez ugyancsak itt, állítólagos szülővárosomban történt velem —: ez fordulópontnak számíthatott volna életemben, ha a helyzetet nem tagadom el magam elől is, hiszen a báb a tökéletes ember (ezt akkor nem ismertem föl és nem is akartam belátni), mindenki más csupa meztelen ösztön és reakció.

Hogy ne emlékeztessenek hivatali napjaimra!

(Még sok egyébire, ami már régtől fogva a rovásomon van, és ha majd erről kell számot adnom!)

Mert milyen emberek közé tolakodtam be én?

Hol van anyám fehér és súlyos, aranykapcsú imakönyve, amelynek utolsó, üres lapjára a hozzám intézett, végső intelmeit jegyezte le pár sorban, ereje fogytán alig olvasható ceruzairással, és utána bizonyára békés partokra lépett. Csönd van, akkora csönd, hogy aligha hallhatom a hangját, éppen csak annyit, ahogy a homok surrog, és összeborzadok, ha légáramlatot érzek a tarkómon: mintha elhaladt volna mögöttem valaki.

Imakönyvet loptok?

No, és a parancsolat, ami ott van rögtön az első lapon, ha fölütöd, a tíz parancsolat, az mind lófasz? Az írástudatlan jó istenét a világótoknak! Napi járóföldre csupa kargomániás bennszülött körülöttem! Én meg szirénázok nekik, hátha megüti őket a guta a nagy riadalomtól, akár álmukban is! Miért ne mondanám ki nyíltan a véleményemet, majd letagadom, ha arra lesz szükségem! Úgyis csak ezt tanultam a báb-színházról kezdve egészen a lőtérig... Most mutatkozzak hálátlan és hanyag, rossz tanítványnak, aki arra is rest, hogy kamatoztassa a kínnal megszerzett tudását?

A naplóíró egyenesen az iskolában tapasztalta ezt, miután a balkezes írásról oly nagy lendülettel térítették át a jobbkezesre, hogy mindaz, ami ott elhangzik, a kerítésen túl épp fordítva érvényes, és a tananyag etikai részének alapját épp a hazugság képezi, aminek a lényege olyasvalami, miként az, hogy a balkezesnek is jobb kézzel kell írnia, s ezt végső soron lehetséges játékosan is fölfogni, több sem kell, csupán annyi, hogy az ember megfogadja, miszerint egész életében adni fogja a hülyét, hiszen nemcsak hogy elvárják tőle, hanem a nevelés örve alatt épp erre kényszerítik. Fájdalmasan furdalják az oldalát, mintha ezt a kíváncsiság tenné — hogy a fenében nem vették észre sohasem, hogy valójában mire is kíváncsi? „Eltitkoltak előlem mindent”, vélekedik sanyarúan a naplóíró — „végül is mindennek egyedül kell utánajárnom, de még kimúlni is legalább olyan ostobán fogok, akár a villámtól agyon-sújtott szomjas teve a sivatagban! Mivel minden úgyis fordítva érvényes, ezért nincs szükség a gondolatokra és egyáltalán a gondolkodásra, csu-

pán kényszeríteni kell magunkat hajlani a szóra, hiszen kizárólag csak így járhatunk túl a saját eszünkön...”

Csakhogy a naplóíró az a naplóíró, én meg mindenesetre még mindig én vagyok, egészen kicsike és bévuíról egészen üres, akár a kis Jézus szellentése, de azt már nem engedhetem meg magamnak, hogy imaginárius legyek, vagy csupán imaginábilis, miként a pléhboy teheti, pusztá fikció, amely lábra kelt.

A magam módján hadakozva létezésemért vagy létezésem érdekében — — — — —

Ugyanis ha bármennyi időn át sikerült fönnmaradnom, az számomra mindenképpen nyert ügynek számít: ez lenne társadalmi szempontú indoklásom.

Meg az, hogy váratlanul Adára szeretnék menni, nézni bele a Tisza szélébe, vajon hogyan vacoghatnak azok a göndör lábú kis vízi férgek, amelyekből a tiszavirág kifeszlik. Vagy inkább, szívem szerint, ördög-malmozni szeretnék, miként szóba került? De szóba került-e egyáltalán ilyesmi, nem pusztán a hangulat? Egykori hangoskodásaim színhelye? Wurlitzer, azt mondta, wurlitzer? Hiszen én teljesen bizonytalan vagyok a világ dolgainak megnevezésében! Még évtizedekre lenne szükségem ahhoz, hogy tökéletesen megtanuljam anyám nyelvét! Búzló mandulájú nyelvtanárt kellene alkalmaznom, aki megkísérelné kijavítani sebesen fölvezolt mondataimat, melyek a fekélynél fájdalommasabbak, csavarják és gyúrik az ember fülét, aki odahallgat, kénytelen-kelletlen fintorba rándul az arca, mi az ördög lehet az, amit képtelenek bevenni? Szerencsére nemigen figyelnek rám, csupán ha valakit belerántok a lébe, az kezd el komolyabban átkozódni, engem meg közben a tiszta szívem meg a jó szándék vezérelt — ha így is ártok, mi lesz akkor, ha valóban is ártani akarok? Ha ártalmára akarok lenni a világnak, hogy védeni kényszerüljön magát velem szemben!

Szemben velem?

Vis-à-vis?

Ó, a nyomorúságos!

No, ezt azért még elmondom: a pléhboyról szól, és nincs benne semmi tanulság. Társtalan story.

Azután, hogy már biztosan elmúlt tíz esztendő, és senki sem látta, egyszerre föltűnik vagy megkerül a világból, sötét haja a háta közepéig ér, hanem a szakálla nyesett, és nyoma sincs már a szőrös, kis fekete konok szájának, bizonyára szétverték az utcai, kocsmái, bordélyházi csatározások során, bámulatos pófát szegeztek neki az arca helyére, mintha kalapáccsal vagy törött nyakú palackkal dolgoztak volna, de még így is többnapos munka, több rátában adhatták, akár a sima bőr csizmatalp, miután naphosszat köves terepet jártak vele, szinte kibolyhosodott rajta a bőr. Hogy járt Istanbulban meg Mekkában, Indiában és Palesztinában a Szentföldön, ült Názáretben és látta a jeruzsálemi szeméttelpeket, vagyis a Jozafát völgyét. Le is vetetkezett arab viganó-

ban és asztalkendővel a fején, üzlettársaival, akik közben támogatták, hogy egyenesen tudjon állni a lencse előtt, de azok nem voltak narkósok, azok csak simán gazemberek voltak, ő pedig ezeknek az ügyei után járva támolyogta végig az egész Keletet, vagyis ezt harsogják Kelettől Nyugatig, meg azt, hogy szerinte alighanem a török börtönök a legelviselhetetlenebbek, ezekhez képest Mitrovica és Požarevac egy-egy kéj-lak, ahol hurik vigyázzák az embert, paradicsomi állapotok: ez a marha, amióta nyoma veszett, szakadatlanul vagy rövid megszakításokkal de igen tartósan ülhetett, olyan börtönökben, ahol az ilyen lenge árnyakon markos buzik töltik kedvüket, mintha pókhálónak rohannának neki — épp ennyi is maradt belőle, ami már eredetileg is fölösleges volt. Most meg bizony abban leli szórakozását, hogy éjszakánként, meztelenszerűen vetkőzve az országúton, kiáll az autók fényszórója elé, és a sofőrök bizonytalanul látják is az alakját, a fölcsapott fény átvilágít rajta, csupán a hosszú haját libbenti meg, akár az erősebb szélfúvás.

Ronda, ragadós, undorító és mocskos történetek találtak ki engem, úgy bizony!

Ideje lenne hát fölállítanom kronológiámat vagy megalkotni bizonyos kronológiát a két mérföldkő között kifejlesztett, illetve megpendített húron, avagy nem azért van a Luca-nap és nem azért van a karácsony, hogy e két időpont között végtelen haszontalansággal munkálkodjunk, aminek az eredménye végezetül is semmi lesz, mintha dalt szerkesztenénk, dudorászni?

Nádfonatú székben ültem, csupán azért, mert ebben kuporogva csizmám orrával meg tudtam érinteni a földet, egyáltalán a talajt, a döngölt padlót, amely hideg volt, mintha a Tisza jegére érne a lábam, akár Adánál is: no, kis göndör lábú férgek, most ugyan mi lesz, főként, ha a jég alatt apadni kezd a víz, akárcsak fejem fövenyén a Hold változásainak hatására.

Könyvet szerettem volna olvasni, hosszú fejű német író könyvét: a szerzőnek éppolyan feje volt, mint azok az ő házaik az északi-tengeri városokban, valahogy átellenben Finnországgal, ahová még adós vagyok valamivel: nem tudom, mennyit fogok leróni ebből azáltal, ha majd egy napon megküldetem nekik verejtékem csorgásától megzöldült büsztömet. Itt a székben azonban merőben más akadályok tornyosultak elém: fűtés híján a hidegben annyira vacogtam, hogy a szemem is ugrált tőle, és hiába volt meg bennem a türelem hozzá, képtelen voltam olvasni, a sorok szavai oda-vissza szaladgáltak a szemem előtt, akár a vízimérték légbuborékja, és hiába is igyekeztem magamat egyenesbe állítani, az Oceanum közelsége oly erős hullámveréssel tört fel, hogy vacogtatása majd földöntött székestül együtt; azontúl világítás sem igen volt, már messze északra jártunk az ekvinokciumtól, bundát és subát vesszőztek az ablak alatt, mogyoró híján birsalmafáról vágott vesszővel, és az írha szaga messzire riasztotta a ház fala mellől a kutyákat — vesztüket érezték a nyomorultak.

Mindez a kezdet kezdetén volt, kár is lenne évszámon törni a fejemet, meg nem is arra való az én fejem, a nullán kívül más számmal semmiféle művelet sem végezhető rajta.

Ami biztos, az a naplóíró jegyzeteiből való, szalmával beszórt fekete és megfagyott sarú országút, fölötte alacsony röptű madár — hogy hová lettek mellőle a fák, hát bizonyára az ország fázékony népe kivágta és eltakarította.

Lóri a lovon. Látom a finn kupolát. A ló farka levágva. Télen nincsenek legyek. A légnymás esik. Óra szaglik a léglék. A vadlövők lövöldöznek. A vadállomány még a háború alatt él. A gerleállományt lassanként kiszorították a galléros balkáni gerlek. Ezeknek nem fázik a nyakuk, a hely, ahol hálnak, a puszta gally. Lábuk rőzsevékony, és nem fagy le. Itt túlzottan sok a *l* betű. Érdekes lenne leveleznem. Írok Michiganbe, Adrianbe meg Grand Rapidsba.

— Majd adok én neked! Quos ego! Majd meglásd! — intenek, ám én a derlepte barázdán elszaladok a fél sor házból álló falu postájára. Mit nekem a hideg!

— Gyorsan borítékot! — mondom, és grafitercuza végével cirkalmazom üzenetemet a szalonnazsírától foltokban csillogó postai pulton, miközben a tolóablakon túl kurblizzák a telefont, és szakadatlanul üvölt valami pocakos állat:

— Halló! Halloooó! Hallóóóóó! Halloooó Hall — óóóóó! — modulálja a hangját, tremolál. — Hall óóóóóó?

— O, yes, hallom — rúgok bele a falba, hátha elhallgatna már végre. Bár kurblizna inkább, annak nem ennyire bántó a hangja. Kellett is ide civilizáció!

Üzenetem veleje, amit ceruzám hegyét szaporán nyálazva vetek papírra, kunkori pinaszőr betűkkel, a következőkben merülne ki vagy lehetne összefoglalni:

„A kutya előbb szűkül, azután nyüszít. Álló éjszaka nyüszít, épp most kell ennek is kölykeznie. Rosszul aludtam és nem álmodtam semmit. Éjszaka, megszomjazván, fölkeltem, hogy igyak, hanem a víz belefagyott a pléhkannába, be sem tudtam szakítani. Arra gondoltam, rápössentek, hátha az kiolvasztja. De azután meggondoltam magam, és kimentem a kútra, ott ittam. Amint látjátok, elsajátítottam a betűvetést. Gyorsan ment. Volt itt egy ábécéskönyv, úgy kezdődött, hogy Lóri a lovon. Vagy úgy, hogy Lóri ő. Lórét tol. Végül: áldomást vedel, főlzabadultan. Kell ennél több? Csupa *l*.

Jól vagyunk.”

Erről ezután nemigen esik több szó. Hanem amikor a borítékot ragszatom le, meglátom a postáskisasszonyt, mert bizony belesek a tolóablak sarkán.

— Maga oly hatalmas — mondom neki. — Én meg termetre oly hitványka vagyok... Ha végeztem a borítékkal, megcsókolhatnám netán? Vagy ha legalább megnyalhatnám a pihés képét!

— Meg ám! Ott!

— Hol képzeli?

— Ott, épp ott, te kis balfasz!

— Ezt nekem tetszett mondani? — Ó, a nemes lelke! Hamar! Hamar! — ütögetem a borítékot öklömmel, hogy gyorsabban megkössön a rarasztása.

Már hunytam le a szemem, már csücsörítettem a szám, de akkor kilepett az a hisztériás, aki a telefont kurblizta: nagyon megrettentem, mert még a kigombolt inggallérja alatt is szőrös volt, a szakállá meg a nagy hasának a szőrzete egybeért, hát akkor egybeért az végig, hogy mondani sem kell, meddig, nahát, az engem úgy kipenderített, hogy még a megírt és postázásra kész levelem is zizegett a kezemben; végül, amikor visszasettenkedtem, hogy bedobjam a postaládába, nem néztem meg, hogy egyáltalán megcímeztem-e, viszont a nagy hevülettől nem is tudtam rá visszaemlékezni. Meg különben sem bonyolódik le itt valami nagy postai forgalom, s ha a többi levél között megtalálják, úgyis elkérik, vagy, ami még rosszabb, földbontják és elolvassák, hogy kinevethessenek. Lehetséges viszont az is, hogy az én levelem az egyetlen, és még tíz év múltán is ott lapul majd a postaládában, fakón, porosan, semmirevalón — most az a kérdés, mikor kezdtem el dédelgetni ezt az elképzelést önmagammal kapcsolatban?

Nem hinném, hogy azt megelőzően, amikor úgy határoztam, hogy a büszkét, amit majd följuttatok északra, pipás szobor lesz, vagyis pipával a számban fog engem bemutatni, habár a fogaim miatt nemigen pipázhattam volna soha, mert képtelen lennék megtartani velük a csutoráját; ám mégis pipás büszkre gondoltam, mert az szinte ritkaságszámba megy, sokkalta gyakoribb a babérkoszorú, pedig a pipa szárára, ha eléggé hosszú, hogy a kupakja alól áradó aranyfüst ne verjen az ember szemébe, bármikor leereszkedhetnek a vándormadarak, és így nem fognak az ember kalapja karimájára vagy kopasz feje búbjára csinálni, és emellett a hengeres rúdon könnyebben is megkapaszkodhatnak, akár el is tölthetik ott az enyhébb éjszakákat.

Ezzel aztán jól megadtam maguknak a vadlövőknek is, akiknek a kutyáik egyáltalán nem nyüzitettek, mert sohasem kaptak sörétet az oldalukba, hanem sorra megszaglászták és a lábukat fölemelve lespriccelték a legfőbb vadlövő fűzős csizmáját, végül már erőltették is a dolgot, csupán pár csöppre futotta a teljesítőképességükből, és csak a lövések hallatán futottak szét a dolgukra.

Sehogyan sem érthettem egyet a nagy csatazajjal, és, bármennyire is hideg volt idebenn, az ablaküvegen megcsúszó aprósörétekkal: hát ha még azt is kilövik, tüzet leszek kénytelen rakni a szoba közepén — a hiányzó ablaktáblán majd elszáll a füstje! Lám, mindegyre csak kényszerítenek a kainozoikum egyre alacsonyabb és alacsonyabb szintjére, mint ha kifejezetten őállapotokat akarnának kialakítani a számomra, olyan fennhéjázón és fitymálva néznek felém, ha a szabadban kapnak, mivel

üres, eldobott töltényhüvelyekért járom a nyomukban a határt, ujjamon ugyanolyan sárga gyűrűvel, mint a töltényhüvely alsó, zárt vége: ezt a gyűrűt egy jókora krumpli derekán találtam a földben, akként húzta magára a kisöreg, mint valami hordópocakú ember a túlzottan elszorított övet, hogy nem képes többé kibújni belőle sem alulról, sem fölülről, ám úgy is kell neki, mi a fenének erőszakolta magára — gyerekeMBER húzhat így játékból anyacsavart a pimpilijére, és egyszerre csak se le, se föl többé, maga is roppant meglepődik rajta, hát akkor mit szólhatna egy krumpli, teszem azt?

Ilyen leleteim vannak nekem, mert általában vonzom az aranyat, miként minden többeljobb a világon, hiszen a számomra aligha lehet értéke, ha belegondolok, sohasem is kedveltem, inkább a sztaniol volt a kedvencem, annak nincs minősége és nincsen csengése, nem kell erőltetnem a hallásomat ahhoz, hogy fölismerjem. A krumpliföldön valószínűleg találhattam volna még épp elég magamra aggatnivalót, de több nem nőtt bele egyetlen krumplibá se, és nekem inkább a krumpli volt az érdekes, a már említett okokból.

Valaki itt elunta cipelni a nyakában a kincsestarisznyáját, és kifordította a tartalmát az ugarra, vagy az egészét elhajította, és itt ette meg a fene, fontosabb volt neki a fejét menteni, okos ember, én is így tettem volna a helyében — ennyi volt számomra a gyűrű történeti vonatkozása —, vagy épp ellenkezőleg, esetleg maga veszett itt, fölékesítve, teljes díszben, és a csontjait idővel széturkálták a disznók, az arany pedig, a súlyánál fogva, mélyebbre ülepedett a földben, ahol már a gyökerek tenyésznek: nem ártott volna odafigyelnem az ősi szántáskor, de akkor megvesztek volna az arany láttán a traktorosok, talán még meg is öltek volna, hogy megszerezzék tőlem, vagy kínoztak volna, hogy áruljam el a titkot, hogy honnan tudom? Mi a fenét tudhatnék én, nem tudok semmit, annyit tudok, hogy két középkor volt, egy állati meg egy emberi, egy földtörténeti és egy historikus, és bizonyos szempontból még mindig ez a kétágú hagyomány sarkall valamennyi kezét-lábát bíró embert, ahogy a maszka mögül kilesekszik még az álarcánál is valamennyivel ijeszteőbb valódi képe.

Ezt a gyűrűt valójában csak azért viseltem, mert addig egy krumpli viselte, és ebben valami előjelet láttam, hogy hamarost változás állhat be gondolatmenetemben; a sorsom nem érdekelt, ha egyszer különben is önszántamból kiszolgáltattam neki magamat, meg, lárifári, mi is volt az én sorsom? Mi lehet egy mintapéldány sorsa? Legföljebb az, hogy állatkerbe zárnak, és ott végül is kialakíthatok egy kronológiai rendszert, amely áttekinthetőbbé tehetné bizonyos meg sem esett dolgok képzeletbeni egymásutániságát, mert így, karácsony táján, hogyan férhetne meg egymás mellett Krisztus születésének meg annak a ténye, hogy a gyűrűm feje ledér pecsétet nyom?

A naplóíró annak idején azon a véleményen volt, megörökítené ezt, hogyha később netán erre vonatkozó irodalomhoz jut, megfejtse je-

A. HASBESZEL

1988

lenségét; spanyolviaszba szerette volna lenyomni, de a boltos úgy tett, mint aki nem is hallott még a spanyolviaszról, pecsétviasz, ismételtgette neki a naplóíró, de azt a választ kapta, hogy ilyen erkölcstelen dolgot, akárcsak kotont meg egyebet, ami a pázrás céljait szolgálja, csupán patikában árusítanak, ez meg — mutatott körbe —, mint látja, nem patika, itt még női alsónemű sincs, semmi olyan, ami a gerjedelmet szolgálná, fejezte be szellemesen és tudálékosan.

Ezeknek szerettem volna én kronologikus sorrendben ráncba szedni akármit is — hajítottam szerte egy hirtelen mozdulattal ábrándjaimat, mintha gyöngyfüzés közben — ami jellegzetes foglalatosságom lehetett volna, ha sikerül megkedveltetnem magamat az asszonynéppel — az ujjamba szúrtam volna a túvel. Hogy én csócsáljam meg nekik azt, amiben félreismerhetnék magukat!

Jó messzire keveredvén elsődleges gyűrűmtől, az elsődleges huroktól, ami fogva tartott, egy elmocskolódott falú fűtőházban jött rám mind-ez, toluult föl bennem, de ez csak futó vértolulás volt, bizonyára a düh-től, amit Szürkeöntvény jelenléte váltott ki bennem, a mocskos hangsúlya és hanghordozása — pedig annyiféle emberrel összekerültem én már! Úgy tudom, mind megbánta, de ami kézenfekvő, kár lenne elszalasztani. Egykor, amikor még közlőrl sem voltam ennyire tapasztalt, és úgy gondoltam, idegen tollakkal fogok ékeskedni, máris rám ragadt ez a tollazat, és rég látott, kivándorolt, halottnak vélt embereket ismer-tek föl bennem, régi adósságokat törlesztettek és régi sértésekért követ-tek meg, örvendezve, hogy már nem emlékszem a történteke — mon-dom, hogy mutatványpéldánya lehettem valaminek, aki fölött, miután kihalt az a nemzedék, amely oly jól megjegyzett magának, egyszerűen megdöglött a levegő, néha egy-egy aggastyán még, mellemnek szegezve gumikupakban végződő botját, megállított:

— Hát te nem öregszel? Mi?

— Eszem ágában sincs — szorítottam meg a felém nyújtott kiaszott kezét.

— Pedig eljár fölöttünk lassan az idő... Nem ismersz meg? Nem tudod már, ki vagyok?

— Nem. Nem emlékszem — mondtam.

— Cserbenhagy tégedet is a memória! Haj-haj, hiába, jobb idők voltak azok!

— Nem tudom — mondtam —, fogalmam sincs, hogy milyen idők voltak...

— Nem tetszik nekem a színed! Többet kellene sétálnod! — szuszog-ta az ilyen találkozásokkor az épp soron levő, lila fejű aggastyán a ké-pembe: mennyire undorodom tőlük! A legszívesebben félreütöttem volna a szemem elől a remegő állkapcsukat, ne lihegjenek énrám! Világgá kergetnek valamennyi helyről, ahol megfordulok. Ezért is húzok valószí-nűleg inkább a nyersebb emberekhez, mintha zsebre szeretném vágni minden tudományukat, és azután kiderül, azt sem tudják, merre van

fölfelé meg lefelé. A fiatalok is mind ravasz, lyukas, régi rozsdás vödörök, sok minden keresztülcsergött rajtuk...

Életemben egyszer valóban megijedtem, halálra rémültem a krumpli által is viselt aranygyűrűs időszakomban — azon veszett el a gyűrűm. Egy hasbeszélő, aki nem is az orrán keresztül szedte a levegőt, hanem az ádámcsutkája helyére szerelt fémgombon, csőszként alkalmaztatta magát — bizonyára a hivatalnokok is annyira megrettentek tőle, hogy nem volt merszük elzavarni —, és néhány gazdátlan vagy elbitangolt állatot terelt a deres mezőn, ahol korábban a vadászok jártak.

— Ezek a tied? — szólt rám, a száját sem mozdítva, és én még csak nem is sejtettem, honnan a csodából törhet ki belőle a hang, amely olyan volt, mintha egy bádoglemezen kopognák le, benne vagy a fülem mellett? — mindegy.

— Nem — válaszoltam megrémülve, szinte pánikba esve. — Nem! — és tudatosodott bennem, hogy, lám, a számomra is vannak olyan helyzetek, amikor cselekvésképtelen vagyok.

— Kárt tettek — kongatta a hasbeszélő.

— Miféle kárt? — szerettem volna tudni, hogy miféle kártétel létezik egy letarolt határban.

— Fizetni kell! — húzta ki azt a gombos gúnárnyakát —, meg kell fizetned!

— Nekem? Nem is az enyéme!

— Megfogtalak! Nem fogtalak meg? — és elkapta épp a gyűrűs kezemet. — Ismerlek én!

— Nem — mondtam —, ehhez nekem semmi közöm —, és végigmértem a hosszú, fehér lánylábú üszőborjúkat a kiütközött rövidke szarvukkal, ahogy rapacsos orrukra lecsapódott a lélegzetük, és megszire fénylett, a szőrös vagy csupán a szőrtől érdes alsó ajkukról pedig hosszú szálakban lógott a nyál. Különben türelmesen várakoztak, és fejüket felém fordítva, mintha valamit alaposan meg akarnának nézni rajtam, valahogy alulról meregették rám a szemüket, s közben nagyokat fújtak, hogy még a horpaszuk is megrándult bele.

— Fizetsz te, vagy elhajtsam őket zálogba? — erőlködött egyre a rekedt hangú hasából.

— Hajtsd! Baszd meg őket! Ilyen pofával úgysem találsz mást magadnak!

Ez aztán igazán kihozta a sodrából; valahogy azért mégis védenem kellett volna magamat, legalább a dugót kitépni a nyakából, hogy ne jusson levegőhöz, de lehet, hogy akkor az egész belső részét kitépem vele, mint a méh fullánkjával, s nem is az zavart volna annyira, hogy elpusztul, hanem hogy hová fogom elásni ebben a fagyos földben, és különben sem szeretek dolgozni. Hagytam inkább, hadd ráncigáljon, de hamarosan kezdett kiguvadni a szeme, tehát mégsem jutott elég levegőhöz — ennyit mindenesetre máris megtakarítottam magamnak —, el is engedett nemsokára, de a gyűrűm ekkor már nem volt sehol. A mar-

kában maradt vagy csak egyszerűen leesett? Nem álltam neki bogarászni a gyom közt, hanem egy ideig még néztem utána: hosszú lépteit botja járásához igazítva úgy valahogy ment, mintha lába a levegőt nyiszáló olló két szára lenne — aztán még tán orra is bukott, de én már azzal voltam elfoglalva, hogy ugrándozásommal szétkeressem a fogságába esett borjúkat, azok pedig csak oldalazva tértek ki előlem, alig akartak tágulni a közelemből, hiába csapdostam a farukat és visongattam a csodálkozástól megdermedt fülükbe.

Az a visongásom áttöri a kronológia falait (nagyjából ugyanaz lehetett, mint a fűtőházi vészjelző szirénáé), hogy milyen szögben, nem tudom, de ennek a másik szarát föltétlenül amaz a sikkantásszerű kiáltás képezi női szájából, hogy még a ruháján keresztül is látom a kellő hangerőhöz összeránduló hasfal hirtelen vetett hullámát, mintha parázs esett volna a köldökébe:

— Lajcsi!!!

Ettől a hangtól fölborzolódik a téli lucernaföldek tarlója, sebesebb vágásra kell fogynom hintalovamat, oly hatalmas az igény bennem a sebesség iránt, hogy még hüvelykujjamat is kiveszem a számból — hát ekként éldegélünk, nem mostanság, hanem akkortájt, fél hat tájban: Szent Luca! Santa Lucia! Sánta?

— Nem is igaz, hogy sánta, sokkal inkább az óra ingája a sánta, meg kell várni a tavaszi vásárt, akkor majd veszünk rendeset, főlhúzó-sat....

— Az sem tart soká. Egyszerre csak elkezd sietni meg késni, meg csak a feje tetején állva, vagy a számlapján meg a hátán fekve lesz hajlandó járni, egyszerűbb, ha az ember a csacsi fülének az árnyékához igazodik.

— No, de éjszaka?

— A csillagok is éppúgy haladnak az égbolton, akár a nap. Éjszaka is ugyanúgy múlik az idő, mint nappal. Ott van például a holdvilág...

— Luca-napkor mindig borús az éjszaka, a hold világa szétfolyik a felhők fölött, akkora árnyékban marad a világ!... Hogy no! Ez az! És akkor csak ez a sánta inga az éjszakán keresztül, mintha mankón járna, akár a kutyáktól félholtra mart, törött gerincű öreg kandúr... Csozog keresztül a szobán a sötétben, és azután kikéredzkedik, kaparja vagy rágja az ajtót.

— Az idő?

— Ne legyél már ennyire marha! A macskát agyon fogjuk ütni, és ha eljön az ideje, veszünk egy rendes órát: ezek mindketten már csak szenvednek...

— Én is szenvedek! Mindig is éreztem, hogy szenvedek, csupán nem tudtam ilyen világosan kifejezni, mint most... Most már tudom, hogy szenvedek, akár egy sánta ingaóra. A fenébe is ezzel az idővel, mintha hülye lenne, úgy mutatja mindig.

— Mit érdekel az, hogy éjszaka hány óra van? No, ugyan miért érdekel?

— Hogy mikor lesz fél hat? ...

— Kovászolnod kell? Dagasztanod kell?

— Nem tudok. Csupán sántítani tudok, belülről. Érzem is, amikor járok.

— A fejedben mindig fél hat van. Egyszer meg kellene benned indítani az órát ...

— No, ugye, megmondtam, hogy sánta? Lassan, nagyon lassan kapaszkodik csak, akkor is csak egy hajszálnyit ...

— Meg kellene fürödnöd. Biztosan tetves vagy, és azt érzed. Forralunk egy nagy tekő vizet, és belefekszel.

— Ilyen hidegben? Hogy utána minden porcikám fájjon, és csak meggörnyedve tudjak járni.

— Legalább addig is nyugton maradsz ... Úgyis elege van már beled mindenkinék!

— Azt is tudod, ugye, hogy elveszett a gyűrűm?

— Volt is neked gyűrűd! Ugyan hol vettél volna te gyűrűt?

— Éppen volt! Egy krumpliról húztam le.

— Szép volt?

— Azt nem tudom. De volt ...

— De a levelet mégis megírtad, ugye? Pedig mondtam, ne merészelj összevissza irkálni ... Előbb add ide, és majd megtanácskozunk, s utána szépen átmásolod.

— Nem volt mit megtanácskozni. Csak azt írtam bennie, hogy nem álmodtam semmit.

— Vagy csak nem jutott eszedbe. Mégis jobb úgy, hogy azt írtad — nem álmodtál semmit.

— Van benne valami: mert azután mégis eszembe jutott, hogy álmodtam, de azt úgysem tudtam volna elmondani. Most megkérdezem: derékba szokta-e törni a vihar a fenyőfákat?

— Egyetlen szál fenyőt?

— Egész fenyvest. Szálfákat! Láttam, hogy kitörte a szél. Egészen pontosan ezt álmodtam. Szíjas, kemény, fehér szálkák meredeztek csak a törzséből, egészen magasan. Óriási lehetett az a fa. Nem mertem volna fölmászni rá.

— Álmodban sem?

— Álmodban ez meg sem fordult a fejemben. Álmodban inkább zuhanni szoktam. Nem térben, hanem csak simán, valami betüremlések között ... Lágú, ködszerű, üregesnek tetsző részek, de egészen sötétek, a legközelebb eső részük a világosabb.

— Úszkálsz a magzatvízben, te nyomorult. Forgolódsz, mintha sütnétek ... Ez az első tapasztalatod a világról. A kitüremlések nem olyanok, mint a mellbimbó?

— De, csak hatalmasak ...

— A kép fekete-fehér, és az arányérzék teljes hiánya jellemzi. Ha lerajzolva megmutatják, sose jöttél volna rá, hogy mi az, amit látsz. Muszáj neked mindenre emlékezned?

— Biztosan nagyon keservesen lettem. Tektonikus mozgások mentek végbe az agykérgemben, és minden másképp fejlődött, mert összerendezett... Arról nézek, és emerről látok. Már majdnem sajnálom magam, hogy ennyire hülyének kell lennem!

— Pedig olyan jól elbeszélgetünk...

— Hol beszélgetünk? Egyáltalán, hol vagyunk? Egyáltalán, mi a francot keresünk vagy csinálunk itt?

— A fenyőkről beszélgetünk, amelyeket derékba tört a szélvihar. Azt mondtad, egész fenyvest?

— Nem mondtam, hanem álmodtam. Soha életemben nem láttam annyi fát, és némelyik derékba tört... Csak zivatar lehetett, más nem képes fát úgy derékba törni.

— Ez a te karácsonyi álmod lehet. Majd megnézzük az álmoskönyvben, mit is jelent.

A naplóíró szerint a jelentése hegymászás. Az majdnem olyasfajta érzés, mint a szerelem. Egyáltalán, a naplóíró szeret beszélni a szerelemről, habár az embernek — nekem, Lajcsinak — gyakorta az az érzése, nemigen él vele. Inkább a pucér dugattyú működését tanulmányozza a kimustrált gőzgépen. Milyen pontosan illeszkedik és hatol be a kenőcsöt csorgató sötét nyílású hengerbe.

Ennek alapján szemlélve a dolgot, James Watt alighanem erotómán volt — jegyzi meg —, legalább elrejtette volna valami belső megoldással a dugattyú szárát, mert így az egész akként esik ki, mintha bordélyházban tanulmányozta volna a gépészetet, avagy ki tudja, sohasem lehet tudni...

Tehát ez szerinte az emberi szervezetre asszociál, a hajtóerőt épp a genitáliák jelképében véli fölismerni. Ekként vagy ehhez hasonlóan vélekedik a XIX. századi gépgyártásról, és egyáltalán az egész századról. Különös mérlegelés, habár a század magatartása elég sok vonatkozásban valóban képmutató. Az őszinteségét gyakorta kétségbe lehetne vonni, de a pátozsa mindenképpen lelkesítő! Sohasem tudtak úgy eszméért halni, mint akkor, és nem féltek vagy szégyelltek bevallani, mit gondolnak... És diadalmaskodtak a kétszínűek, miként ez mindig nyomon követhető a történelemben. Létezik az emberiségnek a diplomatikus szárnya, szemben az éppen leginkább őszintével. Az emberiség őszinteségében hordozná tulajdon vesztét? Hanem a hazugság sem ment meg bennünket! A köpönyeg forgatása közben belebonyolódunk a két szárnyába, a kétágú középkorba és a kétféle új-állati-korba — ám ezek csak afféle félhat körüli vagy ezt megelőző föllelkesülések.

— Lelkesedést tanulni jöttünk a gőzgéphez — fogta át vállam a naplóíró. — Mást úgysem igen tanulhatnánk már belőle, hiszen ez ócskavas. Csak súlya van!

Súlya! De akkor mit mondhatnánk egy szoborról, amely még csak nem is mobil, és hosszú pipa mered ki a szájából, amelyből aranyfüstöt lélegzik!

Am hogy a kronológiánál, illetve ezen belül maradjunk, ezek azok az ostoba idők, egyetlen megbonthatatlan korszakot alkotva, amikor még nyoma sem volt bennem a vágnak, hogy entellektüel legyek, tehát nem kellett rettegnem az orromba nyomható malacdrótoktól, sem a szépiától, hogy bármikor szégyent hozhatna rám, kinyújtva orrom likán a hosszú tapogatóit vagy lábait, végtére is azt a benyomást keltve, mint-ha folyton el akarna csöppenni az orrom.

De ha egyszer nekem ezzel kell élnem! Ahogy a naplóíróval is valahányszor kénytelen vagyok újraélni az itt elmondott kort, nagyon is hiányolva őt, hogy nem közösen tesszük, hogy nem áll mellettem, és fölényes megjegyzéseivel nem nyomja el bennem a szakadatlanul fölülkerekedni vágyó basztardot, pedig, sejtem, bizonyára ideje volna már meghunyászkodnom . . .

Csakhogy ki előtt?

Szürkeöntvény előtt?

Nem azért csatlakoztam hozzá, hogy meghunyászkodásra bírjam magamat, és ennek különben sem volna semmi jelentősége, akként néz rám is, akár a tulajdon bakancsa orrára, vagy visszatarthatatlanul valami „cágerről” magyarázna, sebesen jobbra-balra ugráltatva a merőlegesen föltartott mutatójúját, mintha csak pszichiáterrel vizsgálatná magát az ember!

Ennek máris havazik a fejében, sohasem fog ez semmiféle szoboralakot sem kiönteni! Benvenuto Cellini kéne, a Nagy Medúzafővel! Az lenne a hozzám leginkább hasonlatos!

Tulajdonképpen eddigre már föl kellett volna hagynom ezzel a lajsizással, de akkor egyáltalán mi maradt volna belőlem, ha nem kapaszkodok meg továbbra is az elolvadt kronológiában, amely valamennyire fönttartott még, akár a temetetlen hullát. Mi lettem volna a továbbiakat illetően? Ő?

Szimplán csak Ő., a két nagy fülemmel?

A fénykép, amelyet oly kíméletlenül követeltem annak idején Moisi-lovitson, mintha csupán arra lett volna jó, hogy meghökkentő távolságról kövessem Ő-t, szakadatlanul arra törekedve, hogy végtére is azonosítsam valakivel.

Váltig próbálkoztam ezzel, jókora terepet becserkészve a két epezöld színű mérföldkő között, de még rajtuk túl is, ahogyan a hullámmozgás terjedhet, sőt, a mágneses erővonalak: mindenképpen a hasonmásomat kerestem, akinek lényegét a lajsizás hozta meg, az elszánt hintalovaglás, és, immár, tökéletes hintalovag voltam, csupán a fülem nem nőtt még oly nagyra, miként Ő. esetében.

Ő. — igyekeztem visszaemlékezni arra, amit nem tudhattam, a sej-

téseimre — sokkalta inkább urbánus lény, mint én — Lajcsi — valaha is lehetnék. Vagy csupán az ismeretség és a kapcsolatok hiánya teszi ezt, a váratlanul és szinte meredeken megváltozott körülmények? Gondolkodásmód és gondolatvitel? Hogy a naplóíró naplójából ellopott levelek és lapok olvastán változott meg bennem valami, ezeknek a hatására kezdtem el én is nyálazni talán? (Alojz?)

Szóba jöhet még a köztem — Lajcsi — meg a naplóíró ablakán a sötétből beleső fiú közötti azonosság, elszomorító eredménnyel, mivel a világot mintha kóbor lelkek töltének ki, köztük én is, meg én is, meg én is, meg Ő.

A pléhboy volt a legtűrelmetlenebb és a leginkább kész elvitorlázni: milyen kis gyöngye szárnya lehetett neki! Képzelt szülővárosom fölött — mintha épp az imént rebbentek volna föl a löszszakadékból — a szalagfőlirator tartó angyalok robosztus, harcias lényeknek mutatkoznak hozzá képest: akár egy lovat leüthetnének a szárnyukkal! És épp a pléhboy jutott legmesszebbre, hiszen — azaz állítólag — megjárta kietlen hazájukat, a Jordán folyó partján lábukat mosó arkangyalokkal is beszélt. (Ezt csak jó-jó-jó sokára mondja; elment az esze szegénynek — mondják —, a narkó, a narkó: oly magabiztosan beszélnek erről, mintha legalábbis megpróbálták volna; úgyhogy maradjunk csak annál, amit a pléhboy mond.)

Ami pedig Ő-t illeti, ez szakadatlanul bizonyos nyomokat keres, ezeket kutatja, még a csimbókban végződő fülét is kihegyezi utánuk — a vidéki életben a zsírozódás és a koszolódás következtében előbb-utóbb ezzé válik a finom szőrpamacs, arra csupán az állatok képesek, hogy eredendő formájában megőrizték, kivéve az egészen megszelídítetteket és elanyátlanodottakat —, s végül egy szárkúp mellett, a szélvédett oldalon megállapodva szivarra gyújt, s a terepet áttekinthető finom mozdulattal ajkához emeli (nehezen hihető, hogy egész megmozdulásának csupán ennyi volt a célja): helyszínt vesz szemügyre, ahol egykoron valami történt.

Csakhogy hol, a Föld mely pontján nem történt valami olyan, ami fölindulást váltana ki az emberben, adott hangulatától függő szinten, hogy még beavatkozásra is ingerelné, habár, meglehet, a biztos vesztébe rohanna.

Ez lehetne egy nyúl vadászati — — — — —

Szerelmesek fetrengése, sebes és fútó, helytelenített kapcsolat — — — És, végeredményben, amit Ő keres, útközben színhelye is, végtelen összevisszaságban és áttekinthetlenségben, amelyen egy másik, régebbi szivarozó úgy véli, képes eligazodni; a dolog végül is úgy jött ki — akkor —, hogy a szálak összekeveredtek, átbugyáltak egymás alatt, hogy alkonyatra egész szőttese alakult itt ki az öldöklésnek: hát, kérném szépen, a harcmező látképe, ahogy így áttekinthető a kukoricakotúk fölött, egyáltalán nem fölhangoló látvány, és ez az egész panoráma egy kissé rideg, valami megnevezhetetlen által behatárolt és korlátolt: kép-

telenek leszünk megegyezésre jutni a tulajdon történetünkkel!... A fölülemelkedés volna a kézenfekvőbb — ezt gondolja Ő. —, a helyzet túlgondolása...

Ahogy menyasszonyunkhoz is annyi irányból közeledvén — mivégre? — Hűségünk lehetne támasz, de téboly is... Bogarasságunk bevehetetlen erődje.

E támpontról beszélve most kifelé, neki a pusztaságnak, sívó lélekkel és Ő. fülével hallgatózva: meglepő, mekkora nagy csöndben zajlik le az elképzelt esemény, nem nagyobb a neszezése, mint a naplementnek, még a répa is nagyobb garral nőne a földben; milyen földben, ahová kiket temettek?

— De elszomorodtál hirtelen. Talán az bánt, hogy elveszítetted a gyűrűdet?

— Igazából nem is az én gyűrűm volt az. Előbb azt gondoltam, hogy a krumplió volt...

— És most mást gondolsz róla?

— Igen, egészen mást. Valaki gyűrűje volt, és az a hasbeszélő letépte az ujjamról.

— Akkor kérd vissza tőle.

— Nem biztos, hogy nála van. Egyáltalán nem olyat mutatott a gúnárfeje, mintha örült volna, hogy megszerezte a gyűrűmet... Meg ha nála lenne, akkor sem mennék.

— Félsz tőle?

— Mintha valaki a föld alól beszélne vissza, annyira nem az ő hangja az, ha megszólal. Egészen személytelen hangja van, tisztára elképeszt vele.

— Jobb lenne, ha nem csatangolnál annyit. Most, hogy már elég jól tudsz, megpróbálhatnál olvasni.

— Nem érdekel. Nem tudom követni a betűket, a hidegtől remeg a szemem. A szabad ég alatt még sincs annyira hideg. Itt bent olyan, akár a tömlőcben. Nemigen szeretnék bezárva lenni. A gondolatára is megtörök, lágy leszek, már-már anyagtalan. Biztosan visszatérne belém annak a folyamatos zuhanásnak az emléke.

De hogy nem tér itt vissza, miközben mindkét mérföldkövet érintve kerengek a fűtőházban, vagy végül is följutok én az ördögmalomra, valamelyik, rezes rúdon lógó lovacsákára, és a sebes forgástól majd bizonyára ráfagyok a szélre. Am sörtéim legföljebb csak fölborzolódnak, mint a vaddisznó hátán, hajam sohasem fog olyan lobogó zászlót alkotni, miként a pléhboy selymes sörénye, ahogy megtépázza a ráirányuló erős fényszórás.

Ezek volnának hát nagyjából azok a határok, amelyek között Ő. valaha is mozgott, megnyergelve keményen a megváltó centrifugát, mintha csakugyan megfűrösztötték volna a tetvek ellen, ha már ilyen körülményeket választott magának.

Engem viszont mindvégig a titokzatos harmadik beszélő személye ér-

dekelt, a meggyőző, megnyugtató és álmosító hangja, aminek ellent lehetett mondani és szembeszegülni is szabad volt vele: hát nem megírtam-e a leveletem?

Vagy a fiú volt az, a hideg embernél, akinek a székláb meg az ágyláb közé szorult a feje?

Köszönt ránk újabbnál újabb jégkorszak?

Ennek a tövéről hegyére való megvizsgálása éppen az én dolgom lenne, aki bevallottan semmit sem tudok? Akiben összevissza funkcionál minden?

Valamiképpen kívül szeretnék esni a behatároltságon, ahogyan az analfabetizmus szokását is legyűrtem: hát végtére is nem megírtam a leveletemet? Az írás pusztá ténye volt az, ami föllelkesített.

Néztem Szürkeöntvény ugrándozó ujját, amely a „cáger” mozgását követte vagy utánozta, és tudtam, hogy mindkét szemgolyóm is ugyanúgy ugrál, mint amott, amikor olvasni próbáltam, és összehozni valamiféle kronológiát, legalább a hideg ellen.

— Nem ismersz véletlenül valami lehetetlen alakot, akinek aranyfoga van? — kérdeztem váratlanul Szürkeöntvénytől. — A metszőfogai közül egy föltétlenül aranyból van.

— Nem, biztosan nem. Menj el a fogorvoshoz, kérdezd attól... Én különben is kifogytam már a türelemből, hogy a kérdéseidre válaszolgassak meg hogy vigyázzak rád. Megállás nélkül jár kezed-lábad, mint-ha szakadatlanul valami váratlan fogást forgatnál a fejedben. Amit elkapsz, aztán csak húzod, húzod!

— Bonyolult lélek vagy — mondtam neki —, de énbőllem hiányoznak a kinezetikus érzetek, akár egy zsinóron mozgatott figurából... A fogalmak, amelyek megfordulnak a fejemben, azok között kellene más kapcsolatokat kialakítanom. Abban van minden eredetiségem, hogy a bábokat rosszul tudom utánozni. Néha elragad a majomkodásra való készségem...

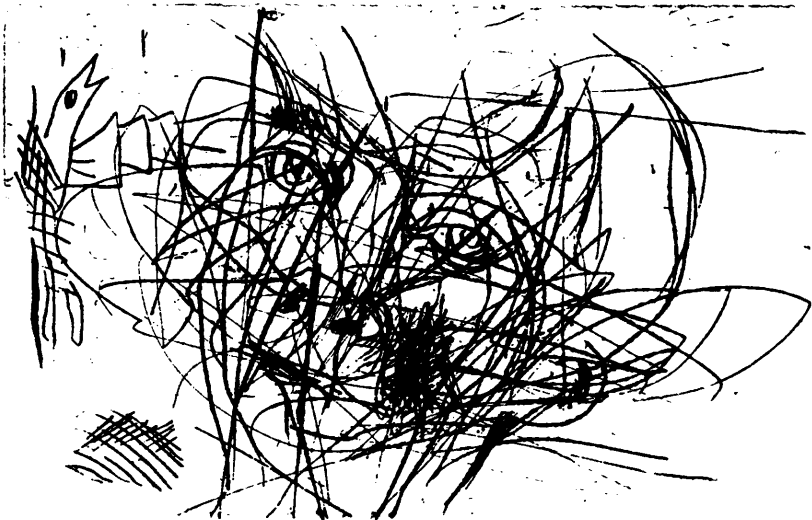
Ezzel meg is magyaráztam mindent — önmagamnak, és különben is már pitymallott, vagy valami a pitymallatot szerette volna utánozni az égbolton, a légkörben, de eléggé alacsonyan, olyan nekem való volt az egész, mintha csak utolértem volna magamat, akár a holló a tulajdon röptét.

Egyszer a simatetőn láttam egy legalább nyolcvan- vagy százszentendős hollót, és a vén Mácsás egyből kalapálni kezdett feléje a szárnyával, mintha a röptét szerette volna utánozni — olyan kopaszon és minden lében megforgatva nagyon is illett rá ez a szerep, bánom is, hogy akkor nem szabadultam meg tőle, nem csaptam a csupasz alsófelére, elhessentve ezzel a hollót is, mert már akkor is nagyjából ugyanazt éreztem, amit most: aligha kel majd valaki is a védelmemre, habár csak nevettem magamban: vajon rászorulok-e?

Időközben sikerült elkapnom a szépia orromból kilógó lábát, vona-

kodtunk is egy ideig, hogy vajon melyikünk kerekedik fölül: fájt, ahogy az átkozott megkapaszkodott, gaz állat! — mormoltam orrhangon, hogy tudomásul vegye a róla való vélekedésemet, ám végül is kénytelen voltam elengedni, s most azzal a ragacsos ujjammal akkora szeretettel, amekora csak tellett tőlem, megsimítottam és megvakargattam elképzelt szülővárosom átabotában megfestett, hajnalpírban fölsugárzó képét, amelyen még az angyalok vakító fehérségű pendelye is rózsaszínbe árnyalódott.

(Ezzel a folytatással a Híd befejezi a Macula közlését. A regény teljes szövege hamarosan megjelenik könyv alakban a Forum Könyvkiadónál.)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

KÖZÖNY ÉS SIKOLY: HANGOZTATOTT ÉS SUGALLT ESZMEISÉG

CSÁNYI ERZSÉBET

Miloš Crnjanski *Dnevnik o Čarnojeviću* (Napló Čarnojevićről)* című rövid, lírai regénye az I. világháború végén született, 1918-ban. A háborús sokk állapota még nem teszi lehetővé a nagyobb lélegzetű prózai munkához szükséges távlatot. A húszas-harmincas években e távlatot immár birtokolva tekintenek szét a háború szellemi romjain a legtöbbször igen hosszú, polihisztorikus regények hősei. Crnjanski műve még csak bénult lírai dadogásban tudta kibeszélni az emberi történelem zátonyra futásának élményét. A tömény líraiság már eleve tradicionális regényírói módszereket felforgató követelményeket hoz magával: „a narráció és a deskripció redukáltságát” (Jovan Deretić). A lírai hozadékain túl azonban Crnjanski olyan avantgárd megoldásokkal él regényében, amelyek a meglévő irodalmi kánonokkal már határozottan szembehelelyezkednek. Ezek: *a töredékesség, a szinte fabulanélküliség, a diszkontinuitás, a vázlatos hősrázolás, a több dimenzió stb.*

Mint ahogy Petar Rajić, a regény főhőse is csak a világ és önnön létezése romjain botorkálhat, úgy a mű struktúrája is csak a naplóforma nyomait mutatja. Az események logikus, időrendi folyamát napokra felosztó naplóírói pedantériával szemben itt sokszor az emlékezés egybeomlesztett időtartományai közötti szeszélyes csapongás dominál. A naplórészletek címe mellett kötelező hely- és időmegjelölés önmaga ellentétébe fordulva itt teljesen elmarad, az egységeket csak az új bekezdés különíti el, idő- és térvizonyaik pedig elmosódnak, összekuszálódnak, s csak

* Csuka Zoltán fordítása nyomán magyarul a *Čarnojević naplója* cím honorodott meg, ám ezt nem tarthatjuk elfogadhatónak. A szerb cím (*Dnevnik o Čarnojeviću: Napló Čarnojevićről*) téves fordítása egy alapvető félreértésből fakad, ti. abból, hogy a regény főhősét Čarnojevićnek hívják. Az egyes szám első személyben íródo vallomás szerzője csupán egyszer árulja el nevét a mű közepe táján, Petar Rajićnak hívják. Ő említi barátját, Čarnojevićet, akinek különös életfilozófiáját magáévá teszi. A félremagyarázás annyira kínáló, hogy még Nikola Milošević is Čarnojevićről beszél elemzésében Petar Rajić helyett.

a szöveg nagyobb részleteiből hámozhatók ki. Az élmények nap mint nap való friss lejegyzése s a jövő titkai előtti nyitottság helyett (a szokványos naplójelleggel szemben) itt a főhős a távolabbi múlt idősíkjaira emlékezik vissza egy minden bevégeztetett, dermedt álláspontról. Crnjanski a naplóműfajból főleg a *fragmentumszerűséget* és a *szubjektív, vallomások hangot* használja fel. E vallomásoknak sok naplóval szemben nincs címzettjük, nem fordulnak oda közvetlenül senkihez — világba kiáltásként, bizonyos vonatkozásaikban polgárpukkasztó provokációként hatnak. Az egyes szám első személyben megszólaló elbeszélő *metanyelvű közlésben* próbálja meg artikulálni magatartását: „Kinek írom én ezt? Fiatalembereknek; lehet, hogy a fiannak, sápadt és meggyötört fiannak... A csöndös és nedves tavaszi utcáknak mesélem ezt, vizeknek és őszi fénytől sárga városoknak, órála, a karcsúról, a sápadtról, a tisztáról és ködösről, órála, az ifjúságról.” A vallomás folyamában azonban kiszólásnak, elidegenítő effektusnak érezzük a szöveg ilyen önreflexióját.

Az elbeszélő és főhős nézőpontja teljesen fedi egymást, s így tulajdonképpen a főhős, Petar Rajić szemszöge uralja a regényt elejétől végig. Ez a strukturális eljárás, a főhős nézőpontjának abszolutizálása egyöntetűsíti a zilált fabulatöredékeket. A struktúra e két egymással ellentétes eljárásra épül: a vallomástevő szubjektum *összefűző ereje* nélkül nem volna lehetséges ilyen vers töménységű prózát írni, amelyben nemcsak a passzusok és epizódok „tartanak szét”, képeznek fragmentumot, hanem még a mondatok is. E stílus nem engedélyez elernyedést, minden mondat újabb tárgyra irányítja a figyelmet, irgalmatlan elszakadást parancsol, mintha az elidegenült szubjektum, kézbe véve a világ dolgait, felismerné azok ürességét, s elközömbösödve sorra el is engedné őket. E próza költői transzban íródott, mondatai körül megsűrűsödik a levegő, s már az első sor is azt a kondenzált, keserű és kétségbeesett bölcsességet sugározza, amelyet az utolsó.

A vallomásjelleg magával hozza „a hős mint nézőpont” (Bahtyin) elbeszélői szerkezetet, amelyben a hős egy eszmeiség közvetlen hangoztatója. Ez az *explicit* hirdetett világnézet azonban sosem azonos (gyakran szándékosan megtevesztő) a mű egészének, minden formai és tartalmi mozzanatainak eszmei összhatásával. Ezért kell pontosan megkülönböztetnünk a főhős által hirdetett explicit eszmeiséget a konstrukció implicit eszmeiségétől. E disztingválás hiánya okozza, hogy a Napló két kritikusa látszólag egymásnak ellentmondó megállapításra jut. Nikola Milošević szerint: „A főhős értékítéletei az irodalmi műegész domináns jegyévé válnak.” Ezzel szemben Petar Džadžić kifejti, hogy a hős hallgatása összeesküvésben van a jelenségek értékelését illetően. Mivel öntudata nem hajlandó konstituálódni, csömörében nem is teszi fel a morális minősítés kérdéseit. „A Naplóban a fundamentális morális probléma: nem csinálni morális problémát.” Az irodalmi mű értékrendszerének vizsgálataiból azonban tudjuk, hogy a narrátor, ha részese az eseményeknek, akkor mindig értékvi-

szonyban van az elbeszélés többi elemével. A Naplóra ezen túlmenően is jellemző a főhős-elbeszélő állandó érzelmi és morális állásfoglalása. A regényen tehát valóban végigvonulnak Petar Rajić értékítéletei, csakhogy ezek egy elidegenült, meghasonlott lélek fáradt, ironikus, sőt olykor cinikus minősítései. Így bizonyos értelemben mindkét elemzőnek igaz van. A nihilista emberkép, a morális közöny hirdetésével egy negatív lenyomatot kapunk, amely abszurditása révén paradox módon — kétszeres erővel — mégis megfogalmazza a hős által explicit ki nem mondott morális ítéleteket. A „hallgatásnak” így hiányként sokkal nagyobb a pozitív értékek után kiáltó evokatív ereje.

Mivel modern vágástechnikával építkező, tömör, *lirai* regényről van szó, a vallomástevő szubjektum *érzelmissége és eszmeisége* kinyilatkoztatott és latens formában (közvetlenül és közvetetten) is előtérbe nyomul. Az I. világháború után az értékrendszerek összeomlása mindenekelőtt *új világnézeti támpontok keresésére* kényszerítette a kor emberét. Ezért a Napló megközelítési módjai közül a legcélravezetőbbnek az *értékelemzés* tűnik.

A vizsgálatnak nemcsak a narrátor-hős kommentárjait kell figyelembe venni mint explicit eszmeiséget (értékrendszert), hanem a mű minden egyes olyan mozzanatát, amely a szokványos mechanizmusokat deformálva valamiféle új rendet próbál létrehozni. Bonyhai Gábor szerint az eszmei háttér totális érvénnyel strukturálja a felszíni jellem- és cselekményvilágot. A regény jelenségvilágát elemezve a *motívumok* (a valószínűtlenül gyakran ismételt mozzanatok) képezik az *értékhordozókat*.

Először kísérjük végig a főhős „kommentárjait”, érzelmi-erkölcsi értékítéleteit!

Már az első mondat végítéletként hangzik: „Ősz, és értelmetlen élet.” A jelenvalónak a tagadása, nem-életté nyilvánítása jut kifejezésre a rákövetkező kérdésben: „Hol az élet?” Az értelmiségi hőst az első sortól az utolsóig ez a keresés, ez a hiány űzi. Viszonyulása azonban nem egyértelmű, s már az első oldalon homlokegyenesen ellentétes, *ambivalens kijelentésekkel* találjuk szemben magunkat. A nem-életben, az elcsigázó, észbontó katonalétben „kevesen vannak, akik olyan édesen és nyugodtan élnek, mint én” — vallja a naplóíró. A konfrontációt tovább élezi; elmondja, hogy őt oly kevéssé zavarja a háborús nyomorúság; hogy szerelmes a vizekbe és fákba; hogy szereti saját bűbajos életét a széttépett, véres, szétloccsantott homlokú társak emlékével. Az *ironia* itt már nyilvánvaló, s erre következik ellenpontként egy őszinte kijelentés: „Sok mindenről írok, amire nem szívesen emlékezem.” Az *ellenpontozó technika* újabb idősíkokon is folytatódik: a fehér kesztyűs, túlérzékeny bécsi diák közömbösen túri a rendőri ütlegeket; kizárólagos és paradoxális értékítéletek sorjáznak („Azóta az életemben a hó az egyetlen jó...”; „A betegségek voltak a legszebb élményeim.”); az iszonytató, háborús viszonyok közt abszurd ellenpont a főhős gyönyörködése („A hajnalok, a hajnalok gyönyörűek. Aranyerdők, az én fiatal, jó galíciai erdőim.”).

Az elhülyült arcú hullák közt immár *groteszk kontraszt* az éles *képvágással* induló újabb bekezdés: „Abban az időben a tangó volt divatos, és mi, bánátiak selyemharisnyában jártunk.” Az *ambivalens szemantikai töltésű fogalmak* egyre mélyebb konfrontálódást tükröznek: „Az erdők pedig pirosan, fiatalon és fonnyadtan, meleg, édes köddel őriztek bennünket, eltemettek bennünket, és ontották ködjüket a lelkünkbe, örökre — egész életre.” A fogalmat minősítő jelzők a pozitív értékpólustól a negatívig terjednek: „nedves, szörnyű, sötét erdők”. A kétértelműségektől, többértelműségektől vibráló elbeszélésben tiszta pozitívumként tűnik fel a lengyel nő alakja: „Ki vagy te? ... Ki vagy te, te gyönyörűséges, szép, szenvedélyes...”

A szerelem illúziójának kontrasztjaként az értékkála legalján helyezkedik el „a háború örülete”: „minden roskadozik alattam”, mondja a főhős, de viszonyulása ehhez az eltorzult világhoz nem lehet adekvát. Reakciói megtelnek iróniával és öniróniával, s mivel nincs választási lehetősége, végül is a *kényszerpasszivitást vállalt közönnyé sarkítja. Lázadása ölt formát ebben a világból való kivonulásban*. Sőt, nemcsak a világot, hanem *önmagát is elveszíti*, megoldja a világhoz és önnön identitásához fűző kötelekeket: mosolyogva néz maga körül a dolgokra, senkije sincs és ő se senkié. A felismert értékeket (az ifjúság „az egyedül jó és örök”) rögtön alá is ássa: „És az én szerelmem megfontolt és ironikus, már réges-rég nem lármás. Ah, minden oly neveléses. Tehetetlen vagyok, szomorú és mély. Nem hagynak élni.” A regényeleji „Hol az élet?” kérdéstől a „Nem hagynak élni” kijelentésig húzódozó vonulat *a mű expliciten hirdetett eszmei hátterét* képezi. Az áttétel nélküli élethelyzet-definíciókat az író metaforikusan is kibontja: „És így elszabadultam és elidegenedtem mindentől. És semmi sem köt immár sem a jóhoz, sem a rosszhoz. Végül megrendültem és ijedten tartom a kezemben kis életemet, csodálkozva rajta, mint ahogy a néger eunuch fogja a kezében a szultána gyűrűjét, amíg úrnője fürdik. A kezemben van, de nem az enyém.” A történelem vesztesének, az önmagától is elidegenített embernek a vádja ez. Petar Džadžić írja: „Tartja (a gyűrűt), de nincsenek asszociációi, nincs benne erotikus indíték. A morális ebben a metaforában az erotikussal cserélődik fel: nincs morális indíték abban a lényben, amely eunuchhá vált az élet hozadékai előtt...” A főhős eszmei „kommentárja” azonban megtévesztő. Mert milyen közömbösség az, ahol a személyiség „végül megrendültem és ijedten” áll? E *szenvedélyes közöny*, ez az ambivalencia képezi a Napló drámai feszültségének forrását. Petar Rajić világgal és étellel szembeni impotenciáját oly kihívó szenvedélyességgel mutatja fel, hogy paradoxális morális állásfoglalása lehengerlővé válik. E hős meghatározó élménye a látvány, hogy oly olcsóvá lesz az ember, hogy antagonisztikus, *groteszk káosz* s nyomában *csömör* ömlik szét az élet medreiben. A kor embere a lét új dimenzióival, „a valóság új természetével”⁴ (Džadžić) találja szemben magát: „Megtanultuk mélyebben inni az éle-

tet, mint valaha, amióta világ a világ.” E mélység eddig nem sejtett poklok megjárását jelenti: „Semmit sem sajnálok annyira, mint önmagamat” — mondja Rajiç.

A Napló fabulatív magva — e bevezető után — tulajdonképpen négy szerelmi kaland a főhős élettörténetében. A szerelem mint érzéki fellobbanás egy pillanatra képes csupán felvillantani az elbeszélő szépség- és teljességvizióját. Am akárcsak a világ és önmaga előtt, a Másik előtt is csukva maradnak a személyiség ablakai. A feleség, Maca alakja csupán arra való, hogy nyilvánvalóvá váljék: az érzéki vágy hordozza önnön ellentétét is, az *undort*. A nyiladozó vonzalomnak kezdettől fogva morbid felhangjai vannak: a megismerkedés napjának, az anya temetésének hangulata lengi be. „Nagyon szép volt, »egészséges«... Szépségében volt valami súlyos... Éreztem a halotti gyertyák szagát, s egyszerre megundorodtam az ételtől, ellöktem magamtól a tányért.” A kontraszttechnika nemcsak a feleség primitívségét és egészségességét állítja szembe Rajiç intellektualizmusával és beteges életképtelenségével, hanem egyúttal a régi és új világlátást is konfrontálja. „Mintha nem is a mi gyerekünk volna” — mondják a nagynénik; „Sápadt és egyre köhög. Mindenki azt mondja: hízik; én meg amondó vagyok: egészen kikezdte a rothadás. Uram bocsá, mintha viaszból volna, mint a bábuk a panoptikumban.” Ahogy a betegségekbe, úgy menekül a főhős az érzékiségbe is, amely fojtogató undorodással végződik.

Éles vágással tér át a narráció a lengyel nő történetére. A Maca képviselte földhöz ragadt szerelem után ez a kapcsolat egy lépéssel már közelebb visz a Čarnojević-féle égi kötélkekekhez. Hőszünket ez a szerelem sem tudja letéríteni az elidegenedés pályájáról. Kontradiktórikus kijelentései („Én nem szeretem őt.” „Szeretem.”) már a búcsúzás tünetei. „Én az eget szeretem, az én szerelmem szelíd, álomteli és múlhatatlan... Mindig vártam, hogy jön még valami az életemben, hogy ez, ami eddig volt, csak komédia. Most látom, hogy a részvét után nem jön semmi új.” A fellobbanó szerelemben megfogalmazódik a végleges reményvesztés: „Az én életem így bevégeződött, és észre sem vettem, hol állt meg, amit pedig életnek nevezek, nincs is, nincs is.”

Ehhez az újabb zsákutcához érve a főhős-narrátor egy metanyelvi közléssel („Mesélni akarok valamit.”) elindítja a testvérének érzett Čarnojević történetét. A lengyelországi szerelemben fel-felbukkanó *metafizikai dimenzió* („A haja rőt, mint ősszel a fű... Ezt a haját csókoltam meg először.”) itt központi szerephez jut. Čarnojević elméletében hőszünk feloldódik. „Nyugodt volt és szelíd... Úgy tűnt, a világon minden az ő mosolyától függ, mint ahogy ő is kötve volt... a tengerentúli rőt növényekhez... Nem tudta többé, mi a jó és mi a rossz, és mindent az ég vörösével mért, az ő vigaszával... Észrevette, hogy egyes fák a messzeségben az ő egészségétől függenek...” Čarnojević teóriája immár csak metafizikai szinten képes kiküszöbölni az elidegenedett ember világvesztését s megtalálni az összekötő kapcsokat. A tá-

voli, végtelen térségek és egek, vizek, füvek, fák érzékeinkkel fel nem fogható, titokzatos hatásukkal meggyógyítják a reménytelen beteget — kiszakítják történelmi helyzetéből. A *heves érzékiségű* szerelmi viszonyok mint hatástalan terápiák ellenében ez a természetimádó *érzékeken túli* kapcsolatokon alapszik. E messzeségvággyal és mindenségbe burkolózással Crnjanski hőse a maga módján a polihisztorikus regények totalitáskeresésének eszméjét fogalmazza meg. Számára e kozmikus feloldódás az egyetlen lehetőség a jelenlétre egy mélyebb értelmű létezésben. Hauser Arnoldnak a kor művészetéről írt, már másutt is idézett sorai teljesen fedik a Napló eszmevilágát: „... Az egymásmelletiségnek és egyidejűségnek mindazok a formái, amelyek különböző idejű és összeegyeztethetetlen jelenségeket fognak össze, csupán azt a vágyat fejezik ki, hogy az atomizált világba, amelyben élünk, ha mégoly paradox módon is, de egységet és összefüggést vigyünk bele. A totalitásnak valóságos rögeszméje lesz úrrá a művészetben. Úgy látszik, minden vonatkozásba hozható minden mással, minden még valami mást is kifejez önmagán kívül, minden részlet magába zárja az egész törvényét.”

Petar Rajić mint tükröt látja maga előtt Čarnojević arcát, hisz neki is az lenne a leghőbb vágya, hogy alkothasson, „nyomot hagyjon”. Életében azonban minden csak történt vele, s ő maga nem tehetett semmit. A gyermekkori költözködések, majd a háborús kivetettség állandósítják benne az „idegenben levés” érzetét. Ezt a kényszerűen beidegződött idegenségtudatot kellene levetnie, hogy valódi énjével azonosulhasson. „... Emlékezem, emlékezem, ez az én szerencsétlenségem és sorsom. Minden pillanatban valami keserűre emlékezni.” Múltjától, traumáitól nem tud szabadulni soha már: „Aludni akartam, de az én átkozott agyam egyre csak emlékezett.” A feledést az élet újfajta minőségeinek látványától reméli: „... Hogy elmenjek valahová messzire, a Novaja Zemljára, oda, ahol a jég zöld, a víz kék a jég alatt, a hó piros. Ott, a rengeteg színtől elragadtatva elbámulnék és mindent elfelednék.” Valójában azonban minden kontraszttal a történetek elfelejtésének lehetetlenségét bizonygatja.

Petar Rajić explicite hirdetett eszmevilágában a közöny, a csömör viseléséhez nemcsak heves megrendülés tartozik, hanem minden mérce és orientáció elvesztése. A felborult értékrendszerek közepette az elveszettség, a talajtalanság s a veszélyérzet a létélmény immanens tartozékai. A szakadék fölött a levegőégbé nyúló padon ülő hős mondja: „Elvesztettem az emberi dolgok és emlékek értelmét és összefüggéseit. Mindez összekuszálódott bennem. Ki tudja, mi az élet?” Míg a regény elején felhangzó „Hol az élet?” és „Nem engedik, hogy éljek” megfogalmazások egy vágyélet vízióját sejtetik, addig a mostani szkeptikus kérdés mögött már egy fikció sem áll össze. A főhős idáig eljutva paradox módon büntudatot érez a világ és önmaga morális káosza és kiismerhetetlensége miatt: „Nem világos előttem mindaz, amit tettem

és átéltem.” Ez az elveszettség egy összeomlott világban szimbolikusan is megfogalmazódik a Pontéba való utazás történetében. Itt mondja ki hősrünk: „Céltalanságot éreztem és azt, hogy eltévedtem.” Az elbizonytalanodásban az élet rejtéllyé, nyomasztó talánnyá válik: „A kutyás orosz) rám ugrott, de lefogták, és ahelyett, hogy megütött volna, valami különös szót ordított, és sírva fakadt... Én pedig sokáig kérdezgettem magamban, vajon mit akart tőlem... Mit ordított az arcomba?” E szimbolikus (expresszionista) jelenethez hasonlóan a háborús élet eseményei is mélyen beleváznak az emberi életébe, anélkül, hogy kiváltóokait és összefüggéseik megmutatkoznának. S ahogy a valóság az arcába dörren, úgy taszítja el magától a hős ezt az erőszakos léter: „... Belekiáltanám a mezei növények illatával teli estébe egész élet fölötti kétségbeesésemet és utálkozásomat.” Ettől az eltorzult és torzító létől zárkózik el a főhős egy védekező közönybe: „Semmi sincs, amire vágyom, semmi, amit sajnálok. Jó így.” Sérthetelenséggel igyekszik felvértetni magát: „Át fogok haladni határokon és városokon és falvakon és erdőkön és vizeken, és semmi sem marad meg rajtam, csak a por a lábamon, a szívemben hallgatás, az arcomon pedig szelíd mosoly, értelmetlen és forró. Hol nem maradt és hullott el valami szétfoszlott lelkemből és tépett életemből.” A mindent odaadó és semmit sem kapó sorsban az arc „forró” marad, bizonyítva a fennen hirdetett közöny védekező póz voltát. Az élet észbontó, abszurd ellentétei valamiféle vállalt érzéketlenségbe, „örületbe” kergetik a hőst: a halál és az érzékiség, a halál és az evés megdöbbenő és visszataszító zagyvaléka jön létre. „A hajnal mindig elvette az eszemet” — vallja az elbeszélő, s végül összezezi korosztályának „esélyeit”: „Nekünk el kell tűnnünk a föld felszínéről, nem azért születünk, hogy éljünk, hanem hogy meghaljunk.” A főhős-narrátor explicite hirdetett eszmei síkján az álközömbösség kisarkított pólusa az *öldöklési vágy pózának* kifejezése, mert: „Általában a gyilkolás most nagyon tetszik nekem... a gyilkolás mindent kigyógyít...” A regény végére e negatív *aktivitás* óhajához sincs meg a kellő energia: a múlttól és a jövőtől is eltaszító *undorodás* végső terméke a fáradtság, a csüggedés, s egy tényleges közöny kapujához való elérés. A hiábavalóság lírai rajzának ismétlődő, körforgó mondatokkal való bekerekítése egy kiútalan, halálváró tehetetlenségbe zárja az abszurdítások közt megdermedő hőst. Búcsúzóul egy általa vállalt abszurditást mutat fel: a metafizikai egyesülést a vigaszt hozó természettel: „De ha meghalok, utoljára az égre vetek egy pillantást, az én vigaszomra, és mosolyogni fogok.”

A főhős-narrátor explicite kifejezett eszmei szolamát összegezve megállapíthatjuk, hogy ez a regény legterjedelmesebb vonulata. Természetesen, hisz napokról van szó. Az intellektuális hős nagyfokú tudatossággal és korérezékenységgel vetíti ki és fogalmazza meg fogalmi nyelven is a modern idők válságtüneteit: a kiégettséget, a közönyt, a csömört, az undort, s a mindezek fölé emelkedő metafizikai elvágódást. Az

elfásultság és az amoralitáspóz hirdetése mint expliciten hangoztatott eszmei szólam azonban megtévesztő, mert mögüle nem egy szürke lélektelenség és elvetemültség tárul elénk, hanem épp ellenkezőleg, az a bizonyos mindent átható, velőtrázó expresszionista sikoly visszhangzik.

Milyen irányban mozdítják el az így kapott írói világképet a mű *implicit eszmei tényezői*? Hogyan mutatkozik meg a háttéri értékrendszer az általa strukturált felszíni jellem- és cselekményvilágban s a motívumokban?

A regény fabulája konkrét történet, de másodlagos jelentőségű. Az események elsősorban a főhős lelkében zajlanak. A katonalét, a betegeskedés, a temetés, az ide-oda utazgatások viszontagságai közepette a hős minduntalan szerelmi kalandokba bocsátkozik, amelyekben azonban ő maga nem tud kibontakozni: tettei álcselekvésekké, póttvevényességgé üresednek.

A szüzsé a fabulamozzanatokból nem gyúr folyamatos cselekményt. A regény rövid szegmentumokból rakódik össze, melyeknek időközege és helymeghatározása mintegy szándékosan elködösített, s lirizált. Lírai örökérvényűség lengi körül s nyitja a végtelenbe egyenként a fragmentumokat. A töredékek hangulatilag megállnak önmagukban is, töredék voltak ellenére eszmeileg paradox módon befejezettek: az első szegmentum is sugározza azt a „tudást”, rezignációt, amelyet az utolsó. A fragmentáltság paradoxális léte tehát a cselekmény másodlagos szerepét bizonyítja, nem csupán azért, hogy széttöri az egységeset és — jelen esetben a gyerek- és diákkori emlékekkel — összezilálja a kronológiai sorrendet, hanem az „eszmei állandó” és a „fabulatív esetleges” töredékek általi kidomborításával is. A Napló fragmentáló konstrukciós eljárása a polihisztorikus regények cselekménydeformáló módzatainak egyikeként vizsgálható. Ezek az eljárások mind az I. világháború utáni széttöredezett írói világképek formai tartozékai, s azt a végérvényes ítéletet sugalmazzák, hogy a régi világ öszedőltével egy egészen újat és másilyent kell megteremteni. Ez a felszínen megmutatókozó strukturális mozzanat olyan implicit eszmeiséget hordoz, amely egybehangzik a mű expliciten kifejtett világnézeti szölamával.

A fabula és a szüzsé után vizsgáljuk meg a motívumokat! A regény tömény lírai nyelvének természete diktálja, hogy a szöveget motívumok sokasága hálózza be.

A *természetmotívum* (erdők, fák, füvek, levelek; égbolt, felhő, köd, vizek) ugyanazt a metafizikai síkot revelálja, mint *Čarnojević* alakja (mosoly, ég, felhős, távoli sziget, rőt növények, vizek). A természethez szorosan kötődő mozzanat a *nézések motívuma*. A világ láthatatlan, titokzatos mélységeinek megcsillanásától reméli a hős önnön felépülését, a felejtést, az elragadtatást, és az eksztázist. Ugyanezt az elragadtatást veszik űzőbe a *szerelmi viszonyok* is. A szerelemhez morbid felhangok csatlakoznak: az *erotika*, a *halál*, a *szagok* és az *evés* mo-

tívumaival idézi fel az *undor képzetét*. Domináns motívum a *betegség*, a *gyereklet*, a *bábulét*, a *passzivitás*. A főhős (ön)elidegenedésének fő tünete ez a tehetetlen tétlenségre ítéltség: nincs akarata, cselekvőereje, mások szabják meg tetteit, sorsát. Legtöbbször betegen fekszik, s feltérképezi, ami ebből a helyzetből *ablakon, függönyön, rácson keresztül* a világ töredékeként elérhető számára. Innen az asszociációk két irányba mutatnak: az egyik a kint és bent, a világ és az én elkülönültségét, elidegenültségét hangsúlyozza, a másik a szüzsé töredezettségével hangzik egybe. A lét immár időben és térben is csak fragmentumaiban ragadható meg. A meg hasonlottság motívumának képi megjelenítése a *kézben tartott élet* metaforája. Az eltárgyasodás modern képi megfogalmazása az ember — *viaszbaba* hasonlat. Igen jelentős a regényben az *árnyékmotívum*, amellyel az árnyéklétbe szorult személyiség kap sajátos dimenziót. Alapmotívum a *halál*. A kesernyész, fáradt *mosoly* motívuma azt az ambivalens vonulatot jelzi, amely a lázadó pózként felvett amoralitással hivatkozik. Ebben a lázadásban az író következetesen kibontja a *negatív tünetek mazochista kisarkításának motívumát*: a magányt, a sehova se tartozást, a jó és a rossz helycseréjét, az idegenben levést, a katonalétet, a beteges passzivitást stb.

A motívumok bűvópatakokként és felszíni áradatként is az elidegenültség, a meg hasonlottság, a megrendültség hömpölygő folyamába torkollnak: motíválják az explicit eszmei vonulatot.

A regény jellemvilága is a szerelem és az erotika központi helyére hívja fel a figyelmet. Petar Rajić és Čarnojević, a tengerész között csak nők sorakoznak: az anya, a feleség, a lengyel nők, Marija és Izabela. Az eksztázist mégsem a szeretők hozzák meg a főhős számára, hanem Čarnojević. A felbukkanó nőalakok mind boldogtalanok, meg nem értettek és érzékiek. Paradox módon azonban csak Čarnojević érzék feletti gyönyör-érzése felel meg Petar Rajić elvárásainak: *egy abszurd korban csak abszurd totalitásélmény fogadható el számára*. Kiábrándulásának hatalmas árnya rávetül a szeretett lényre is, s elenyészik minden, ami emberi. Már csak a növényekkel, az égbolttal és a felhőkkel való egyesülés marad mint világhoz kötő kapocs.

A regény kontextusában az érzékiségnek mint legelemibb életerőnek önmaga ellen fordulása (érzék feletti szublimálása) az élet megtagadásának manifesztumaként csendül fel a mű végén.

S végül egy összevetés. Petar Džadžić írja: „Az a lény, aki saját életének impulzusait követi, és aki nélküli önmagában a morális katalizátort — Rajić egyes vonásaiban elődje Camus Meursault-jának a *Közöny* című regényből.”

Rajić nemcsak azért nevezhető Meursault elődjének, mert hús évvel korábban készült mű hőse, hanem azért is, mert az elidegenültség állapotát másképp, egészen ellentétes módon viseli el, mint Camus hőse. Petar Rajić egész lényében megrendül annak az élménynek a súlya alatt, amellyel a kor eseményei őt sarokba kényszerítik. Menekvésének egyet-

len módja ennek a világnak a megtagadása, életidegenségének tragikus megpecsételése. Crnjanski hőse még a XX. század lelki válságainak kibontakozását észleli és éli meg mély világekpi megrázkódtatásként, Meursault pedig már otthonosan érzi magát ebben a nagy idegenségben, nem szenved tőle, hisz nem is érzékeli. Ő az amorális kor sikeresen adaptálódott embertípusa, aki eredendő és természetes közömbösséggel teszi túl magát anyja halálán, a gyilkosságon, s egyáltalán, a világ érzelmi ürességén, „gyengéd közönyén”. Amíg Petar Rajić védőmaszként szorított közönyössége egy érzelmi lávaömlést tart féken, hisz e közömbösség a halált jelenti számára, s mindezt akarata ellenére a világháborúban demoralizálódó „emberi” devalvációja kényszeríti rá, addig Meursault-t látszólag az égvilágon semmi sem nyomogatja sem testileg, sem lelkileg. Kedvére élheti a maga életét, s ezért üt ki a látszólagos rendben botrányként morális érzéketlensége. Él, de nem kötődik semmihez, így közönyében nincs fájdalom az eltépett világhoz fűző szálak helyén. Paradox módon Meursault, aki nem észlel magán semmilyen betegségtünetet, sokkal reménytelenebbül beteg, mint a vesti-lelki betegségét minduntalan felpanaszoló Petar Rajić. Az összehasonlítás végképp meggyőző bennünket arról, hogy a Crnjanski-hős közönye csak lázadó póz.

Erdekes összevetni a két kisregény természetképét. Mindkét műben jelentős és különös szerepe van a természetnek. A *Naplóban* a természet a melankolikus, metafizikai elvagyódás magába fogadó, meghatározatlan tisztaságóázisait jelenti. A *Közöny* hőseit ezzel szemben rendkívül pontos, konkrét, érzéki környezetészlelés jellemzi, amiből hiányzik az általánosító továbbgondolás és beleézés. A természet pazar erővel, „bíbor harsogással” zúdul Meursault-ra, s mindez csak érzéki, fizikai hatást vált ki belőle. Petar Rajić, akárcsak a szerelemben, a természetben is testestül-lelkestül megmártózik, míg Meursault a halála előtti éjszakán érzi meg először ennek lehetőségét: „...E jelekkel csillagokkal telehintett ég előtt először tárulkoztam ki a világ gyengéd közönyének.”

VAJDASÁG KÉPZŐMŰVÉSZETE*

Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz

BELA DURANCI

A SZOBRÁSZAT

A Mirkótól az Ikaruszig

A szobrászatnak Vajdaságban századunk közepétől van mind nagyobb jelentősége. A második világháború után évről évre mind több és több szobrász jelentkezett, megszorodtak az emlékművek, s a mind tekintélyesebb szobrászat maradandó nyomot hagyott a vajdasági képzőművészetben. A szobrászok közül néhányan nemzetközi hírvé váltak, még-hozzá éppen a vidékünkön található alkotásaik által.

Az előző időszakban a szobrászat csupán a festészet árnyékában létezett. Hatvan évvel ezelőtt Veljko Petrović és Milan Kašanin is a festészetet tartotta elsődlegesnek: „Lám, népünk egy ilyen kicsiny részének, mindössze pár százezer embernek... sikerült olyan festészetet teremtenie, amely az elmúlt másfél évszázad alatt ebben a környezetben erőteljesen fejlődött, hogy ehhez hasonló példát nem találni egyetlen szomszédos népnél sem, még ha tízszer ekkora közösségről legyen is szó” (*Srpska umetnost u Vojvodini*, Matica srpska, Novi Sad, 1927, 135. o.). A legnépszerűbbek szintén a festők voltak: Than Mór (1828—1899), Eisenhut Ferenc (1857—1903), László Fülöp (1869—1937) és sok más itteni születésű művész, hogy végül Milan Konjović (természetesen festő!) megint csak elhomályosítson minden más művészeti ágat. Mintha csak a festmények lavínája zúdult volna az itteni szobrászatra, amely még ma sincs a figyelem középpontjában. Időközben megjelent a naiv festészet is, s nemzetközi sikerével, attraktivitásával újra háttérbe szorította a szobrászatot. A vajdaságiak szerintem jobban emlékeznek Eme-

* Az 1986-ban közölt tanulmányosorozat folytatása

rik Fejes (Fejes Imre), Zuzana Halupova, Sava Stojkov és a többiek nevére, mint a valamikori ismert és népszerű szobrászokra: Đorđe Jovanovića, Telcs Edére, sőt még azokra a neves vajdaságiakra is, akik most belgrádi műtermekben formázzák a mai szobrászat jelentős alkotásait.

Pedig ősidők óta voltak szobrok ezen a tájon. Emlékezzünk csak az *Aracsi kő* néven ismert, híres XI. századi domborműre. Előtte és utána a történelem viharai szétszórták a gazdag szobrászati hagyományokat, emléküket ritka töredékek őrzik. A régészek gazdag építészeti plasztika maradványait hozzák felszínre, s az egykori Sirmiumtól a századunk elejéig terjedő hosszú időszak emlékeit a vajdasági múzeumok sötét rak-tárai őrzik.

Ezúttal nem az a célunk, hogy a régmúltig tekintsünk vissza, „leltá-runk” csupán az elmúlt száz évre vonatkozik, azaz a különösen az épí-tészetével híressé vált századfordulótól a máig terjedő időszakra.

A múlt század utolsó évtizede és a XX. század első tizenöt éve az a rövid időszak, amikor vidékünkön messze földön híres épületeket emel-tek — ugyanakkor azonban szobrokat is alkottak! A szobrászat fogal-ma akkor ugyanis lényegesen különbözött a maitól. Mindenekelőtt nem volt ennyire hangsúlyozott felosztás a „tisza” művészet és az iparmű-vészet között, mint manapság. Ellenkezőleg!

A szobrászatnak mint a különféle anyagokkal történő formázásnak számtalan változata él, a modellálás nem csupán az emlékmű vagy a kiállítótermi szobor kőből vagy bronzból való megmintázására vonat-kozik, hanem a szobrászi munkára is. Ennek kreativitása pedig az épí-tészeti díszítőplasztikában nyilvánul meg; a népszerű műveket porce-lánból, terrakottából sokszorosítják; a szobrászok bútorokat és egyéb dísz tárgyakat terveznek és faragnak, csillárokat, vázákat, gyertyatartó-kat készítenek, és „mintafüzeteket” állítanak össze, amelyek alapján ügyes mesterek dolgoznak, akik büszkék a niintadarabok szerzőire!

A művészeti ágak szintézise, a századforduló művészetének alapvető sajátossága elképzelhetetlen az építészek, festők, szobrászok és a külön-féle foglalkozású, kiváló mesteremberek közös, együttes munkája nélkül. A szobrászatnak kiemelkedő szerepe van a szecessziót megelőző korszak-ban, azaz a szecesszió megjelenését „kiváltó” eklektika építészetében; a szobrászati alkotásokat megtaláljuk a polgári házakban éppúgy, mint a plasztikus díszítéseket és a szentek alakjait a vajdasági barokk templo-mokban. Meg kell említenünk itt a „temető művészetét” is, ahol gyak-ran meglepődve állunk meg az ismeretlen szobrászok alkotásai előtt, akik leginkább ismert művészek mintái szerint dolgoztak.

„A forma élete” kétségtelenül jelen van a vajdasági városok minden-napjaiban a századfordulón, a rendkívüli népszerűséget pedig növelik a fővárosi lapokban akkortájt gyakori viták és „botrányok” is, amelyek a köztéri szobrokra és emlékművekre kiírt pályázatok körül törnek ki.

Ez a forma a XIX. század öröksége, és különösen a milleniumi kiál-

Dorđe Jovanović: Mirko, 1896

lítás idején dívott, s természetesen a neobarokk akadémiai szobrászathoz tartozik, amely aprólékos gonddal törekedett a realista hűségre, ezzel pedig a közönséges naturalizmushoz közelített. Ennek a betokosodott formának a népszerűsítésében nagy szerepük volt a bírálóbizottságoknak is: „Sok bajuk volt a pályázó szobrászoknak az olyan ’tudós’, ’művelt’, ’sokat utazott’ pályabírákkal, akik a történelmi szobron elsősorban a csizmák, menték, sarkantyúk korhűségének lelkiismeretes ellenőrzésében tettek ki magukért, s ebből a célból nem sajnáltak néhány műzeumi látogatást sem. Ezek biztos szemmel észrevették a szobron egy mentegomb hiányát, de a művészet hiányát nem” — jegyzi le igen érzéketlenül Lyka Károly, a körülmények kiváló ismerője (Lyka Károly: *Szobrászatunk a századfordulón*, Budapest, 1954, 11. o.).

Az emlékműszobrászat, minden szobrász munkásságának áhított „koronája” tehát ugyanakkor robotot is jelentett a művész számára. Az időszerű „történelmi szobrászat” legmegfelelőbb vokációja a neobarokk volt, s ez a bécsi import elárasztotta Budapestet, ezáltal pedig meghatározta a vidék ízlését is. A díszítőelemek és formák iránti fogékonyságot, amelyről a néprajzi örökség számtalan tárgya tanúskodik, egyszeriben a „hivatalos ízlés” felé irányult. A forma élete iránti érzékenység, amely különösen az elmaradott vidékeken létezett, ahol elszigetelten fennmaradt a népművészet, lépést veszített. A művészet a „felsőbb rétegek kiváltságaként” a konzervativizmusban merevedett hatalom támogatását él-

vezte, elveszítette a felszabadult kreativitás életnedveit, és irányított képzőművészetté változott az államapparátus és a „sikeres” művészek konvenciói között. A szecesszió művészete kibontakozásának kezdetén megsejtette ezt a veszélyt, és ezért a népművészet ösztönző forrásai felé fordult, ám igen hamar maga is a divat sodrásába került. 1889-ben a primitív művészetten fellelkesült Van Gogh a bátyjához, Theo-hoz írt levelében egyebek között ezt írta: „...ha az ábrázolás tárgya és módja egymásra talál, a műnek stílusa és kvalitása lesz”. Ezeket a szavakat az ősi egyiptomi szobrok látványa váltotta ki. Egészen más viszonyulás volt ez az szobrokhoz, mint az akkor uralkodó rodini szemlélet. A primitív művészet értékeinek felismerése, amely megrendítette Van Goghot és Gauguint, s hatással volt Derainra, Matisse-ra, Picassóra és másokra is, a téma és az anyag szimbiózisával a forma önálló életében, nem különbözik attól, ahogyan a szecesszió művészei a népművészet helyi értékeihez viszonyultak. Mind az előbbieket, mind az utóbbiak megsejtették e művekben, az érzést, az ösztönösséget s a névtelen szobrászok sajátos „hitét”. Az anyaghoz illő forma iránti szenzibilitásnak, s annak a tulajdonságnak a felismerése volt ez, amely az „egzotikus művészetek sajátja: az, hogy időben távol vannak tőlünk, s hogy ábrázolásmódjuk szimbolikus” — amint Herbert Read hangsúlyozza (*A modern szobrászat*, Corvina, Budapest, 1968, 47. oldal).

Természetesen az ilyen nézet a népművészetre, különösen a fazekasmunkákra, amelyeket H. Read a szobrok előtt említ mint a „leginkább időállókat a művészi alkotások közül”, s amelyeket a stílusdifúzió leghatékonyabb elősegítőinek tart, nem helytálló a mi térségünkben, a szecessziós építőművészet csodálatos alkotásai ellenére sem.

Az a három rendkívül tehetséges szobrász sem ilyen irányban indult, akiket a századfordulót megelőző évtizedekből kiemelhetünk. A legidősebb közülük Đorđe Jovanović, aki Újvidéken született 1861 elején. Tanulmányait Belgrádban kezdte, majd Hellmernél folytatta Bécsben, hogy Münchenen át végül a párizsi Ecole de Beaux-Artsra jusson. Növendégként állított ki a Salon d'Automne 1889. évi tárlatán, természetesen az akadémiai realizmus stílusában, éppen akkor, amikor Van Gogh az ősi forrásokból származó szobrokért lelkesedik. Robert Frankeš-Mihanović 1872-ben született Mitrovicán. Zágrábi tanulóvei után Bécsbe ment, majd századunk első éveiben bizonyos ideig Rodin párizsi műtermében dolgozott. Telcs Ede szintén 1871-ben született Baján, de gyermekéveit Szabadkán töltötte, amelyet szülővárosának nevez. Bécsben tanult K. Zumbuschnál, az akadémiai realizmus és az emlékmű-szobrászat kiemelkedő képviselőjénél.

A három szobrász nem tér vissza szülőföldjére, de művészi tevékenységük jelentősen befolyásolja e környezetnek a szobrászathoz való viszonyulását. Ez különösen Đorđe Jovanovićra (1861—1953) vonatkozik, aki évtizedeken át a legnépszerűbb szobrász volt vidékünkön, an

nak ellenére, hogy Belgrádban élt és dolgozott. Ő rendezte meg Vajdaságban a legelső szoborkiállítást is, 1895-ben, Újvidéken.

Bécs és München után Jovanović 1887-ben Párizsba érkezett, s tanulmányai befejezése után is ott maradt, egészen 1903-ig. Tehát a képzőművészeti történekek középpontjában élt és dolgozott. Auguste Rodin (1840—1917) ekkor alkotta meg a modern szobrászat határkövét jelentő *Bronzkor* (1877) című szobrát, befejezte a mozdulatok megörökítéséről híres *A pokol kapuját* (1889), a calais-i polgárok szobrát hosszú vita után éppen az újvidéki kiállítás évében állították fel, a személység jellemzésének egyik legtökéletesebb alkotását, a *Balzac-emlékmű* végső változatát pedig 1897-ben fejezte be.

A művészvilág fővárosából Jovanović a *Mirko* című szobrát hozta magával, egy nevető fiú bronzszobrát, akinek kócos haján félrecsapott, lapos sapka díszleg. Egy rokokoszerves figura „előkelő” portréja volt ez, s a kifinomult francia akadémizmus legjobb hagyományainak jegyeit viselte magán. A kidolgozás virtuozitását senki sem vitathatta el Jovanovićtól, s megállapíthatjuk, hogy az újvidéki kiállítás elsőrendű esemény volt, a bemutatott alkotások kiváló művek, amelyek a hagyományos szellem békés visszhangjaiként hatottak, nem pedig az alkotói lázadás megnyilvánulásai voltak.

Jovanović népszerűségét és hosszan tartó ízlésformáló szerepét még inkább növelték az általa készített emlékművek — az első szerbiai történelmi emlékművek: *Knez Miloš szobra* (Požarevac, 1898.) és a *Kosovói emlékmű* (Kruševac, 1900). Ezekkel megteremtette az akadémiai szobrászat modelljét, amely évtizedeken át jelenti majd magát az emlékmű fogalmát, s „amelyet egyetlen szerbiai kortárs sem tud később túlhaladni — ő maga sem” (Marija Pušić).

Đorđe Jovanović diadalmas színre lépése a hazafias érzelmeket ébresztő művekkel, amelyek „a szép szobor” fogalmát jelentik a polgárságnak, egybeesik a budapesti millenniumi kiállítás (1896) előkészületeivel, ahol ugyancsak az akadémizmus dominál majd. A közönség számára, amely a forma mondanivalóját addig csupán a faragott szentképfaalakon vagy a barokk templomok díszítőelemein sejtethette meg, s köztéri szobrok, emlékművek figyelemreméltó szobrászi megvalósításait addig még nemigen láthatta, Đorđe Jovanović mesteri akadémiai realizmusa vagy a pesti Városligetben 1896-ban megrendezett szenzációs rendezvénysorozattal népszerűsített neobarokk jelenti majd hosszú ideig a szobrászat modelljét. Logikus az akadémizmusoz való érzelmi kötődés is, hiszen „emelkedett” érzelmeket fejez ki, s új, megbecsült tárgyat jelent a mindennapi környezetben. Az akkor legismertebb művészeti központokban tanult alkotók akadémiai realizmusa jelentette tehát a szobrászat első, igazi előretörését a vajdasági művészetben — a környezetre való tekintettel nem is lehet lemaradásról beszélni.

Az ízlés formálódására és a közönségnek a szobrászathoz való viszonyulására nagy hatással volt Telcs Ede is, akinek a sikereiről az itteni

Telcs Ede: Mikor én még legény voltam, 1904

sajtó rendszeresen beszámolt, s hangsúlyozta a művésznek a „Szabadkához kötődésre” vonatkozó kijelentéseit. Telcset tehát emlegetik, megbecsülik a munkáit, és figyelemmel kísérik az előrehaladását. A legnagyobb népszerűséget természetesen számára is az emlékműszobrászat biztosítja. „A korszak emlékműveit a hisztorizáló akadémizmus jellemzi, bár egy-egy művel kapcsolatban felmerül a »szecesszionista« jelző a szakirodalomban is. Mindenekelőtt ilyen Kallós Ede—Telcs Ede—Márkus Géza Vörösmarty-emlékműve (1902—1908), amely bár nem

szecessziós szobor, különbözik a korszak hazai emlékműveitől. A szobor kompozíciójában a kortárs kritikusok Bartholomé Manument aux Morts és Rodin Calais-i polgárokjának hatását látták, bennük pedig az emlékmű új típusát üdvözölték” (*Magyar Művészet 1890—1919*, Budapest, 1981, 460. o.). Vajdaságban Telcs a következő szobrokkal van jelen: Erzsébet királyné (Szabadka), dr. Hadzsi János (Topolya), Szilágyi Dezső (Szilágyi), népszerűségét azonban kisplasztikái is növelik, a közönség kedveli domborműveit és anekdotikus figuráit is.

Dorđe Jovanović *Az elhagyott* című pontos, realista szobrával 1907-ben megalkotja az első női aktot Szerbiában. A következő évben Telcs Ede kőbe faragja az *Arcmást*, opusának e kétségtelenül legszebb tanulmányfejét, amely hangsúlyozottan viseli magán a szecessziós szobrászat jeleit. Lyka Károly is kiemeli: „Nem tapadva a sűrűn változó irányok egyikéhez sem, mintázta Telcs Ede 1908-ban kiállított női képmását, amelynek akkora volt a hatása, hogy egyszerre két nagy díjjal tüntették ki a Műcsarnokban. Valóban szebb a szerzőnek minden eddig bemutatott alkotásánál” (*Szobrászatunk...*, 57. o.).

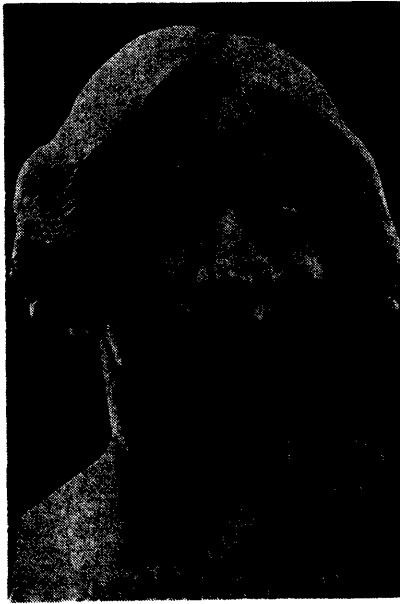
Dorđe Jovanović és Telcs Ede a kiváló alkotó tekintélyével a századforduló éveiben és századunk első évtizedében olyan művészi szintet érnek el, amelyre az utánuk jövő vajdasági szobrászok évtizedekig nem tudnak eljutni.

Frangesz-Mihanović azokban az években nem vesz részt az itteni képzőművészeti életben. 1893-ban önálló tárlatot rendez Zágrábban, s horvátországi szobrászként szerepel majd a budapesti millenneumi kiállításon is. Csupán futólag találkozik a vajdasági művészekkel az 1901-ben Zimonyban megrendezett kiállításon. A más-más környezetbe került három szobrász egyszer mégis találkozik: mindhárman kiállítanak az 1900. évi párizsi világkiállításon.

Frangesz-Mihanovićhoz hasonlóan igen korán elkerül Vajdaságból egy másik rendkívül tehetséges szobrász, az akkori Nagybecskerek környékéről származó Szentgyörgyi István (1881—1938) is.

Szentgyörgyinek küzdelmes utat kellett megjárnia a szobrászi hivatásig és a pesti Akadémia tanári székéig. Korán elhagyta a gimnáziumot, és munka mellett képezve magát eljutott a brüsszeli akadémiára. Van der Stappen tanítványaként vált szobrásszá, s hamarosan néhány díjat is elnyert. Párizson át Olaszországba vezetett az útja, s ottani vándorlásaiból tért vissza Budapestre, ahol 1905-ben állított ki először. 1908-ban, tehát ugyanakkor, amikor Telcs tanulmányfejét kitüntették, ő is elnyerte a tekintélyes Röck-díjat *Panasz* című szobráért. Egy év múlva a *Teniszezővel*, 1910-ben pedig a *Kígyóbűvölő* című női akttal méltó helyet vívott ki magának a modern hangvételű, rangos aktszobrászok között.

Az említett szobrászokat ismerte a vajdasági, „érdeklődő” közönség. A rokoni és baráti kötelékeken túl meg kell említenünk a kiállításokat, a gazdag polgárok és földbirtokosok fővárosi művészi kapcsolatait, va-

Telcs Ede: Arcmás, 1907

lamint a kisplasztika nagy népszerűségét is. 1896-tól kezdve, amikor az érdeklődők tömege látogatott el a milleniumi kiállítás több mint száz csarnokába és az újonnan megnyílt Múcsarnokba, és sok más alkotás mellett 23 szobrász 86 művét is megcsodálhatta, a szobrok igen keregettek, méghozzá éppen a kisplasztikák. Az emberi alak és a mozdulat megfelelő motívumba „öltöztetve”, hogy a szobrászok zavartalanul mintázhassák meg a meztelen emberi testet, igen népszerűvé vált a századforduló éveiben. „Női aktok esetében kiváló szolgálatot tett mindig és mindenütt a »bibliai« Éva. Ennek akta még a középkorban is bebocsátást nyert a művészetbe” — írja Lyka, s így folytatja: „Helyes kis Évikét mintázott a fiatal, még csak 22 éves Lukácsy Lajos 1898-ban. Ez gipszkiadásban sok család otthonában kapott bebocsátást” (*Szobrászatunk* . . ., 49. o.).

Az 1898-ban keletkezett Éva nem az egyetlen női akt, amely gipszöntvényként helyet kapott a polgári lakásokban. Sok más, terrakottából, bronzból, porcelánból készült figura követi. A Léda és a hatyú ismert mitológiai motívum kapcsán Lyka szellemesen jegyzi le: „Ez a mitológiai hölgy meglepő népszerűségnek örvendett műhelyeinkben, sőt mármár Léda-lázról lehetett beszélni.” Lányi Dezső *Súlydobó* c. szobrával kapcsolatban pedig hangsúlyozza: „... ez új motívummal gaz-

dagította bronzszobrászatunkat, s egyben korai száma sportszobrászatunknak. Ugyanezt mondhatjuk Szentgyörgyi István kis Teniszező női aktjáról, amely gyorsan vált népszerűvé gipsz-másolatokban”. Kedvelt motívumok voltak a szentimentális hangulatú életképek, és jellemző volt a falusi emberek, a falusi élet iránti romantikus lelkesedés. Népszerűek éppen Telcs Ede terrakottái: *Kis szégyenlős* (1901), *Földműves* (1902), *Danoló paraszt* és sok más, továbbá Damkó József hasonló munkái, Pásztor János rendkívül népszerű szobrocskái, s ifjabb Vastagh György „elmaradhatatlan” motívumai: a *Csikós*, a *Bika*, vagy más művészek állatszobrai, főleg lovak, kutyák, macskák, kacsák, libák stb. A formák iránti fogékonyság fejlesztése szempontjából fontos rámutatnunk arra, hogy ezeket a kispasztikákat leggyakrabban kiváló szobrászok készítették, akik fokozatosan túlhaladták a akadémiai realizmust, a rodini impresszionista felfogáshoz közelítettek, és mind modernebb ábrázolásmódot alkalmaztak.

A vajdaságiak ezeket a szobrokat nemcsak Budapesten vásárolták meg, hanem a vajdasági városokban megrendezett gyűjteményes kiállításokon is, amelyeken például részt vett Telcs Ede, Radnai Béla, Szentgyörgyi István, Ligeti Miklós és sok más művész. Lakásainkban ma is megtalálhatjuk Pásztor János *Búcsúzkodását*, Vastagh György *Csikósát*, Telcs terrakottáit, Istók népies figuráit, és számos hasonló, porcelánból vagy bronzból készült művet.

A kiállításokat azért is fontos megemlítenünk, mert például Medgyessy Ferenc (1881—1958), a magyar modern szobrászat egyedülálló alakja a fordulópontot jelentő új alkotásait (mint amilyen az 1908-ban készült *Kölyökszörny* és sok más hasonló értékű mű) éppen a vajdasági városokban mutatta be 1913-ban a Pechán Józseffel közösen megrendezett tárlatokon. Valamivel korábban, 1910-ben a belgrádi Lada csoport Zomborban megnyílt kiállításán a vajdaságiak Đorđe Jovanović, Jan Konjarek (1878—1952) és Simeon Roksandić (1874—1943) műveit láthatták, a szerbiai szobrászat akkori kétségtelenül legjobb alkotásait. Bizton állíthatjuk tehát, hogy az 1900-tól a háború kezdetéig Vajdaságban megrendezett szoborkiállítások nemzetközi mércével értékelhető szemlék voltak!

Végül ebből az időszakból való egy új jelenség is: a köztéri szobrok, emlékművek emelése. 1905-ben leplezték le Zomborban Mátrai L. György Schweidel-szobrát; 1906-ban Nagybecskerekén (Zrenjaninban) Kiss Ernőnek emeltek szobrot, Radnai Béla alkotását; 1907-ben Telcs Ede készített emlékműveket Szilágyi és Topolya számára, 1908-ban pedig Kanizsán avatták fel Kolozsvári Szeszák Ferenc (1881—1919) alkotását, a Jézus-szobrot, amely ma is eredeti helyen áll, tanúsítva a tehetséges szobrász tudását. Az emlékművek készítőitől természetesen nem várhatunk avantgárd törekvéseket. A túlnyomórészt vegyes összetételű hivatalos zsűrik „éber felügyeletével” az uralkodó konvenciók megtartásával dolgoztak. Nem vitathatjuk el azonban tőlük a

Szentgyörgyi István: Kígyóbűvölő, 1910

közízlés alakítására gyakorolt hatásukat. A Radnai által 1911-ben készített törökbecsei *Leiningen-emlékmű*, vagy az 1912-ben Zomborban emelt *Rákóczi-szobor*, Jankovits Gyula alkotása szintén az uralkodó, hivatalos neobarokk stílusban zárja a századforduló éveiben készült emlékművek sorát. A művészetkedvelők legnagyobb része tehát nem is képzelhette másmilyennek a szobrokat, csak olyanoknak, amilyeneket az emlékművek készítői felkínáltak.

Az emlékműszobrászat hatása a vajdasági temetőik igényesebb sírkövein, emlékművein maradt fenn, a klasszicista formától a kifejezetten patetikusig terjedő skálán. Leggyakrabban nőalakot ábrázolnak, s csak kivételesen találni a mulandóság témájának másmilyen méltóság-teljes megközelítését. Szemmel látható azonban a mesterségbeli pontosság és a modellálás magas szintje, amely a megrendelők igényét és mércéit jelzi, tehát azt is tanúsítja, hogy tudják értékelni a realista ábrázolás megvalósítását.

Az 1895-ben Újvidéken megrendezett első szobrászkiállítás és a pesti Városliget millenniumi rendezvénysorozata óta az első világháború befejezése utáni újabb kezdetekig eltelt időszakot felmérve, néhány dolgot megállapíthatunk. Az első és legfontosabb megállapítás mindenképpen az, hogy Vajdaságban a szobrászat magasan a vidéki szint felett létezett, azon alkotók műveinek köszönhetően, akik Belgrádban vagy Budapesten az akkori művészet csúcán állottak. Hozzátehetjük, hogy sokan közülük ezen a tájon nőttek fel, alkotásaikat itt is ismerték, vagy meg is őrizték a későbbi korszakokban, mint ahogyan hírnevük is fennmaradt a következő évtizedekben, továbbra is népszerűsítve a szobrászatot.

A kisplasztika kordivatként, de igazi művészek alkotásainak másolataiként is jelen van a polgári lakásokban, mint az esztétikai egész elmaradhatatlan része; megtartott egy szintet és az itteni művészetkedvelők tudatában megőrizte a szobrászat vitalitását. Ezekben a kisplasztikákon megjelenik az új forma, amely biztosítja a későbbi, háború utáni szobrászati formák elfogadását is.

A szecesszió értékes építészeti örökségének részét képező díszítőplasztika nem talált megfelelő talajra, s nyom nélkül eltűnt. A szecessziós építészet magyar változatának díszítőelemei olyan népművészetre alapozódtak, amely nem erről a tájról való volt, az újabb ösztönző kutatásokra az itteni hagyományokban nem volt lehetőség a rövid ideig tartó hatás és e stílus hirdetőinek kizárólagossága miatt. A tervezők, Jakab, Komor és Reichle, valamint Streitmann Antal festő megpróbálták az érdeklődést az itt élő nemzetek és nemzetiségek néprajzának ihlető hatása felé fordítani, a háború azonban félbeszakította ezeket a törekvéseket, az azt követő művészeti irányvétel pedig egészen más módon volt.

Végül feltehetjük a kérdést: mivel magyarázható, hogy Vajdaságnak akkor; de később is voltak itt megtelepedett festői, viszont szobrászai nem?

A századfordulón a portrészobrászatnak Vajdaságban nem volt hagyománya, és nem eresztett gyökeret. A vagyonosok, főleg földbirtokosok nem érezték szükségét, hogy még életükben megörökítsék képmásukat. A kapitalista réteg tagjai az újjgazdagok közül valók voltak, akiknek a művészet terén nem voltak igényeik. A lakásokat sokszorosított formában előzőnlő kisplasztika a szobor meglétét jelentette ugyan, viszont lehetetlenné tette az esetleges szobrászok megélhetését a vajdasági városokban. Az egyetlen jövedelemforrás csupán a szerzőtől is nagyobb befektetést követelő, nyilvános emlékműpályázat volt. Az első világháború kezdetéig Vajdaságban felavatott összesen mintegy tíz emlékmű viszont nem jelentett nagyobb esélyt. A főváros vonzereje és az ottani siker csalóka reménye pedig ugyanakkor távozásra készíti a vidéken élő művészeket.

A két főváros hatáskörének határán levő Vajdaság nem tudta megtartani tehetséges szobrászait. Sem megélhetést nem tudott biztosítani számukra, sem az itteni siker nem elégíthette ki a tehetségeket. Jovanović hosszabb párizsi tartózkodás után Belgrádot választotta, Frangeš-Mihanović nem tért vissza Zágrábból, Telcs, Istók és Szentgyörgyi pedig Budapesten telepedett le.

KARTAG Nándor fordítása

(Folytatjuk)

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

ALAKULÓ, KUSZA KÖLTŐI ÜZENETEK

Teleirt világ. Fiatal költők versei. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Kis irodalmakban, amilyen a miénk is, egy-egy lírai antológia mindig figyelmet érdemel, hiszen az időt mintegy megállítva alkalmat ad az eltelt évek termésének fölmérésére, egyszersmind pedig a távlatokat is sejteti. Különösképpen így van ez a fiatal, első lépéseiken még alig túljutott alkotók együttes megjelenésekor, midőn az irodalmi élet folytonosságának kérdése hatványozottan merül fel. Vajon a szavak erdejébe tévedt fiatalok meg tudják-e élni az előttük járók riadalmait, szembe mernek-e nézni a modern költészet nyelvi válságával, miképpen kutatják közérzetük kifejezésének hiteles formáit, tűnődünk el ilyenkor, nem annyira az irodalom „fejlődésének” ismérveit kutatva műveikben, hanem inkább azt, hogy legalább helyenként fölizzanak-e verseikben kibontakozást ígérő szóegyüttesek.

A fokozott olvasói érdeklődést azonban kételyek is ellenpontozzák. Éppen húsz esztendővel ezelőtt jelent meg a *Hol ó hol* című antológia, melynek előszavában Tolnai Ottó Raffai Ferenc lírájában fedezte föl „az egész jugoszláviai magyar költészet bírálatát”, azért fohászzkodva a sorshoz, hogy „csak még néhány verset” írjon, a kiemelt költő azonban csaknem átmenet nélkül elhallgatott, mint ahogy a kötetben szereplő fiatal lírikusok közül mások is. Alapvető dilemma tehát, melyet a *Teleirt világ* utószavában Toldi Éva is jelez tartózkodón, hogy szabad-e, lehet-e az itt bemutatkozó költők verseiről végleges ítéletet mondani. Megítélésem szerint nemcsak lehet, kell is, mert ha pályájuk jövődöbéli alakulása ismeretlen is előttünk, a líra évezredei azért bőségesen kínálnak olyan támpontokat, melyeknek alapján az igazi költészetet biztonsággal meg lehet különböztetni a szövegeléstől.

A *Teleirt világ* olvasása közben mindenekelőtt a versek különös időfelettsége tűnik szembe. Akárha súlyos társadalmi-gazdasági és erkölcsi válságunk nem érintené őket, fiataljaink elégségesnek tartják a lehatárolt, személyes tájékozódást. Mintha a „vallásos” szóvirágok meg sem

érítették volna tudatukat, zömmel azt hiszik, hogy minden egyéni sérelmük, élményük, ötletük papírért kiált.

Bata János az Istent szólongatja önsajnálaton, sőt nyüzsítón, mint „egy beteg kutya”, nem véve róla tudomást, hogy már húsz esztendővel ezelőtt, a Füst Milán bűvöletében indult fiatalok műhelyében líránk agyonkoptatott eszközévé lett az Úr szólongatása. S egyébként is, a megfáradtság, a sajnálatos koraérettség, a sírás utáni vágy motívumai langyos érzelmességbe torkollnak nála. Beszédés István verseiben első-sorban a bizarr neologizmusok tűnnek föl. *Bohos, verscserjes, sértékeny* minősít gondtalanul, s ebbéli igyekezetében ilyesfajta igéket is gyúr: *tereng, ontat, szüremel, játszad, gyámol*. Szó sincs róla, a poetica licentia sok mindent megenged, ezek az újítások azonban, lévén hogy semmi funkciójuk nincs, egyértelműen a keresettség érzetét keltik. Géber László kontemplatív alkat. Verseiből pontosan kivethető az eszmélkedő tudat magánya, mely a tárgyi világ jelenségeinek megnevezése révén szeretne eljutni megnyugtató válaszokig, egyelőre azonban nyelvi invenciója még nem teremtett maradandó értékeket. Ladányi István derűs dinamizmussal rovogatja a sorokat, még bízik a szavakban, még gyönyörködni tud a szivárványban, annak a jeleként, hogy igen távol áll a versírás képtelenségének élményétől. Tomán Tibor „háromsorosai” megtorpannak az ötlet szintjén, szinte belesülnek a papírba, Tóth Gábor pedig hagyományos költői képekben leli kedvét igazán. Varga Szilveszter, s itt *Bácska* című versére gondolok, nem retten vissza a huzatos időktől, pillantást mer vetni tájunkra, mely a maga parlagiságában évtizedek óta ihletője lírikusainknak. Szövegei ott remegnek a lényeges felismerések határmezsgyéjén, s csak sajnálhatjuk, hogy verseit nem tudja törés vagy túlírás nélkül befejezni.

Bozsik Péter versei kiemelkednek a kötet átlagából. Magatartását egyelőre erősen színezi még egyfajta póz, önnön elveszettségének, kallódásának hangsúlyozása, az életen való végigtántorgás képzelete, ugyanakkor azonban szándékosan kihívó gesztusai mögött autentikus létélmény húzódik meg. „Csörög a haladás hordaléka: / az éjben sodródó sok műkacat” — írja a *Hagyományban* illúziótlanul, s ha az „egyetemes” ember csőd e víziója felől szemlélődünk, Bozsik Péter kopár életprogramja is relevanciát nyer. „Szidni ezt / rohadt, kurva, / elidegenedett, kizsákmányoló / és hazug (költői) világot” — nevezi meg célját érdesen, „pálinkázgatás közben” (*Szidni a világot*), s a negatívumoknak ebben a merőben sötét, távlattalan láncolatában nem nehéz fölismerni egy elemi erejű hiányérzet munkáját. Egy olyan hiányérzetét, amely már a maradandó költészet közelségét sejteti.

A költői pályakezds csaknem minden szimptomája adva van tehát a *Teleírt világ* anyagában. S noha a versek jó része meghaladja a tisztas műkedvelői középszert, helyenként azért nyelvi szepők is tarkítják a kötetet. Feltehetőleg túlon túl vaskalaposnak fogok látszani, mégis azt vallom, hogy nyelvészprofesszorok stiláris gondatlanságát is köny-

nyebb elviselni, mint a költőké, ha ezerszer kezdők is. Amennyiben köznyelvünk suta bukfencei közül „ez a vers írása közben” vagy „le nem ellenőrzött” szerű képletek szüremlenek be egy-egy szövegbe, mint a *Teleírt világban*, akkor óhatatlanul fölfeslik a költemény, hiszen a henyé szóhasználat kérdéssé teszi, vajon a szerző kellőképp ismeri-e formálandó anyagát.

Alakuló, kusza költői üzenetek gyűjtömedencéje a *Teleírt világ*, mely a tájékozódások sokfélesége ellenére csaknem egységes abban, hogy nem kínál kimagasló értékeket. S mégis nagyon jó, hogy megjelent. Nagy és kis, nyilvános és kulisszák mögötti irodalmi afférjaik után és közepette öröm minden megszólalás. Annak kapcsán pedig, hogy a kötetben szereplő fiatalok közül ki tud majd a leírtak terhével tartósan szembenézni, fölösleges lenne jóslatokba bocsátkozni.

UTASI Csaba

PRÓZAREKAPITULÁCIÓ

Tolnai Ottó: *Prózák könyve*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

„Mindig is rendkívüli hatással voltak rám a tárgyak.” Ez a mondat áll Tolnai áruház-novelláinak élén. S valóban, ha végigpásztázunk Tolnai eddigi lírai és prózai termésének szövegein, szembeötlő lesz a tárgyak, a „különös nevű, sajátos színű és árnyaltságú, az emlékezés récegeibe raktározott”, „szép, kis, jónevű” (Bányai János) dolgok és tárgyak gyakori felbukkanása, „rendkívüli hatása”. Vagy ahogyan a *Gogol halálában* nevezi magát a szerző: „semmiségek custosa”, hogy azután a *Virág utca 3*-ban ciklámen ceruzájával, „mankójával” járja körül a múltja és jelene köré csoportosuló tárgyakat. Ezek az elemek, tárgyak Tolnai kistörténelmének „jelei”, amelyeket jelentésekkel lát el, szemantikai kapcsolatokat állít fel közöttük, asszociációs köröket rajzol köréjük, mégpedig úgy, hogy maga az elbeszélő is e körön, e védőburkon belül marad. Ennek az alkotói eljárásnak a csúcspontján keletkezett a *Virág utca 3*.

A tárgyak a *Prózák könyvében* is meghatározó jelentőségűek, csak más módon fordulnak elő. Egyféle metamorfózison mennek keresztül: hol motivikussá, hol metaforikussá válnak, olykor rejtettebben fordulnak elő, csak a szövegháttérben lapulnak meg, onnan derengnek, főként pedig nem csupán valóságelemek, nemcsak Tolnai mikrovilágának részei, hanem történetekbe vagy legalábbis szituációkba vannak ágyazva. Másodsorban pedig, amennyiben szándékos írói útbaigazításként s nem véletlenként értelmezzük a kötet első és utolsó prózadarabjának keltezését (1962, 1987), ezzel lényeges tényt kell rögzítenünk: ezek a szövegek nem Tolnai eddigi vers- és prózákötetei után, hanem azok mellett, azokkal időben párhuzamosan íródtak, tehát bizonyos mértékben eleve

adottak az eddigi kötetek lírai és prózai anyagával való kapcsolatai, rokon vonásai. Ilyen értelemben tehát nem új Tolnai-kötetet tart kezében az olvasó (több novelláját, köztük áruház-novelláit már évekket ezelőtt olvashattuk folyóirataink hasábjain), de mindenképpen egy új Tolnaival, új Tolnai-műfajjal ismerkedhet meg, amely az eddigi opushoz viszonyítva hasonlóságokat is, eltéréseket is tartalmaz. Ilyen hasonlóságot ismerhetünk fel a tárgyak, mikroelemek alkalmazásában is, de mint említettem, módosult formában, tehát a hasonlósággal egyidőben az eltérés is érvényesül. Tolnai legújabb kötetében inkább „hosszúka epikus”, s kötetcímének választását is tudatosnak, szándékosnak kell tartanunk: ez esetben „prózák könyvét” írt. Nem improvizációt, nem történetjelzéseket, nem is lírai miniatűrökből ötvözött regényt ad kezünkbe, hanem novellát, még ha e műfaj rugalmasan kell is felfognunk, számba véve sokrétű megvalósulási formáit (novellet, rövidtörténet stb.).

A bizarr szituáció, a groteszk, az irracionális, a tárgyihlet, az ön-életrajziség, a motívumok összecsisztatása a *Prózák könyvében* is jelen van, de ez nem minden. E novelláknak vannak szereplői, vannak (lezárt, kerek vagy nyitott) történetei, leírásai, s javarészt nem időn és téren kívül játszódnak. Mindezek ellenére azonban a Tolnai-novella meghatározása korántsem egyértelmű, s nehéz is lenne esetükben valamilyen univerzális novellamodellt felállítani. (Tolnai verseivel, prózakisérleteivel mindig is elegánsan kisiklott az irodalomelmélet által felállított műnem- és műfajmeghatározások alól.) A kötet felépítése, négy részre tagolása viszont érzékletesen s pontosan megrajzolja azokat a köröket, amelyekben belül e novellák elhelyezhetők. A *Peinture metaphisique* cím alá sorolt történetek közös vonásaként a bizarr szituációt jelölhetjük ki. A *Tizenharmadik történet* én-elbeszélésének középpontjában is egy ilyen bizarr szituáció, a békastory áll: „Fürdés közben fülhúzódott az orrsövényen egy békaikra, és a koponyaüregben szépen kifejeződött.” Az eddigi Tolnai-prózák közül ismert improvizációs technika itt is jelt ad magáról. A kapcsolódási szálakat a színek képezik: az állatok s a gyógyszerek színei váltják egymást, s hangsúlyozottak, úgy tűnik, olykor túlságosan is. A novella groteszk jellegét a bizarr szituáció és az álnaiv elbeszélésmód egyesítése hozza létre.

Hasonló jellegű e tekintetben a *Fotóriporterek* és a *Téli történet* is, bár e kettő külön, furcsa, majdnem arctalan szereplőivel mégis „evilágibb”, valóságközelibb történetet beszél el. Valamilyen mélységes csönd, szótlanság, mozdulatlanság és idegenség rejtőzik e novellák szövege mögött. S titokzatosság, amely a helyszín aprólékos felderítése során sajátos, különös élményt indukál (*Fakorcsolyán a pokolba, Zászló, kék zománcos jelvény*). A helyszín hol hangsúlyosan köznapi (a *Fakorcsolyán... című* novella háza „nem különbözött a többitől”), s csak a kulisszákon belül tárul fel az általa rejtett élmény nemmindennapisága, hol pedig hangsúlyozottan más (*A tenger a vak tengerézt nézte* című novella beresztelt csontgombhoz hasonló szigete). Hol vonzza, titokza-

tos sétára készíti a hőst/elbeszélőt, hol közönyös vagy veszélyt sejtető, homályos. A veszéllyel, a homállyal kapcsolatos a végtelenség nyomasztó élménye is. A *Rázárult az égboltozat* című novellában a növényöntözés „kitűnő egérút”, ám a túlöntözés következtében összegyűlt parányi vízfelületben a végtelen égbolt tükröződik vissza, mely a hős-elbeszélőt „elnyeli, kihúzza, kiemeli az ablakon”. Ugyanez a parányi—végtelen reláció tör elő a novellazárásban is, ahol a fél tyúktojásra „rázárult az égboltozat”. A novella két párhuzamos történetében, vagy inkább állapotleírásában, a végtelenség nyomasztó átélése, valamilyen megnevezhetetlen, szorongó félelem fogalmazódik meg, akár a cikluscímmel azonos című novellában, ahol Ferenc vállára „ráült” a halált hozó felhő. Az első novellában tapasztalt groteszk uralja a ciklus utolsó darabját is (*Dr. Patchully*), amely egy központi motívum, a kosilló köré rendeződik, hogy majd e motívum hívja elő a vele asszociációs körbe lépő tárgyak és dolgok emlékeit (drogéria, illatok, rúzsok, a drogériás fia, álom, korcsolya), s rajzolja meg azt a bizonyos kört, amelyhez a novella végén a korcsolyával „írt” díszkör társul, de ezen a ponton már a történetből kifutva.

A *Nagyfény és a Dr. Patchully* című novellák kivételével a többi ide tartozó novella színhelye egy lebegő, homályos, látszólag reális, de mégis elvonatkoztatott, mitizált, irracionális térben jelölhető ki, ugyanakkor e terek, színhelyek biztos pontokat, fogódzókat is rejtenek. Az italkimérés, a kocsmá, az a bizonyos udvar a misztikus élmények színhelyei, a külvilágtól hermetikusan elzárt közeg, ahová lopva be lehet és időnként, szinte belső kényszerként, be is kell térni. E történetek hőseinek többségét homály, titokzatosság, mozdulatlanság üli meg. Passzív vagy passzivitásra kényszerített hősök: iszkolnak, meglapulnak, üveges szemmel szemlélődnek, hidegen tudomásul vesznek, elviselnek valamit. Biztos pont után kutatnak, egérutat keresnek, vagy kiállnak a végtelenbe, kitaszítódnak a mindenség makrokozmoszába, hogy vállukra üljön s megfojtja őket egy felhő, félelmük amorf, megnevezhetetlen kumulusza.

Az *Áruház-novellák* hőse, én-elbeszélője már tervszerű stratégiát dolgoz ki: az áruházba, e „szidolozott hangár”-ba menekül, hogy részese legyen egy viszonynak — „különös viszonynak”. Áruház — menedékház — ez áll az egyik áruház-novella szövegében, de szinte novellánként (Tolnai novelletteknek, rövidtörténeteknek nevezi őket) felfedhető e metafora változatai: „az én szanatóriumom”, „Bakonyom?”, „az inkognito szent helye”, „afféle templomom”, „egyetlen metaforád”. Az én-elbeszélőre búraként rácsukódó, izoláló áruházbelső „modern zsbivásárában” felélednek a Tolnai-tárgyak a „kecses apróságok”; motívumokká, metaforikus alakzatokká lényegülnek. A több ízben is említett „korpaszín műmárvány” padló az a talaj, ahonnan felroppennek e tárgyak, hogy az én-elbeszélő valahol az észlelés-érzékelés, az emlék és a képzelet kocsonyás közegében határozza meg világának körvonalait.

A korpszín műmárványról felröppenő képzetlet és asszociációs inger következtében lesznek a kék, zöld ingekkel teli állványok a tenger, az erdő képzetének felidézői. Az inkognitómegoldás azonban nem nyújt teljes biztonságot. Az én-elbeszélő e búrában, ezoterikus közegben is újraéli a kinti világ veszélyeit, „támadásait”. Nem problémamentes kö-zeg tehát az áruház akváriumvilága. S nem problémamentes e „különös viszony” sem. Irracionális, önmagukba záruló és kvázitörténetek születnek itt, amelyekben a szemlélődés, az emlékezés, de még az áruhá-zakról szóló traktátus is megfér egymás mellett. Motívumok szület-nek, keverednek, játszanak össze, metaforizálódnak-szimbolizálódnak. E szabálytalan történetek hőse ténfereg, szemlélődik, de „lapul” és „buj-dosik”, szökik is. A tárgyak „élettelen életét”, „minisztériumát” nem lehet veszély nélkül meglesni.

Az áruház-novellák szertelen darabjaiban Tolnai vissza-visszakanya-rodik lírai opusának megoldásaihoz, még ha mítosztát történetekkel igyekszik is aládúcolni. Egyes szövegeiben nem túl meggyőző ez a bel-terjes tenyészet, olykor fölöslegesen kiművelt, mesterséges (*Egy ember őszül az Újvidék Áruházban, A végső leszámolás, Elméletírók és betö-rök az Újvidék Áruházban*). Helyenként azonban szikrázó analógiákat állít fel, motívum-egybejársásokat hoz létre. A *Kobalt Karcsi az Új-vidék Áruházban* analógiás láncára gondolok itt vagy az *Ixion, a mó-kuska* forgóajtájának metaforasorára, ahol a forgóajtó végül a Tolnai-szöveg metaforájává lép elő, s magát az olvasót ejti foglyul.

A *Gastarbeiter story* három novellája kerekébb s epikusabb történe-teket tár elénk. S nemcsak „prózaszerűbbek”, drámaibbak is ezek a novellák. Legszabálytalanabb talán a *Gastarbeiter story*. Anélkül, hogy a szerző külön tudatosítaná, itt a futószalag válik metaforává. A gast-arbeiterlét és a vele összefüggő futószalag jelöli ki azokat a koordiná-tákat, amelyeken belül e novellák hősei sodródnak, kapkodnak látszó-lag jelentéktelen kis tárgyak után, míg végül lelkiileg felőrlődnek — ön-nön létük futószalagán. A *ruhaszárító kötél* Tolnai egyik legklassziku-sabb novellája. Központi motívuma a címbe jelzett tárgy, amely a hős számára „fehér rózsafüzér”, „végtelen víz alatti kábel”. Megtartó erő. A *Briliáns* hőse is drámaian oscillál múltjának-jelenének kis sem-mis tárgyai között, azonban itt már nincs megoldás. A múltat-jelent, a valóságot-képzeletet összeolvasztó tárgyak felbukkanása a lelki össze-roppanásba, a tébolyba sodorja a hőst. Életközeli történetek ezek, kerekébbek, drámaibbak, szabályosabbak, mint az előző Tolnai-novel-lák. A *Briliáns* sűrű szövege olyan álomszerű, „balettszerű” közeg be-nyomását kelti, mint a novellában említett spárgázó, munkájukat, éle-tüket gyógyszerrel tömjénező vendégmunkások egyetlen elviselhető kö-zege.

S ha „életközeli” történetekről szólnunk, *A tékozló fiú hazatérése* cím alá sorolt novellákat is számba kell vennünk. Hazatérés ez a gyer-mekkorai emlékekhez, az évek során opálos szint kapott történetekhez.

A megélt évek köde azonban nemcsak opálosan hat. A groteszk, a bizarr itt is érvényesül. S az örökké leselkedő veszély is, mint pl. a *Most majd én simogatlak tégedet* című novellában. A motívumok itt is történetekké kerekednek. A homály, a jelzésszerűség, a nyitva hagyott történet (*A hordár, Piccolo, Mintha mosolygott volna*) szintén jelen van, de születnek kerek, klasszikus értelemben vett novellák (*Első utazásom története, Palics*), konkrét térben és időben. Egy ilyen, emlékekből felderengő „különleges halmazállapot” szülötte a *Most majd én vezetgetlek* című novella, amelyben a pozitív gyermekkori élményt a meglesett rossz örvénykarikái kavargatják fel. A „rituális szokás” leírását a zöld színképzetek tartják egybe. E „hűszöld közeg”-hez járul a tollraktár hófehér, forró poklának élménye, majd a negatív élmény: Vámbér bácsi megvakulása, hogy végül újra a testet-lelket felszabadító gyermekkori élmény oldja fel a szorongást (menekülés a langyos folyóba). A *Palics* című novellában a szalicil- és a börtön(rács-)képzet fogja egybe a novellavázlat, s a novella zárásában egy kamaszhős, az idősebb testvér erotikus élménye oszlatja szét a gyermekkor rózsaszín ködeit — a szorongásokkal, félelemekkel is teli gyermekkorát.

A *Prózák könyve* szövegeit olvasva egy régebbi Tolnai-kötet alcíme tart fogva: *Rekapituláció*. Rekapituláció, összegezés ez a prózakötet is. Az eddigi Tolnai-próza kísérletei klasszikus alkotásokká állnak össze benne, de oly módon, hogy olvasásuk során a Tolnai-novella sokféleségét, elkanyarodásait, szüntelen alakulását követhetjük nyomon. Ugyanakkor egyféle állandóságérzetünk is van e novellák olvasása közben. Valamilyen megnevezhetetlen szorongás, veszély, a csodákba helyenként belejátszó antiélmény érzete kísért. A *Prózák könyvének* homogenitását mindenképpen a kötet ezen pontjain kell keresnünk. E novellákban az eddig kísérletező prózaíróként ismert Tolnai klasszikus arcát fordítja felénk, de oly módon, hogy kísérleteinek eredményeire építi novelláit, eddig legletisztultabb prózaalkotásait. S ha figyelembe vesszük, hogy e szövegek negyedszázad novellatermései is egyben, azt is meg kell állapítanunk, hogy Tolnait prózai kísérleteivel *egyidőben* foglalkoztatta, hogyan lehet a novellát szétfeszítő, lírai eszközökből, tehát nem novelisztikus elemekből novellát építeni; hogyan vált át a líra prózára — igazi prózára. E kettő metszéspontján született a *Prózák könyve*.

HARKAI VASS Éva

EROTIKUS JELKÉPEK A NÉPHAGYOMÁNYBAN

Hoppál Mihály—Szepes Erika: *Erósz a folklórban*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987

Hoppál Mihály és Szepes Erika szerkesztésében renthagyó kötetet tarthat kezében az olvasó. Az *Erósz a folklórban* című tanulmánygyűjtemény eddig kevésbé vizsgált területeket tár fel népi hagyománykincsünkben. Olvashatunk érdekes mondákat Ádámról és Éváról (Nagy Ilona: *Ádám és Éva. Az erósz keletkezésének mondái*), erotikus népszokásokat (Tátrai Zsuzsanna: *Erósz a jeles napi szokásokban*), a népművészet szexuális jelképeiről (S. Kovács Ilona: *Szerelmespár-ábrázolások a dunántúli pásztorművészetben. A páva*), népdalaink metaforáiról és szimbólumairól (Vargyas Lajos: *Szerelmi-erotikus szimbolika a népköltészetben*, Bernáth Béla: *A szerelem képes nyelvről. A favágásról és a szerelemfákról.*) és meghökkentően őszinte vallomásokat a parasztság szerelmi életéről (Vajda Mária: *Vallomások a paraszti szerelmi életről*, Szentí Tibor: *Szerelmi élet a vásárhelyi gazdacsaládban*).

Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának Folklór Osztálya 1982 májusában háromnapos konferenciát tartott *Erósz a folklórban* címmel. A beérkezett dolgozatok, melyeknek száma meglepően nagy volt, értékes eredményeket szolgáltatottak: az elszigetelten dolgozó kutatók munkái igazolták egymást, azonos végkövetkeztetéseket mutattak. Ez a felismerés, valamint a tabu alól felszabadult erotikus népszokások olyan jelentős lehetőségeket villantottak fel a kutatók előtt, hogy szükségesnek mutatkozott a jelen kötet kiadása, sőt egy ikerkötet is megjelent erre a témára (*A szerelem kertjében*). A két kötet bizonyossága annak, hogy az erotika nemcsak a maga értékében képviseltetik az élet teljességét ábrázoló művekben, hanem önálló tárggyá is válhat. Ezt igazolják a hetvenes évektől szaporodó erotikus tartalmú könyvek is, melyek az emberi kultúra évszázadokon át tabu alatt őrzött témáit szólaltatják meg, mint pl. a *Káma-Szútra* (1977), ennek arab megfelelője *Az illatos kert* (1983), Nagy Olga széki gyűjtése alapján a *Paraszt dekamerón* (1977), *Újabb paraszt dekamerón, A szerelemről és a házasságról* (1983), Stoll Béla válogatásában a deákköltészet pajzanságai *Pajkos énekek* (1984), valamint Bernáth Béla tanulmánya (1981), amely a népköltészet szerelmi szimbolikájával foglalkozik. Bernáth sok vitát kiváltó tanulmányának lényege azon a felfedezésen alapul, hogy a népdalok kezdő sorai, a természeti képek nem függetlenek az utánuk következő sorok tartalmától, hanem „virágnyelven” előremondják azt, ami később következik. Bernáth felfedezte az erotikus témát, másrészt meglátta benne a szimbólumfejtés lehetőségét.

A magyar népdalokban kimutatott szimbólumrendszer hasonlít a tőle térben és időben igen messze, más kultúrkörökben keletkezett szimbólumrendszerekhez. Európában, sőt Ázsia vizsgált részein is évezredek ke-

resztül megegyezik az erotikus jelképek nyelvezete. Ez nem véletlen egyezés, állítják a kutatók; magyarázata, hogy a szimbólumrendszer létrehozó világkép azonos volt — a mezőgazdasági kultúrák népei azonosították a föld termékenységét az emberi termékenységgel, a vegetáció szaporodásának fázisait az emberi születés és élet szakaszaival. A kötet tanulmányai igazolják, hogy a termékenységet jelképező fa mellett, páva kíséretében egymással szemben álló legény és leány páros ábrázolása ugyanúgy a „szerelem kertjének” szimbóluma, mint a népdalok harmatos kertje, ahol a növénynek „hajtani kell ágát, szedni szép virágát” — írják a szerkesztők az előszóban.

Vargyas Lajos tanulmányában a népdalok szimbólumrendszerével foglalkozik. A leggyakoribb virágszimbólum a rózsza, az ibolya, a tulipán, a rozmarin. A növények-gyümölcsök közül pedig a piros alma, dió, szilva, füge, mandula, búza, kender. Ki ne tudná pl. hogy a szeretőt „rózsám”-nak nevezi a népdal, de azt már kevesebben gondolják, hogy a rózsza nemcsak szerető, hanem a szerelem is, vagyis rózsát szakítani annyi, mint a (testi) szerelmet élvezni: „Hervadj rózsza, hervadj, Mer az enyém nem vagy. / Ha az enyém volnál, Különbet nyílónál. / Nem ám az a rózsza, Ki a kertbe nyílik, / Hanem az a rózsza, Ki egymást szereti.”

A tanulmány példáiból kitűnik, hogy a népköltészet rendkívül sokféle erotikus szimbólummal és áttételes képpel tudja kifejezni a testi szerelmet. A virág- és gyümölcszimbólumok mellett sok jelkép (a laktatól a kútgémig és az esőtől a búzában taposott ösvényig) igen alkalmas volt arra, hogy felidézze a testi szerelem emlékét.

Figyelmet érdemel Nagy Olgának *A szerelem témái a népmesékben* című tanulmánya, melyben a példák sorával dönti meg Lutz Röhrich állítását, hogy „a mese sohasem szerelmi történet”! Max Lüthi szerint pedig a meséből „minden erotikum hiányzik”. Nagy Olga az egymásnak rendelt mesehősöktől kezdve a megváltó szerelemig (*Allat-vőlegény* mesetípus), a testi szerelem példáin keresztül (mely főként a tréfás mesei témákban van jelen: *Csúffá tett szerelmesek; Pőrére vetkeztetett szerelmesek*) a tündérmesék erotikus jelképeig tagadja az előző állításokat. Az erotikus témák funkcióját pedig egy havasi mesemondójával fogalmaztatja meg: „ilyeneket mesélünk, amikor már sokáig nem láttunk asszonyt”, de hasonló erotikus mesék elhangzottak a fonókban is (nevelő szándékkal!).

Az erósz a jeles napi szokásokban Tátrai Zsuzsanna szerint kettős funkciót tölt be: egyrészt a párválasztást, másrészt a termékenységvázslást szolgálja. Nem véletlen, hogy Róheim Géza így ír a *Magyar néphit és népszokások* című könyvében (1925) a húsvéti locsolkodásról: „A legény, aki megöntözi szeretőjét, a lány, aki hálából odaadja a tojást, olyan világos körülírása a coitusnak, hogy különbet ki sem lehet gondolni”.

Az *Erósz a folklórban* gyűjteményben 13 tanulmányt olvashatunk

a magyar népi kultúra különféle területeiről. A friss szempontokkal megújított néprajztudomány új eredményeinek megismertetése a kötet célja, amit maradéktalanul megvalósít. Szakembereknek és érdeklődőknek egyaránt izgalmas olvasmányélményt nyújt a gazdagon illusztrált kötet.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

ESSZÉ A REND MEGTEREMTŐJÉRŐL

Tompa Gábor: *A hűtlen este*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987

Ki a rendező, hol a helye, mi a szerepe a színház apparátusában, művészet-e a rendezés, s ha igen, mitől az? — ezekre a kérdésekre keres választ műhelytanulmányában a karcsú, ám tartalmas és nemcsak a szakma számára fontos könyv szerzője, a mintegy tíz évvel ezelőtt Bukarestben diplomált Tompa Gábor.

Színházában Tompa egyik legutóbbi rendezése a *Hamlet* volt. Egyik kritikusa szerint a Hamlet Kolozsvárott a kizökkent idő kihívásaira akar válaszolni. Erre készíti az a kényszerhelyzet, amelybe a „túlélést áldozatok árán is vállaló magatartás”-a és a „beteg Claudius spicikkel felfegyverzett zsarnoki hatalmá”-nak konfrontálódása sodorta. Erről szól Shakespeare *Hamletje*? Erről is szólhat, vallja és — a kritikák szerint meggyőzően — bizonyítja is Tompa Gábor, aki a rendezést saját mondanivalójával s formajegyekkel bíró művészi alkotásnak tekinti. Átértelmezett *Hamletje* a gyakorlat válaszának tekinthető a szakmunkák alaposságával és rendszerességével írt könyvében felsorakoztatott kérdésekre, alkotói dilemmákra.

Mielőtt válaszát megfogalmazná, hogy a rendező mesterembernek, közvetítőnek (irodalmi művek tolmácsának) vagy értelmező-alkotónak tekinthető-e, a könyv szerzője, alapot teremtve a kérdések végig gondolására, mindenekelelt a színház meghatározását kívánja, tartja fontosnak adni. Szerinte ezt „egy sajátos jelrendszer kialakítása”-ban, olyan „típusú képiség kimunkálása”-ban kell látni, amelyet „nem más művészetektől kölcsönzött”, hanem kizárólag sajátja volt — amióta színjátszás létezik — és maradt is, mai „útkereséseinek” is ez a lényege. Az így meghatározott „színház belső logikáját” követve, s szem előtt tartva, hogy minden előadás — a színházi alkotómunka végterméke — „nyitott rendszer, amely állandó mozgásban van s képes átváltozni a közönség jelenlétében”, Tompa a rendező definiálására tett három lehetőség közül egyiket sem zárja ki, de hierarchikus rendbe állítja ezeket. Alapfokon szakembernek kell lennie, nem mentesülhet a választott mű tolmácsolásától sem, rangját, igazi értékét azonban az határozza meg, milyen mértékben önálló alkotóművész a rendező, hogy nemcsak

az előadás rendjének a megteremtője, szervezője, hanem ennél több is. Mivel lehet több? — kérdezi Tompa Gábor. S a választ erre a kérdésre sem sieti el, hanem előzőleg megvizsgálja, milyen szerves kapcsolatban van, kell hogy legyen a rendezőnek az előadás „többi fontos alkotó elemével”.

A sort természetszerűen a drámaíróval kezdi, tőle kapja a rendező a nyersanyagot, amit ő a színész segítségével fogalmaz színpadra, vizsgaközönség elé. A rendezőnek, vallja a könyv szerzője a drámák esetében elsősorban ezek ambivalenciája fontos, ez teszi ugyanis lehetővé, hogy keresse és meglátja a „találkozási pontot — saját — világnézete és az illető mű eszmeisége között”. Hogy ez a kapcsolat mű és rendező között létrejöhesse, elengedhetetlen feltétele, hogy „a rendező korának exponense” legyen, „akkor megtalálja a pontot, ahol bekapcsolódhat a szellemi kulturális, társadalmi erők azon áramkörébe, mely meghatározza korának lényegét”. Bármennyire is elengedhetetlen feltétel, hogy a rendező saját korában éljen, ezt fejezze ki sajátos, egyéni szemlélete szerint, sikerre csak akkor számíthat, ha alkalmas színészt talál, akin keresztül ő „megszólalhat”. Az „előadás eszméje — tehát — a színész játékában ölt testet”. Már ezért is lehetetlen és értelmetlen szétválasztani a „rendezői ötletet (rendezést) a színészi játéktól”. Érthető, hogy az író-rendező könyvében leghosszabban a színésszel foglalkozik. Vizsgálja az átélő és a megmutató színész típusát, s azt hiszem, elégedetten tisztázza, hogy az elméletek ellenére sincs tiszta típus. Csupán a rendezőn múlik, mikor melyik színészi módszer jut inkább kifejezésre, a rendezőnek „kell rávezetnie a színészt, hogy kifejezőeszközeiből kiválassza a legmegfelelőbbeket”. Hogy a rendező megteherthesse a színészből „az átélés és önkontroll szükséges egyensúlyának érzetét”, tökéletesen ismernie kell a színészi kifejezőeszközöket, a hangot, a maszkot, a gesztust, a test lehetőségeit, a mozgást, s áttekintése kell hogy legyen az alkotás folyamatának minden egyes fázisáról, a próbákról. Ezt a folyamatot végigélve forrhat csak egygyé a rendező és a színész tevékenysége, születhet meg közös eredményük — az előadás. A színész meghatározó szerepére mutat, hogy az előadás tér- és idődimenziója sem lehet tőle független, „megjelenítő mozgása egyszerre időbeli és térbeli.” S hogy a vizualitás, a látvány is csak vele kapcsolatban, rajta keresztül érvényesülhet, lehet része az előadásnak. A színész — a rendező képviselőjében, de önálló művészként — teremti meg az előadás és a közönség közötti kommunikációt. Neki kell kapcsolatot teremtenie a rendező — és saját — üzenete és a külön-külön más tudatállapotot hozó nézők között. Ennek szolgálatába állítja teljes személyiségét, intellektusát, fantáziáját, érzelmeit. Átala lehet közügy egy műalkotás — az előadás. Logikusan következik tehát az így végigvezetett gondolatsor után a konklúzió: a rendező olyan alkotó, aki saját világnézetét fejezi ki a lehető legegységibb módon, de a „néző látókörének” tágitása érdekében. Ezért a hűtlenség vádját is vállalnia kell.

Ahogy *Hamlet*jéért biztos Tompa is vállalja, s ezt legkevésbé könyve — mellyel a Századunk című sorozat megszűnik — tételeinek, elemzéseinek illusztrálásaként teszi.

GEROLD László

S Z Í N H Á Z

ŐSZERESEK

Aki gyakrabban jár ugyanarra a piacra, s megjegyzi magának az árusokat, annak nem nehéz észrevenni, hogy ez a sokféle és sokfelől jött népség éppen úgy összetartozik, mint egy munkaközösség, vagy akár egy család. Zárt világ, amelynek tagjai sok mindent tudnak egymásról. Látják, ki mikor rosszkedvű, boldog, s azt is tudják, miért. Kisegítik és bosszantják egymást. Egy ilyen piaci közösség hat tagjáról, kapcsolatukról írta drámáját Zalán Tibor. Őszeresei között van könyv- és videokereskedő, régiséges, szerszám- és alkatrész-kereskedő, bazárárus, bélyeges és tollas. Mindnek van magántörténete, féltve őrzött, de a többiek előtt mégsem titkolható magánélete, s ugyanakkor beletartoznak egy alkalmi „kollektívába” amelyben óhatatlanul — mivel nap mint nap reggeltől estig egymás mellett árulnak — ki vannak egymásnak szolgáltartva.

Drámaírónak, akit az emberi sorsok és a közösségi élet a maga nyers valóságában érdekel, igazán ideális közösség egy ilyen zsidócsalád, melynek tagjai alapvetően különböznek egymástól, de béklyóik, kötődéseik, melyek tetteiket meghatározzák, lényegében egyformák, azonosak. Kivétel nélkül kisstílusú szélhámosok, ügyeskedők, akik csupán és elsősorban megélni akarnak, a pusztá tengődésnél valamelyest jobban, akik néhány intim pillanatra vágynak, apró örömekre; nagyon szánivalóak, azért is, annak a látszatát szeretnék kelteni, hogy mások, többek sorstársaiknál, hogy fölöttük állnak, függetlenek tőlük, holott maguk is jól tudják, nincs így.

Zalán Tibor azonban nem elégszik meg azzal, hogy egyéni és kollektív sorsukat mintegy lejegyezze, jóllehet ez sem kevés, s nem is rossz anyag, ő igyekszik szorosabbra, mondhatnám drámaibbra fűzni az őszerekek kapcsolatát, talán mert így inkább van alkalma némi utcai színezetű mindennapi politikumot a történetbe csempészni, ami

Zalán Tibor: *Őszeresek*. A Stúdió K előadása Újvidéken a Szolnoki Színelvendi Színház vendégjátéka során. Rendező: Fodor Tamás. Díszlet: Csík György. Jelméz: Németh Ilona. Szereplők: Illés Edit, Tamási Zoltán, Kertész Kata, Czákler Kálmán, Szalay Szabó István és Bakos Éva.

érthetően ugyancsak lényeges tartozéka az életnek, a legegyszerűbb emberek életének is. Zalán elsősorban a nyelv szintjén nyers, mindennapi kifejezései, hasonlatai vaskosak, szókimondása kendőzetlen. Szerkesztése viszont egészen másféle eljárásra mutat. Struktúrája szerint az *Őszeresek* bűnügyi dráma. A műfaji változatnak alkalmasint drámaiságot, a feszültséget kellene fokoznia. Annak ellenére azonban, hogy a szereplők, s a miliő valóban alapul szolgálhatna egy izgalmas bűnügyi drámához, az *Őszeresek* éppen szerkezete folytán marad a téma lehetőségei alatt. A túlszerkesztettség a hibája. Amennyire feszültséget adó, új dimenziót jelent a telefon bevonása a játékba, hiszen a telefonáló titokzatos utasítás, üzenet birtokosaként terrorizálhatja a többieket, egészen addig, míg egy másik szereplő nem megy telefonálni, s ezt követően nem veszi át az előbbi szerepét. Ám ha másfél óra alatt szinte mindegyik szereplő egyszer telefonál arra a bizonyos helyre, annak a bizonyos személynek, amiről, akiről nem derül ki, micsoda, kicsoda, lehet zsbárus makró vagy rendőrfőnök is, de mindenképpen olyan valaki, akitől a többiek tartanak, mert mindannyiuknak — még ha piti kis emberek is — van vaj a fejükön, akkor ez unalmas lesz, s veszít is drámai erejéből. Kivált, hogy ha hasonló komámasszony, hol a stukker játékot játszik az író egy stukkerral és bizonyos porral is, amihez mindenkinek van köze, mert tiltott portéka, s mint ilyent csodálatos pénzforrásnak vélik. Az ugyan jogosan kiderülhet, hogy az életben számtalan erősebb és gyengébb apró érdekszövetség (maffia!) létezik és működik, s mindenki tagja legalább egy ilyen közösségnek, de ez talán a fokozás helyett éppen az erősen csökkenő drámaiságot okozó ismétléssorozattól eltérő módon is kifejezhető lenne. Vagy éppen arról van szó, hogy Zalán Tibor a piti maffiák s velük együtt egy tömegműfaj, a kábítószerkrimik fonákját akarja megmutatni, hogy ezt is, azt is kevésbé kell komolyan venni, mint ahogy erre hajlamosak vagyunk? Még ha erre a szándékra utalhatnak a csodák — akik meghalnak, azokat a titok ügyeletes birtokosa életre kelti, bár ez az apró csalások leleplezéseként is érthető —, a műfaj kifordítása, akár egy kesztyűé, nem igazolható; cáfolta az élet meg a szereplők valószínűsége, a pajszeres bunyók s a mosdatlan szavak.

Ha elfeledkezünk a cselekményvezetés bonyolultságáról, s meglegésünk a kétségtelenül érdekes, vonzó részletekkel, akkor az *Őszeresek* zavartalanabban élvezhető. Életfű, ismerős világ és ismerős emberek története, magánemberi is, közösségi is. Ehhez a valóságghú emberi matériához talált hiteles színpadi formát Fodor Tamás rendező, aki a körberakott széksorok közé építette fel az árusok sátrait. S mivel a hat szereplő története a zárás után kezdődik, a színészek számára nemcsak játékalkalomul kínálkozik a különféle áruk elpakolása, hanem szükségyszerűségből is, hogy a nézők láthassák mind a hat színészt, azokat is, akiket előlük az első percekben az előadásra kínált, vállfákon függő, polcokra stószolt áruk elrejtettek, kiket addig nem láthat-

tak, csak hallhattak. A játéktérnek van atmoszférája, amibe a szolnoki színház patronálását élvező Stúdió K tagjai már-már profi színészekként igyekeztek beleilleszkedni. Elsősorban Illés Edit (bazaráros) mutatott kiegyensúlyozott szinten hamisíthatatlan színészerényeket, s a Kern Andrásra emlékeztető Tamási Zoltán (bélyeges). De a kevésbé, vagy csak alkalmanként meggyőzőek is bebizonyították, hogy alapfokon képesek a legnehezebb színészi feladatra — sűgő nélkül, a nézők leheletét magukon érezve élni a szereplők életét.

NEM ÉLHETEK MUZSIKASZÓ NÉLKÜL

Számomra ezzel az előadással végérvényesen bebizonyosodott, hogy igaza volt Schöpflin Aladárnak, aki a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című Móricz-színmű bemutatóját követően kerek hatvan évvel ezelőtt azt írta *Nyugat*-beli kritikájában, hogy a nagy író „ebben a darabjában nem bírál, nem mond erkölcsi ítéletet, nem erőszakoskodik nagy életproblémákkal. Csak visszaemlékezik egy olyan világra, amely Atlantiszként elsüllyedt az idők tengerében, s úgy maradt az emlékezetben, mint a boldog jó élet, könnyelmű vidámság kora”. Továbbá hogy az „író a derüs oldalát nézi csak ennek az időnek, a magánélet szűk kis körében időzik, nem társadalmat, nem országot lát, hanem alakokat, férfiakat, nőket, öregeket, fiatalokat, akiket mosolyogva forgat egy kis családi komplikáció kacsalábjában”. S ezúttal Móricz valóban „Nem akar egyebet, mint mulattatni azokkal az alakokkal, akiket emlékeinek derüs vagy az emlékeztől derüssé vált részéből felidézett. De mennyire nem mindegy, hogy ki mulattatja az embert! A mosoly, amelyet ez a darab kelt, az ajkon röppen el, de a szívig ér- a kacagás tiszta örömből csendül fel, nem kell szégyenkezni miatta utólag, mint annyiszor színházi előadás után. Nem elméskedés van itt, nem nevetető helyzetek hatásraállításai, hanem természetes jókedv napfénye melegít és ragyog át mindent, s úgy árad a színpadról a nézőtérre, mint valami természetes hő- és fényforrásból”.

Remek s bölcs írás, amit akárhányszor kezembe került, fenntartásokkal olvastam, pedig Schöpflin Aladár jól látta: a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* valóban csak ennyi. Egy jókedvű író jókedvet árasztó szórakozása. S hogy nem is lehet másként játszani, azt a Csizmadia Tibor rendezte szolnoki vendéglőadás félreérthetetlené tette. Igaz, nem Móricz és Schöpflin szavát követve, hanem kénytelen-kelletlen ráéb-

Móricz Zsigmond: *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*. A szolnoki Szigligeti Színház vendégszínháza Újvidéken. Rendező: Csizmadia Tibor. Díszlet: László Zoltán. Jelmez: Mialkóvszky Erzsébet. Színészek: Derzsi János, Földesi Judit, Bajcsay Mária, Meszléry Judit, Koós Olga, Dobák Lajos, Gombos Judit, Sebestyén Éva, Császár Gyöngyi, Balog Judit, Fekete András, Tardy Balázs.

redve erre, tanulva ezt meg az előadás kudarcán. Mert hiába próbálkoztak a szolnokiak az első felvonás névnapjában idézjelbeté-celével, hiába akarták karikírozni a jókedvet, ha a három humoros vénlányt szerepeltető második felvonásban, kivált pedig a befejezésben, a fiatal férj és feleség durcás-cseles megbékélésében nincs lehetőség ennek a groteszk stílusnak a folytatására, s így elkerülhetetlenül megbicsaklik az előadás. A szolnokiak láthatóan másféle Móricz-előadást terveztek, mint amilyenről Schöpflin Aladár írt, de az író nem sikerült legyőzniük. Móricz jókedvvel, derűvel játszadozik szereplőivel, a szolnokiak pedig érthetetlenül vagy a nagyotakarásban belefáradtak a játékba, előadásuk a harmadik felvonásban már teljesen kifulladt. Móriczot sem tudták az író diktálta színvonalon követni, s az utókor groteszk fintorát sem sikerült a függöny lehullásáig megőrizniük.

GEROLD László

TELEVÍZIO

KÉT KIDOLGOZATLAN TÖRTÉNET

A szemmel látható különbségek ellenére is közös nevezőre hozható a Belgrádi Televízió két januári tévéjáték-bemutatója: a Dušan Vasiljev írta *A romok alatt* és a Želimir Žilnik alkotta *Brooklyn — Gusinje* című. Méghozzá abban, hogy a hirtelen helyzetben az ember csupán ösztöneire bízhatja magát. Ösztönösen dördült el Olga fegyvere a Vasiljev-melodrámban, miután kijátszva és megsemmisítve érzi magát, és ösztönösen indul el az a két szerbiai lány az Amerikában élő albán fiúkkal is, miután kilátástalan helyzetbe sodorták önmagukat. S még egy hasonlóság: mindkét alkotás a nők világának a filmje, elsősorban a nő szemszögéből láttatják és vizsgálják az eseményeket, az ő küzdelmük mindkét film mozgatóereje.

Dušan Vasiljevet, a századfordulón született kikindai költőt (meghalt 1924-ben) az irodalomtörténet a haladás gondolatával rokonszenvező polgári értelmiséghez tartozónak tudja, akinek versei, elsősorban eszmei-művészi megoldásai Adyval rokonok. Keletkezése után több mint hatvan évvel elővett egyetlen drámakísérlete is eruptív, emocionális, de ugyanakkor közvetlen.

A romok alatt a melodráma dramaturgiai szabályai szerint állítja szembe a jóságot és a gonoszsgot, és az ártatlanság szemszögéből mondja el egy szerencsétlenül végződő érdekházasság történetét. Szövege vékonyka

Dušan Vasiljev: *A romok alatt*. Rendező: Aleksandar Mandić. Főbb szerepben: Tihomir Arsić, Dragana Mrkić, Vesna Malohodžić, Žarko Laušević. Belgrádi Televízió, 1988. január 18.

kis történet. A csélcsep Milorad Jović és a szép és gazdag Milena házassága eleve zsákutcába vezet, mert az ifjú férjnek ebből a házasságból csupán a hozományra van szüksége. Valójában Olgával, a szeretőjével él, de miután az teherben marad, Milorad viszont adósságai elől menekülni kényszerül, a faképnél hagyott nő egyszerűen lepuffantja. E gyilkosság révén bomlik föl az eleve halálra ítélt házasság, és nyit utat az „igaz érzelmű”, fiatal ügyvédbojtárnak Milena irányába, hogy — a műfaj forgatókönyvének szabályai szerint — az igazság, esetünkben a tiszta érzelmek győzedelmeskedjenek.

Csakhogy az ártatlanság drámája nagyon egydimenziósra sikeredett. Aleksandar Mandić rendező nem tett mást, mint lefényképezte az írói életképet. Rendkívül statikus maradt a dráma, olyannyira, hogy még az ifjú férj és feleség között sem bontakozik ki az igazi konfliktus. Pontosabban csak azt látjuk, hogyan szenvedti sorsát a megcsalt feleség. Nincs szöveg, amely valódi drámává gyúrná az egymást követő eseményeket. A rendező a nyomasztó hangulatokat pedig nem tudja filmszerűen ábrázolni, a lány betegségének meg az ügyvédfiú reménytelen szerelmének jeleneivel pedig szentimentálissá cukrozza a drámát, ahelyett hogy a születő szerelmek és a keserű felismerések folyamatát gazdagabb emocionális tárná elénk. A szövegsodrás hiányát sem a rendező, sem a színészi játék nem tudta pótolni, s így a tévédráma is csupán egy kor és az író dokumentuma maradt.

Želimir Žilnik *Brooklyn — Gusinje* című tévédrámája sem kerül be e műfaj tartós értékei közé. Elsősorban azért nem, mert a rendező a riport szintjére süllyeszti e már-már balladai szépségű és tömörségű történetet. Enyhén érzelmes filmet akar csinálni, de a történet hiteltelen. Kimarad valami fontos rögzítő, az eseményt magyarázó, hitelesítő esemény, és végül hitelét is veszti a kosovói Gusinje falu Amerikában dolgozó, röbnyire már angolul beszélő albán vendégmunkásainak és a Szerbiából idecsalogatott pincérlányoknak a története. Tény, hogy a rendező olyan emberi sorsokat vonultat föl, amelyek már eleve politikai, történelmi és szociológiai asszociációkra adhatnának alkalmat, de — és ezt becsülni kell ebben a filmben — a rendező függetleníti magát a napi politikától, és csakis az emberekről, ezek sorsáról beszél. Ezzel meg is teremti a mentalitás drámáját, csak az emberek cselekedeteit, azok mozgatóerőit nem tárja föl. Nem tudni például, mi motiválja a lányokat, hogy Gusinjéba menjenek, sőt úgy ül be a kocsmáros kocsjába, hogy azt sem tudja, hová viszik. Hová valók? Mit csináltak addig? Mi kényszeríti őket? Vagy: miért van szükség arra a házasságra, amelyről a menyasszony végül is megszökik? Egy sor kérdés marad megválaszolatlanul Žilnik filmjében, amelyekre ha feleletet kapunk, az emberi kap-

Želimir Žilnik: *Brooklyn — Gusinje*. Főbb szerepekben: Ivana Žigon, Lidija Stevanović, Skeljenz Uljević, Sečo Šabović és Bećir Uljević. Belgrádi Televízió, 1988. január 25.

csolatokat is jobban meg tudtuk volna érteni. Így viszont mélyebb emberi kapcsolatok helyett csupán a rendező diktálta ösztönös cselekedetek sorát kapjuk.

SODRÓ TÖRTÉNETEK

Gion Nándor eddig írt mindhárom ifjúsági regényét megfilmesítették Magyarországon. Ezerkilencszáznolcvanötben láthattuk a *Postarablókat*, s még ugyanebben az évben *A kárókatona még nem jöttek vissza* címűt is (mindkettőt András Ferenc rendezésében), most pedig, ugyancsak a televízióknak köszönve, a *Sortűz egy fekete bivalyért* filmváltozatát is, Szabó László rendezésében és két francia színész, Jean-Louis Trintignant és Jean Rochefort közreműködésével. Ha a *Kárókatona*... kapcsán mintegy végkövetkeztetésként azt kellett mondani, hogy az író és művet az ember csak olvasva tudja igazán élvezni, akkor a *Sortűz*... láttán úgy kellene módosítani a véleményen, hogy a film fölkeltheti az érdeklődést az olvasás iránt. Nem hiszem ugyanis, hogy van olyan olvasási szokásokkal rendelkező gyerek, aki e film láttán ne kapott volna kedvet a könyvhöz is. A filmnek ugyanis sikerült földéznie a regény hangulatát, ezen belül pedig az időt és a történelem javát is. Alig észrevehető, hogy az események nem mindig a regénybeli sorrendben történnek, de ez nem is lényeges, mert a regény szerkezetéből eredően ilyen átcsoportosítás, minden csonkítás vagy másítás nélkül lehetséges.

A film maximálisan kihasználja a szöveg nyújtotta lehetőségeket, nem tesz hozzá, s elhagyni is csak azt hagyja el, ami a film nyelvén nem közvetíthető, ez pedig a lelkiállapotokat rögzítő, az eseményeket kommentáló írói narráció. De ha leszámítjuk ezeket az áthidalhatatlan problémákat, akkor azt kell mondanunk, hogy a film a saját nyelvén hagyományosan, szinte játszi könnyedséggel dolgozza fel a regényt. Ez vitathatatlan rendezői érdem, bár az is igaz, hogy Gion regényének eseményessége, az életizé situációkhoz való érkeke nagyban megkönnyítette mind a dramaturg, mind pedig a rendező dolgát. Szabó Lászlónak sikerült a filmben is megőriznie a regénybeli kohéziós erőt. Ez pedig azért fontos, mert Gion a *Sortűzben* az előző két ifjúsági regényével ellentétben nem egy történetet mesél el, hanem inkább állapotot rögzít. A háború utáni éveket eleveníti föl, sok hiteles vagy annak vélt, de mindenképpen annak a látszatát keltő eseménnyel. A falusi kúriából lett iskola, diákjai és tanárai a főszereplők, a velük való történelem láncolata maga a regény, azaz a film is.

Gion Nándor: *Sortűz egy fekete bivalyért*. Rendező: Szabó László. Forgatókönyv: Jeli Ferenc és András Ferenc. Operatőr: Kende János. Főbb szerepekben: Jean-Louis Trintignant, Jean Rochefort, Kállai Ferenc, Monori Lili, Székely B. Miklós, Bertha Dominiquez, Fanny Cottencon, Szilágyi István, Bencze Ferenc. Magyar Televízió, 1988. január 25.

Ismét többnyire csak a gioni világból annyira ismert félemberek, az élet peremére sodródott egzisztenciák vonulnak föl. Az egyik a volt föld-birtokos, Ácsi Lajos, akinek egy hordó barackpálinkáján kívül alig maradt valamije, Fodó tanár úr, aki az itálban meg a sakkozásban keres vigasztalást kicsapongó felesége mellett, Novák tanárnő a művirágokat készítő vénkisasszony; a szülők között pedig a macskát fölrobbantani sem áttálló temetőcsész, az ócskavasat gyűjtő cigány, a jólelkű, bivalyokat tartó téglagyári munkás, Fekete Péter. Itt, ebben a világban élnek a gyerekek, találják meg a háborúból visszamaradt aknákat, máglyára rakják, gyűjtik a puszkagolyókat, kérik kölcsön a vadászkest, bújnak bele a kilótt tankba, hogy aztán mindig és mindennel történjen valami. S ezek a történések maga a film, mi, nézők pedig, akárcsak a regényt olvasva is, azonosulhatunk vele.

A gyerekek csínytevéseibe és szertelen játszadozásába végül a felnőttek is bekapcsolódnak; és ez a találkozás késztet gondolkozásra, a regény cselekményének továbbgondolására.

A film is társadalomrajz, de érdekessége, hogy a társadalmat elsősorban a gyerekek szemével láttatja. Ők az a motorikus erő, amely zökkenőmentesen görgeti a cselekményt, amely elsősorban a humornak köszönve több a hangulatos epizódok láncolatánál. Több, mert az emberi kapcsolatok — s erről szól a film — így a maguk elevenségében tárulnak elénk, rajtuk keresztül szerzünk tudomást egy tipikusan ránk jellemző világról.

Egy mozzanatot szeretnék csupán szóvá tenni. Burai J., a fondorlatos eszű kisdíák, aki szinte minden Gion-regényben felbukkan, mint a faluszéli fél sor ház. Épp ezért nem érthető, miért kellett Burai J.-t Dávid névre keresztelni, és zsidó kisfiút játszani vele. Ezzel ugyanis új tartalmi hangsúlyt kap a történet.

Végezetül: a film forgatása óta folyik az összehasonlítás, mi a jobb, a regény vagy a film. Azt hiszem, a kérdést így nem is szabad föltenni, mert a film filmnek, a regény pedig regénynek kiváló.

BORDÁS Győző

KÉPZŐMŰVÉSZET

SZAJKÓ ISTVÁN KIÁLLÍTÁSA ELÉ*

Magyarországon még művészi körökben is meglehetősen ismeretlen e név: Szajkó István. Pedig a Vajdaságban — ahol pedig magas a művészeti kultúra — egyik legkiválóbb jugoszláv — ezen belül jugoszláviai magyar — festőként tisztelik, és hogy ez nem csupán valamiféle provinciális elfogultság, azt számos sikeres nyugat-európai bemutatkozás — Amsterdam, Stockholm, Grenoble, München — bizonyítja. Persze tudjuk, egy művészt valójában sohasem sikerei, hanem művei minősítik. Most alkalmunk van, hogy a művekkel találkozzunk. Elég egy mondat minősítésként: meggyőznek bennünket.

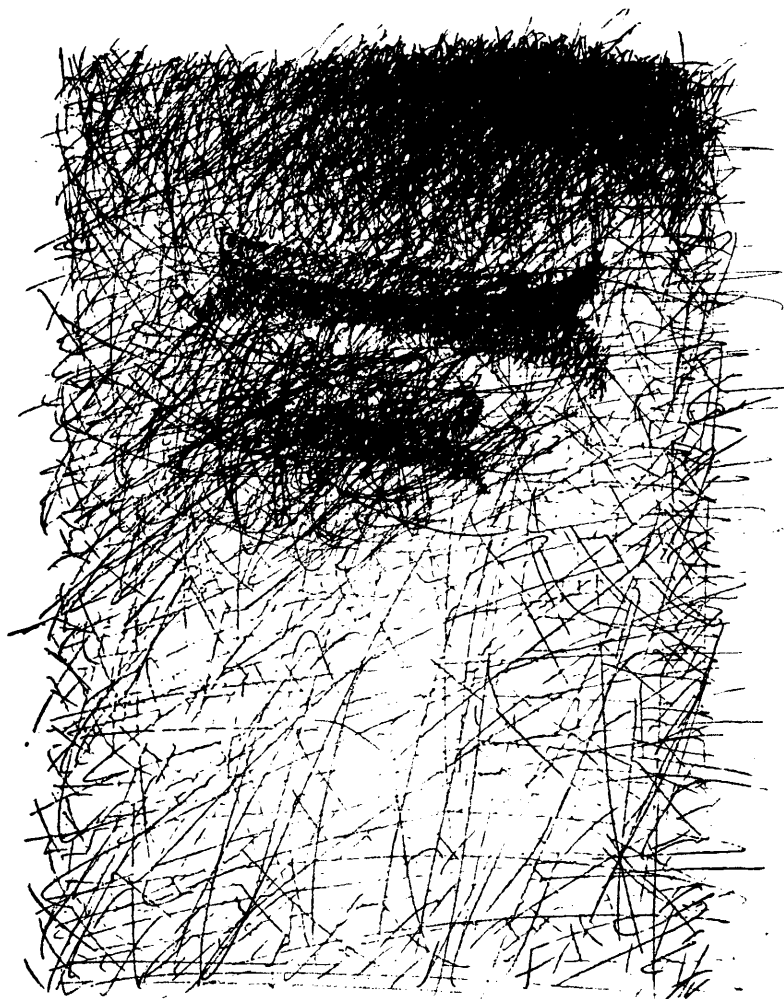
Az itt kiállított művek az elmúlt fél évtizedben születtek, legtöbbször a tavalyi és az idei év termékei. Túlnyomó részük pasztell. Nehéz róluk írni, hiszen fogalmilag nincsen bennük „kapaszzkodó”. Vízfelületek? Kiszakított fűcsomók? Elködlő tájak? A vegetáció szövevénye? Igen — ám mindennek metamorfózisa, lírai átköltése. Nincs előtér és háttér — hanem szüntelen festői történés. Mert e halk szavú képekben hallatlan élet feszül: a fűszövevényben felködlik egy-egy tárgyiasító — inkább jelölő elem. Térjelzésként, vagy inkább új dimenzió jelöléseként? E tárgyformációk felködlenek, hogy megmozdítsák a megdermedt teret, és médiumává váljanak Szajkó nagy vállalkozásának, az átszellemítésnek. Mert művészetének titka ez, az átszellemítés. Valamiként érezteti a természeti vegetációt, olajképeiben szinte egyértelműen ural valamiféle vízfelületre, máskor képei a fűcsomók zavaros összekeveredését, gubancolódását idézik — vérbeli természetművészet. Ugyanakkor absztrakció a javából. Magától értetődően Szajkó számára figuratív—non figuratív konfliktus nem létezik, hiszen művészete emocionális, látott és érzett élményei átszellemesítése magas szakmai tudással és poézissel.

NÉMETH Lajos

SZAJKÓ ISTVÁN
AZ ÚJPESTI TAVASZ UTCÁBAN

Pest központjából metróval, majd villamoson jutunk el a művelődési központ épületegyütteséhez, ahol szép, tágas teremben találjuk az Újpest Galériát (Budapest, IV., Tavasz u. 4.). A galéria koncepcióját és tekintélyét néhány előző kiállítás felemlítésével érzékeltethetjük: kiállított itt Gyulai Liviusz grafikus, Marosits István szobrász, Szabados

* Elhangzott Szajkó István budapesti tárlatának megnyitóján, 1988. január 5-én.

Szajkó István rajza

Gábor grafikus, Deim Pál festőművész vagy Kéri Adám festőművész. A mai kiemelkedő képzőművészek e sora után január 5-én dr. Németh Lajos, az autentikus alkotók kiváló ismerője Szajkó István szabadkai festő kiállítását nyitotta meg, aki jelenleg Budapesten él és dolgozik, s akit ezt megelőzően decemberben mutattak be Münchenben (Prom-Galerie, 1987. december 3—31.).

Szajkó a pesti tárlat anyagát egyfajta retrospektívaként állította össze, amely az 1983-ban alkotott *A táj átalakulása I—IV.* című képek-

kel kezdődik, s ez a motívum található még tizenhárom másik képén is. Külön egységként szerepel négy kép, amelyek közös elnevezése: Szabadkai homok, továbbá két ibolyaszínű, nosztalgikus hangvételű pasztell két sorozat határán — az egyik egy 1983-ban megkezdett, a másik pedig a tavaly tavasszal kezdett távol-keleti sorozat.

A müncheni kiállítást — az ott bemutatott pasztellek reprodukcióiból ítélve — a már jól ismert utcai és épületmotívumokból állította össze, amit Szajkó mesterien úgy fejez ki, mint az ismert vagy ismeretlen építész alkotása iránti „csodálatát”. A müncheni épületek általa való felfedezése az ottani közönség kiváló fogadtatására talált.

Szajkó István 1978-ban végzett a zágrábi Képzőművészeti Akadémián Nikola Reiser tanítványaként. Pesti kiállításával tehát festői munkásságának egy évtizedét zárja le — ami a visszatekintéshez kevés, viszont további munkájához való alapnak és tapasztalatnak elegendő.

A zágrábi akadémián folyó oktatás kiindulópontja a hagyományos képzőművészet. Szajkónak saját alkotóútja megteremtéséhez nyilvánvalóan tanára jelmondata adott indítást: „Mindig szilárdan ragaszkodtam a természetes formákhoz”, s ennek a „természetes támasznak” az átetsző koloritássá, sajátos kézzeggyé való átalakításához is professzora adott példát. Tanulmányai befejeztével a hagyományos képzőművészeti kifejezéssel szembeni avantgárd szembeszegülés során az ötlet konceptuális megnyilvánulása nem lehetett számára elfogadható alkotói mód.

Ha felmérjük egyrészt a világról kialakított képet, a szerzett tapasztalatok összetettségét és a társadalomnak a képzőművészettel szembeni viszonyát, másrészt pedig az egyéni kéz spontaneitását, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy Szajkónak az akadémiai útravaló továbbfejlesztésén kellett dolgoznia, nem vethette el azt. Vele született és a kitartó gyakorlással kialakított kézírása egyedülálló helyet ígért számára a művészetben, s magának az ötletnek a konceptuális elsőbbségét feleslegesen elveti. Szajkó tévelygés nélkül döntött a pasztellkréta spontán jelének megismételhetetlensége mellett, ragaszkodott a természetes formákhoz, de nem vált rabjukká.

A tiszta felületen mintegy ösztönösen, „véletlen” kézvonással, folttal kezdi a motívummal való dialógust. Ez alkotás közben el is tűnhet, de meg is maradhat a „történések” csomópontjaként. A szó valódi értelmében történésekről beszélhetünk, mert a szajkói lexikában a transzformáció nem jelenti csupán a látott motívumnak a többé-kevésbé stilizált képzetté való átalakítását, a kiválasztott részlet pedánsan vagy felületesen történő lerajzolását. Már tanulmányai idején 1976-ban a *Városföldszint* elnevezésű diptichonjával a történés kihívó, izgalmas illúzióját állította elénk: a bal oldalon szuggesztív „befejezetlenségében” női akt áll az utca előtt, amelynek túloldalán, jobb oldalról felöltözött járókelő közeledik. Mindkét vászon hangsúlyozottan „két külön világ” — olyan képek, amelyek önállóan is megállhatnak, attól függetlenül,

hogy közös a háttér (a városi utca). A két vászonnak szinte a felezővonalán egy furcsa, reszkető foltként ható, távolodó kiskutyát látni, amely a diplichont élő egészé kapcsolja össze, provokatív „valótlan valósággá”. Az a VALAMI a meglepően vitális, és megfejthetetlen kérdőjel — a különös spontaneitással megformált kutyaalak — jelenti az álom és az ébrenlét, az illúzió és a valóság határvonalát Szajkó István képein.

Később a „történés” konceptusában jelentéshordozóként, mintegy applikációként egy-egy öntapadós kép, matrica vagy egyéb valóságghűen megrajzolt részlet jelenik meg, később egy-egy kerékpár, szék, csónak, levél, amelyek kommunikációs kapcsolatban vannak az élénk gesztussal, „tetszőlegesen” megrajzolt felülettel.

A pesti kiállításon főleg a „táj transzformálásával” találkozunk, a tárgyiassággal és a szellem szabad kifejezésével. Négy kiállítási egységen követhetjük végig a hangulat váltakozását, amelyet a koloritás intenzitása és a játékos kézvonás fejez ki, a kép és a mögötte levő jelentés határvonalán. Szajkó lendületes gesztusa szétfeszíti a keretet, amelyet könnyed vonallal jelöl — ha nincs keret, akkor a vonalak, foltok, a pasztellpor ködszerűsége szinte a papírlapon kívülre törekszik. S hogy mégis üresen hagyja a papír egyes részeit, azt azért teszi, hogy hangsúlyozza az alapnak a jelentőségét.

A keleti „sumie” képzőművészeti kifejezőmód és a sokkal későbbi nyugati Action Peinting határán akciófestészet megőrzte a város, a síkság, a víztükör és a végtelen ég képét. Szajkó alkotói erőfeszítése arra irányul, hogy a tudatával észlelt jelenséget „átengedje” később az ösztönének és spontán akciójának, amely mozgásba hozza a kéz energiáját. Az emlékezéshez hasonlóan, amely hirtelen tör fel az emberben, anélkül, hogy tudná az okát, a művész szenzibilitása is úgy tör föl, hogy kézvonásaival behálózza a vásznat vagy a papírt az átalakított élmény felismerhető akcentusaival. Művei felelősségteljesen és precízen „befejezetlenek”, hogy kifejezhessék a felszabadultság érzetét, ám felelősséget sohasem találunk nála, a tárgyiasság részlete mindig jelen van tökéletes, hagyományos mesterségbeli kivitelezésében.

A *Szabadkai homok* című különálló egységen feltűnik az „ágacska árnyékkal”. A motívum itt is, akárcsak a korábbi képeken, behatárolt körben látható, amely nem tágulhat, viszont annál inkább a mélybe hatol.

Szajkó az elmúlt tíz évben nem tévelygett és nem kutatott. Korának folyamataiban él és következetesen kifejezi alkotói üzenetét a kéz energiájával, amelybe transzformálódott a tapasztalat és az ismeret. Minden forma, amely megszabadul a gondolkodás diktátumától, spontánul jelenik meg nála, s e pasztelles világban nehéz különválasztani, mi a valóság: a tárgy, vagy annak árnyéka; közülük az egyik illúzió — vajon a pasztelles illúzióval varázsolja elénk a valóságot, vagy fordítva?! A papíron levő pasztellporhoz hasonlóan a lapok fölött

kérdés és párbeszédre való felhívás lebeg. Szajkó azon őszinte művészek egyike, akik néven nevezik a dolgokat; tudását felhasználva, mégis érzésvilágának spontaneitásával fejezi ki magát, s ezáltal autentikus alkotást hagy maga után. A képtár, mely a művész évtizednyi munkájának következetességét mutatja be, növelte az esemény jelentőségét a szellem kísérletei és a kreativitás kutató megnyilvánulása iránti nyíltságával, sőt, még az utca nevével is reményt és bizakodást fejez ki.

Bela DURANCI

NOTESZ

PÉTER LÁSZLÓ

I.

Bach János Sebestyén

A nagy élmény Péter László utolsó újvidéki tárlatán új monotípiái között a markáns, félelmetes erejű, zsúfoltságú, koncentrációjú Küklopsz-fejek, a fejek-arcok Veronika-kendő levonatai voltak. Nem könnyű eldönteni, hogy erejük, mindent átütő, átlátó félszemük ereje vagy szenvedésük-deformációjuk emberfelettibb-e.

Különös mód a legfontosabb alkotásnak mégis egy figurális kompozíció mutatkozott. Hogy aztán e kép hatására a többi hasonló motívumú kompozícióhoz való viszonyunk is megváltozzon észrevétlen. Tán arról lehetett szó, hogy én a tárlaton (és előbb Székelykevény) képtelen voltam ezekhez a fejekhez-arcokhoz figurákat, testet képzelnem. És fordítva, képtelen voltam megsejteni e robusztus figurák, testek arcát. Túl erőseknek, alig elviselhetőeknek tűntek külön-külön is, nemhogy még együtt.

A nagy, orángutánszerű figurák, úgy hittem, valahonnan máshonnan érkeznek, másból következnek, noha különben örültem nekik, mert teljes egészében ellensúlyozni tudták az eluralkodó rajzosságot, szálkáságot. Közben hát bárki láthatta azonnal, ugyanarról a Küklopszról van szó. Csak más egy lény arcába nézni, és más szemügyre venni, követni egész alakját, mozgását, gesztusait.

Ha rajzosságát a Szalay—Csohány—Kondor vonalból következtetjük, akkor a robusztus, darabos figuráit Kršičhez köthetnénk. Persze inkább csak saját munkánk megkönnyebbítése végett.

Kubrick *Urodüsszeájának* zseniális bevezetőjében mozognak így azok az emberszabású majmok, ősemberek, mint ezek a Küklopszok, angyalból, miegymásból képezett Péter László-i figurák.

Az anyag legfontosabb lapja tehát a Bach János Sebestyén című. Még nem láttam jobb, izgalmasabb zenevonatkozású modern képet. Épp magát a megfoghatatlant, kifejezhetetlent sikerült megmutatnia. Bach emberi alakját. Bach zenéjét. Csáth Géza szerint Bach zenéje nemes, jó, normális embert mutat. *Ilyen ember volt Bach*, írja. Sokszor vélttem hallani e mondatot, sokszor ismétелgettem magam is, de közben egyetlenegyszer sem tudtam volna megmondani: valójában milyen is. Most Péter László akárha letépte volna fejről a parókát, a kántori tógát. És nagy megdöbbenésünkre, magát a homo sapienst látjuk. Nem, ehhez a figurához viszonyítva a homo sapiens korcs. Ha Napóleon netalán nem Goethével találkozik, hanem Bachhal, ugyan mit mondott volna róla?

A vörösen izzó lap közepén egy orángutánszerű-küklopsz-szerű-angyalszerű lény ül. Hintaszékben? Nem. De mindenesetre valami csigavonalú alkalmatosságon, perpetuum mobilén, ami állandó billegést, mozgást — játékot — kölcsönöz a figurának. Nem hintaszék. És a háta mögött (a hátán) sem széktámla az, hanem, majdnem biztos: szárny. Súlyosan földre csüngő.

Hosszú, lajhárszerű, súlyos keze előtt a levegőbe szórva színes, izzó vonalkák. Az orgona, mondom, és Schweitzer e hangszerért folytatott harcára gondolok. „Afrikában a vén feketéket menti, Európában meg a vén orgonákat” — mondogatták barátaim.

Hosszan kitartható, egyenletes hangja miatt az orgonában van valami örökkévaló. ... a jó orgonáért vívott harc számomra az igaz-

ságért vívott harc egyik formája” — írja a nagy Bach-interpretátor, a híres Bach-könyv szerzője.

Orgona, mondtam, de akár a szárny esetében, itt sem lehetünk biztosak abban, mit is látunk. Mivel mást is, mindig többet és kevesebbet. Bloch az Utópia szellemében a hosszan kitarított, egyenletes hang ellenében éppen a staccatót hangsúlyozza, és a csembalóval, orgonával szemben a Bach-interpretációt illetően a modern Steinway-zongorára szavaz.

Igen, e robusztus, tagbaszakadt orángután-angyal előtt még nincs hangszer. Nagy ujaival még csak most böngészi, gyűjti ki a világ alaphangjait, most keveri ki színeit. Most koncentrálja őket hangszerré. „Beethoven és Wagner a muzsikában költ, Bach fest” — mondja Schweitzer. E hosszú, göcsörtös, erős ujjak színes vonalakat húznak a világ falára. A mindenség szövetét szövövik, s annál inkább vélhetjük ezt, mivel Bloch a fűgát szőnyegnek is nevezi.

II.

Péter László az Újvidéki Színházban

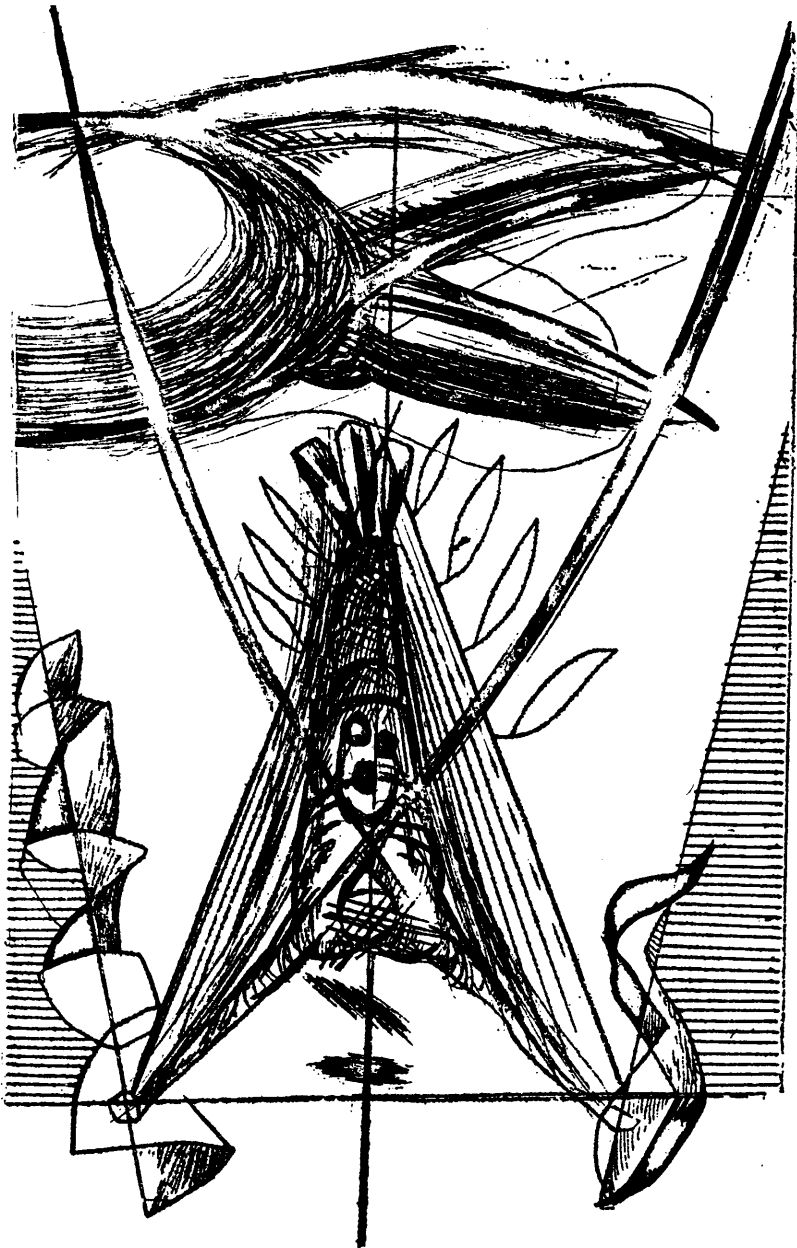
Minden bizonnyal kétszer kell megtekintenünk e tárlatot. Először most, másodszer pedig a babonáról való beszélgetés után, amikor majd minden bizonnyal újratelítődnek, megmozdulnak a képek, ránk vetik magukat ezek az állatok.

Noha elképzelhető lenne e képek közvetlen kötése is a Vendégeink témájához (hisz maga a művészet sem más, mint egyfajta babona, ha másképpen nem, hát Ady értelmében, aki a babonát, ha jól értem, egyszerűen csodának nevezi), az én feladatom csupán az, hogy most, a képek első megtekintésekor bemutassam a festőt.

Péter László 1958-ban született Székelykevéren. 1983-ban végezte el a belgrádi Iparművészeti Akadémia könyvgrafikai szakát, díjazott diplomamunkája Villon balladáinak nagy formátumú kötete, amellyel illett volna külön is foglalkoznunk. Máris több önálló tárlatot rendezett: Belgrádban, Szabadkán, Kanizsán, Moravicán, Temerinben és Újvidéken is.

Munkáival először a Forum klubjában találkoztam: nagy hatással voltak rám, de különös mód épp azzal, hogy nem a modern művészet, nem az avantgárd geometrikus vagy expresszív-informel sémáival élt, nem annak konfekcióját gyarapította — és ezzel, paradox módon, mégis pontosan azt a hatást érte el, amire a modern-avantgárd művész pályázik: meghökkentett.

Művészetünk, mind irodalmunk, mind képzőművészetünk legnagyobb veszélye az uniformizálódás. Péter László kilépett a kórusból, más volt, mást akart. Szeretem, mondta első találkozásunkkor, ha a mű-

vész azt mutatja, amit tud, és nem azt, amit nem tud. A mesterség, a grafika ősi mesterségének megszállottja.

Magamnak akkor kb. így értelmeztem, határoztam meg helyét: munkásságában szerencsésen kereszteződik a Szalay és Kondor nevével fémjelzett magyar grafikai iskola és a belgrádi grafika egy fontos vonulata, amit épp tanára, Kršić nevének említésével érzékeltethetünk legjobban.

Egy robusztus figura tűnik fel Péter László lapjain művészetünkben. Egy ember, akinek tán még lehet valami szerepe, küldetése, aki tán még bizonyos erkölcsi törvények hordozója is lehet (a gyakori Mózes-táblák egyszer boltíves ablakok, másszor beépülnek az ember arcába). Hol angyal, hol Ikarosz (noha nem tudjuk pontosan, szárnyát feszíti-e, azokat a bizonyos daidaloszi-leonardói csirizes tafotarongyokat, vagy csak egy keresztre feszített, keresztre feszülő ember, nem tudjuk, szárnyakat vagy keresztet látunk-e), hol pedig félszemű Küklöpsz.

Ez a robusztus (nevezhetnénk pozitívnak, tehát nem destrúálnak) figura furcsa mód közös Kršićnél, Szalaynál, Kondornál, Csohánynál. Kršić akárha formátlan kődarabokból építené figuráit, Szalay és Kondor viszont elsősorban szálkásan rajzos.

Mondom, Péter László szerencsésen indult erről az útkereszteződésről, a technológia és az ikonológia szintjén is. Kompilálja stilizált, ősi jeleit: holdat és üstökösöt, csónak-szem-vaginaformát, szarvast és madarat, újabban pedig ősgyíkot és farkast is például. A meglepő számomra az, hogy e tudatos építkezés közben teljesen váratlanul nyers, expresszív, átütő művek születnek. Ilyen volt monotípiái Veronika-kendőinek tavalyi (fontos) tárlata, és nagyrészt ilyen az itt látható anyag is.

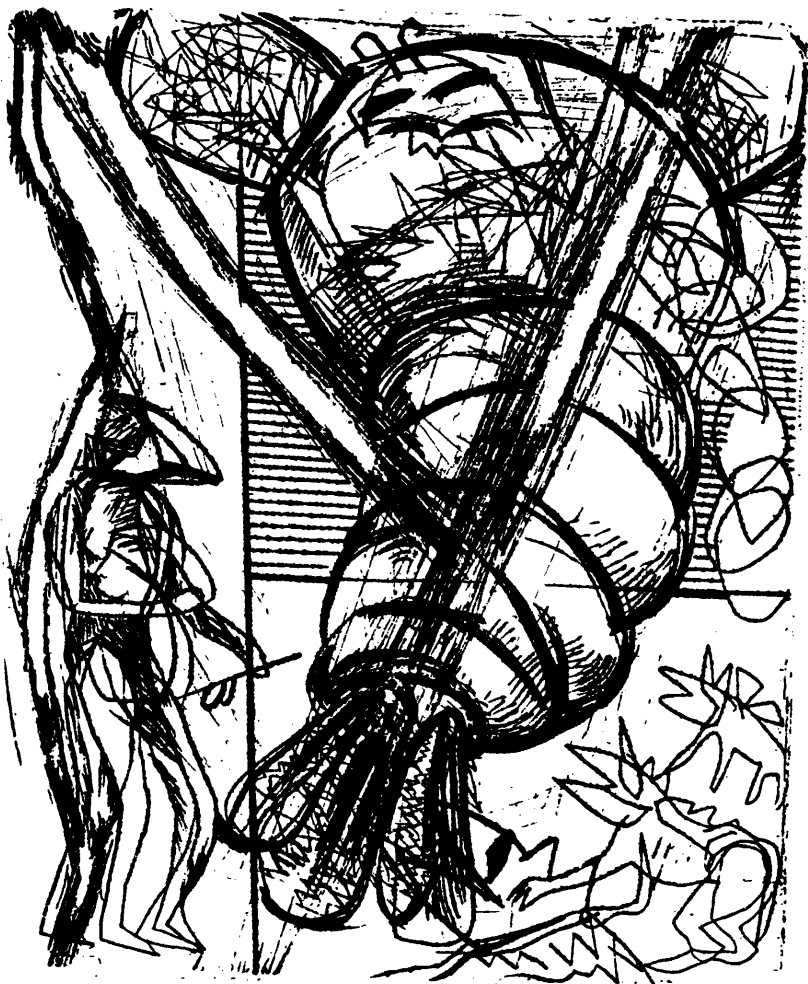
Vessünk egy pillantást farkasára, farkasaira. Romulus és Remus szoptatója vagy Dante apokaliptikus állata? Az indiánok égi farkasa, a fehér őz társa vagy Dzsingisz kán őse? Vámpír? Igen, mind ez, de ezen felül Péter László farkasai még Petőfi farkasai is tudnak lenni, azok a farkasok, amik miatt Nietzsche, Paszternak és Krleža annyira szerette Petőfit. De megemlíthetnénk itt most Vasko Popa *Vučja so* című verseskönyvét is, amely így végződik:

„Lajete lajete lajete

Da mi iz grla izlazi
Poznati krvožedni urlik
Koji ja nazivam pesmom

lajete vi samo”.

Újabban az indián művészet hatása is mutatkozik. Első pillantásra vizsgálógtam a spricceléstől, tán a leglejártottabb technika, de aztán

az indiánok homokra festett, mágikus erejű festményeit juttatta eszembe. És új munkái között felfedeztem nagy telitalálatát is: Csáth Homokemberét!

Egyik lapján (a legszebb lap ez a tárlaton) váratlanul egy hajnali táj merül fel — egy nép (minden veszélyezett nép) hajnala...

Különös, hogy azzal a Péter Lászlóval, aki megállni tudta, tudja a divatokat, találkozik az új festészet, ugyanis a négerplasztika divatja, forradalmasító hatása után, most, amikor New Yorkban néhány néger

fiú is bekerülhetett a képzőművészet első csapatába (ne feledjük, először a művészet magasztos történetében!), a legősbibb jelekkel érintkeznek: New York falai tényleg kormos barlangfalak, ezek a fiatal művészek tényleg szabadon surranó vadászok, szabadon surranó, szabadon lőhető, feláldozható vadak...

SIFLIS ANDRÁS

Miért áll közel hozzám ez a Siflis-kép? Miért választottam épp ezt elemzésem tárgyául? Magamnak szerettem volna erre feleletet adni első sorban. Mosolyogva leleplezni magam. De sejtettem, munkámból kifolyólag hamarosan másoknak is be fogok számolni arról a tapogatózásról, útról, ami némileg megvilágosította — a megvilágítást szó szerint értve — előttem választásomat.

Magamról beszélve, saját motívumaimhoz, költői kategóriámhoz közelítve, kötve a Siflis-kép elemeit, remélem nemcsak újabb lírai változást teszek, hanem igenis magáról a dologról beszélek.

A Siflis-képeken a fehér lap, az üres tér uralkodik. Nagy, tiszta felületekre — hattyúlapokra van szüksége a kísérlet, a robbantás végrehajtásához. A siflisi művészet robbantás/robbanás. De egy pozitív előjelű robbantás/robbanás, amilyenről, feltételezem, a nagy atomfizikusok (Einsteinék, Szilárdék) álmodhattak Hiroshima előtt... Káosz, gu-banc, összevisszaság, amiből (vagy amibe) színes röppentyűk emelkednek (buknak).

E 85-ös, kombinált technikával készült képen is így valahogy van, *történik* pontosabban. Mert minden mozog, semmi sem állapodott meg még. Oldott szürke (homok?, egér?, füst?, ezüst?) alap. Felettébb hanyag közeg, de a szürke minősége mégis valami erőről, sőt szilárdságról is tanúskodik. Balról fekete packák, valamint süveg- és spirálforma jelek sejlenek (porfüstköd takarta rakétakilövő?). Legalul még eldobott, ám valahol mégis a vezetékbe, a magasfeszültségbe kapcsolt, kusza vonalak. A bal sarok két négyzetcentiméternyi libafoszöld. Ebbe az abszolút szürke alapba vág bele egy jól megkarmolászott (tán valaki ki akart mászni világunkból?!), erőskék szakadék. Ez a kékség egy hanyag háztetőszerűség mellett finoman maszatolt, nagy gejzírre terebélyesedne, de Siflis megakadályozza formálódását, letépi a papír felhámát, s az így kapott puhább, bolyhosabb felületbe holdformát présel, rajzol valami éles tárgygal. Durva, brutális gesztus — tán az is benne volt, rossz a kép, összetépem az egészet! —, ami a nyomással a kép legfinomabb, szinte csipkeszerű részévé lesz. E szakítás alá írja fekete tussal:

PREUBISCH BLAU

Az sincs kizárva, a kép címéről van szó.

Hát igen, gondolhatnánk végre mosolyogva, a kék miatt választottam a képet, kékérzékenységem az a bizonyos Akhilleusz-sarok. (Évekig tanulmányoztam a kék képeket, hogy alkimistaműhelyemben anyagot pároljak le Adria-verseim részére, az Adria költői inkorporálásához.) Igen is, meg nem is.

De haladjunk tovább, azaz felfelé a siflisi űrbe. A kék szakadékból egy vonalnyi vörös fa iramlik fel gesztusszerűen és fejlődik be finom ősi avagy naiv, gyerekes ornamentikában. De mire ez az ág, ornamentika felfutna, eljátszaná játékát a tiszta űrben, egy piszkosbarna tömb dől a képbe, a szürkére, lezárva gomolygását, emelkedését, valamint lezárva az erőskék szakadékot is — és ez a ciklámen ornamentika már a piszkosbarna felületen kénytelen futni, azt kénytelen így, menet közben neutralizálódva, díszíteni... A tépés csipkéjéből, de a barna tömb, oszlop folytatásaként is ugyanakkor (a száraz oszlop buján kivirágzik!), kék nyelő ultraviola pártforma nyílik.

E forma miatt választottam éppen ezt a képet!

Ahogy először megpillantottam (évek óta eljártam nézni képeit, ezt a képet), azt mondtam:

ultraviola tollseprű!

Versciklusom címéről van szó, de titkon, magamnak, a képet is így kereszteltem el. De ahhoz, hogy valami villámszerűen ultraviola legyen, ahhoz ózon kell, azúr. Ezért kellett tehát az a két szakadék ott lenni, az ezüstszürke alapon, ezért a kettészakított, két gejzír.

Az ultraviola tollseprűt én egy megrázó gyerekkori élményemből preparáltam, különíttem el afféle költői kategóriává. Gyerekkoromban leégett a házunk, amelyben apám üzletei voltak. De mi továbbra is ott éltünk a megmaradt, füstös részben. Az egyik, még ép hátsó raktárhelyiséget apám kiadta valami tollasvállalatnak. Tollkalpagokat, tollseprűket készítettek mérgesszínű festett tollakból. A ragasztáshoz sok acetont használtak. Egy alkalommal felrobbant az acetonoshordó, és a megrepedezett falon mind átfújta hozzánk a méregszín tollat: tollkoronát nyomva a fejembe, tollas jogart (tollseprűt) a kezembe. Nincs kizárva az a viola korona és az a viola tollseprű (jogar) azért tűnt olyan ultrának, mert égett, lángolt is röpülés közben...

Ahhoz, hogy ezt a gyerekkori élményt valami valóban fel tudja idézni, mondom, valós, komoly detonációra, robbanásra/robbantásra van szükség. De még ez sem elég. Annak a detonációnak, robbanásnak/robbantásnak valami pozitív, szép, szinte édeskés anyagot kell szétfújnia, porlasztania.

A kép felső jobb sarkában barna papírragasztóval (a piszkosbarna tömb, oszlop párjaként) letakart üvegesen-fémesen sejlő forma zuhan be, akárha egy űrkabin, akárha egy robot szeme.

Siflisnek kitűnő érzéke van a kis részletekhez. Afféle klee-i tehetség ez. Klee ezeknek a kis, formális motívumoknak az ismétlésével akarta

megtalálni, akarta és meg is találta azt, amire aztán világa épül. Ez a klee-i apróság pontosan az, amiről a filozófiában pl. Bloch és Benjamin beszél. Adorno írja W. Benjaminról: „Meginthathatatlanul tartotta magát elvéhez, hogy a szemrevett valóság legkisebb sejtje ugyanannyit ér, mint az egész többi világ.” Valéry egyik esszéjében közelebbről is meghatározza ezt a legkisebb egységet, mondván: „Ezek az apróságok, amik a szépséget alkotják, a tisztaság atomjai...” A fent aposztrofált atomfizikusok pontosan erről az atomról, a tisztaság, a szépség atomjáról, nem a rút és a halál atomjáról álmodozhattak Hirosima előtt...

Tehát a Siflis-kép legfontosabb eleme ez a szép, tiszta, üde apróság, semmiség, amit legtöbbször explózió röpit ki világoskéken, ultraviolán illuminálva.

Rakétát emlegettem, űrkabint. Persze ilyesmiről szó sincs ezeken a képeken. Ha rakétáról beszélhetnénk, akkor tán valami papírból készült játékszer formájában. Ismét W. Benjaminra kell utalnom, aki megszállottja volt a papírból és fából készült játékszereknek — még Moszkvában is csak a játékmúzeumokba jár, csak a játékkereskedésekbe lohol. Ebből viszont már természetesen következik, hogy egyik kedvec festője Klee volt.

Siflisnek egyforma tehetsége van a kis formához, mint a nagy, erős gesztusokhoz. Érzéke van a rúthoz és a szecessziós széphez; ha valakinek, akkor neki joga van (Moreau és Slimt után) ismét aranyat használni; lévén aranyműves, különben is megszenvedett érte. Képei ugyanannyira rajzosak, mint festőiek. Rajza hol erős, anatomikusan deformált, hol eredetien naiv, könnyed.

Siflis tehát felrobbantja az egészet (a hattyúlapot — a kitömött hattyút, ahogy Akuagava mondaná), ám aztán van ereje e heterogenitást titkos vonalrendszerrel, édes, pikturális manipulációkkal, durva kollázsolással, miegymással össze is fogni, a szörnyet visszazárni a palackba (a hattyút visszalebbenteni a hattyúlapra).

Nem készít új egészet, csak lehetőségeket sejtet, jelez — és hogy Földényi F. László mondja Melankólia-könyvében: „A lehetőségek a melankólikus számára a végtelenséget csempézik be a létezésbe, és ez a fő értékük, nem pedig az, hogy realitássá váljanak.” A papírajtók, a tollseprű stb. nagyobb lehetőségeket, végtelenebb végtelent csempész létezésünkben, mint a rakéta, az űrkabin. Nem terem új egészet, de új képet igen.

Noha Siflis nem tartozik ismertebb képzőművészeink közé, és noha egyfajta ellenfestészetet művel (tehát semmiféle engedményt sem tesz a közönség, a vásárló irányában) vele kapcsolatban mégis beszélhetünk egyfajta népszerűségről. És ami még ennél is fontosabb: szemben sok más művésszel, máris komoly kritikája van.

SZILÁGYI LÁSZLÓ

I.

Szilágyi László 1953-ban született Szabadkán. A kilenc bronz-, gránit- és márványszobor, amit az Ifjúsági Tribünön láthatunk, tulajdonképpen második tárlata, ugyanis az akadémia elvégzésének évében már kiállította munkáit a Vajdasági Bank helyiségeiben.

Kétségtelenül szobrásszal van dolgunk. Az is kétségtelen, hogy már meglehetősen komoly utat tett meg e 3—4 év alatt markáns fejeitől az elvont formákig. Mégsem foglaloznék vele, ha nem állna itt két munkája, amelyekről nem csúszott le azonnal a tekintetem, amelyeket körül kellett járnom, amelyek valós pecsétként nyomódtak érzékeimbe, tudatomba.

Igen, e munkák nagy része a modern szobrászati formavilág közheleyeit variálják, és sehogyan sem sikerült felfedeznem bennük egy fiatal ember új világát, akarásait. De mint mondtam, két munkájában kimozdul, határozottabb plasztikai lépéseket tesz. *A két virág*, más címen *Gyűrű*: akárha egy vízben tükröződő virágszál lenne, márványban tükröződő bronzvirág, bronzban tükröződő márványvirág; egy nagyon szecessziós motívum gyengéd, felettébb sikeres geometrizációja. A másik, *Anya gyermekével*: nagy, sötét, dióból faragott totemfigura; spirálszerű lábon két bólogató fej. E munkák azt mutatják, hogy már elsajátította a különböző technikákat, otthonos a különböző plasztikai világokban, irányzatokban, csak még éppen nem választott, nem kötelezte el magát, nem vállalt valamit, még nem kezdődött el az ifjú művész tényleges — sikerekkel és sikertelenségekkel teljes — végül is istentelenül magányos kalandja...

II.

Megnéztem Szilágyi László tárlatát a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének kiállítótermében, és csak azután kerestem elő róla írt kis jegyzetemet. Megleپődve olvasom, ugyanis most is nagyon hasonló a véleményem, mint akkor, öt éve.

Tiszta, absztrakt formák. A márvány szinte simul a kézhez, hol fényeskedve, hol érdesen mutatja magát. És ami a legfontosabb, noha áttörtek, lukacsosak, szigorúan zártak, egységesek, szépen megülnek, szemünk előtt nehezülnek el, tapadnak a földre. Most is csak dicsérni tudom mértékét, kiegyensúlyozottságát. Azt, hogy az elvont formák túltelített területén, ott, ahol már szinte minden elvégeztetett (ahol Brancusi által maga az abszolútum is eléretett), még mindig tud működni, műveket produkálni, anélkül, hogy egyértelműen utánérzések-ről kellene beszélnünk.

De most is azok a munkák izgatnak, ahol megkísérel kilépni hermetikus világból, köreiből, egymást tükröző köreiből. Ötös számmal el látott, *Forma* című munkája bizonyítja, milyen izgalmassá lesznek tiszta, csúszós formái, ha a szerves világ vagy a figuráció felé mozdul. Sürgetném ismét, mint első, fél évtizede írt írásomban, tán még jobban, hiszen ezen a tárlaton nem találni olyan markáns darabokat, mint a korai tuskófejek, az első tárlat *Gyűrűje*, és az *Anya gyermekével*, sürgetném egyéni művészi kalandjának felvállalását, de most szépen kifényesített márványai, gránitjai között sétálva (különös, most is kilenc munkából hozta létre tárlatát), arra is gondolok, nem baj, ha ismételten visszahúzódik a tiszta formák világába, ismételten végiggondolja a dolgokat, és csak egy-egy munka erejéig közelít konkrét világok felé. Nem, mert az ilyen kilépések, kirohanások alkalmával legtöbbször csak csapdák várják a fiatal művészt. Hiszen Szilágyi nemrégi jelentkezése óta is nemegy irányzat lobbant el nagyrészt nyomtalanul, míg Szilágyitól még mindig a maximumot várhatjuk.

Asztalnál ülő, kövér, már-már Buddha-szerű figura a *Forma V*. De egy lappal metszett, szabályosan négy részre oszló, kibomló termésnek is mondhatnánk. A tiszta forma és a figuráció kritériumait is kielégíti. Nagy erővel merült fel, robbanna ki a márványból a figura, de Szilágyi még nagyobb erővel képes visszanyomni, visszakényszeríteni az anyagba. És ez az oda-vissza erő a szobor értékhordozója. Monumentalitásának titka.

Ez alkalommal is két munkája késztetett írásra. És arra, hogy ismételten felhívjam a figyelmet: szobrász született, szobrász nő közöttünk. Két Medúza-szobrára gondolok. Az első még 82-ben készült: legömbölyített, fényes (a kék medúzát is eszünkbe juttatható), szürkés-fehér márványtömb. Éppen csak megkalapálva. És ezek a nyers kalapácsütések és a tömb belső burjánzása nyomán habzik fel, ismétli meg a medúza angyali csodáját.

A másik 85-ös, fekete gránitból készült. Korongforma, korongmedúza minden bizonnyal, domború oldalán kicsúcsosodó, csücsörítő kis szájkúppal, oldalt füllel. Medúza, ám szigorúan metszett geometrikus formába zárva. Ha nem nevezi meg, tiszta formának vélnénk.

Ez a komor, fekete korong, éppen úgy, mint az első tárlat két kiemelt szobra, magas színvonalú alkotás, bármelyik szobrászati válogatásban megállná a helyét. De, különös mód, mindegyik külön-külön plasztikai utat jelez.

Igaz, a Medúza-motívum kétszeri felmerülése arra enged következtetni, hogy végül is már megtalálta szobrászi motívumkörét. Ha kiaknázza, hálás lesz neki a márvány, a gránit, a kő, a gipsz, a fa, a bronz...

Mindig örömmel olvastam el a szakkönyvek medúzákra vonatkozó fejezeteit, akárha az angyalokról, a víz, az alsó azúr angyalairól ol-

vastam volna. S egyszer aztán, a holland tengerparton találkoztam velük. Az üres fövényre ezerszámmal dobta ki a lúgos víz tetemeiket. Vermeer-, Rembrandt-, Van Gogh-képek igézetében éltem — s ott a szobrok leglelke feküdt előttem. Igen, úgy tűnt, a formák leglelke hullott elém. Mohón, azonnal gyűjteni akartam őket, de csak habzó, nyálkás semmik maradtak a kezemben...

Azért merek inzisztálni a medúzákön, mert abszolút szobrászati motívumok, lényeknek tekintem őket — és mert minden szilárd forma, szobor elentétének is egyben.

Szilágyi közben néhány évet Franciaországban töltött; 87-től az újvidéki Pedagógiai Akadémia tanáráként dolgozik.

TOLNAI Ottó

KRÓNIKA

NIN-DÍJAK — A múlt év legjobb regényének járó NIN-díjat Voja Čolanovićnak ítélték oda *Zebnja na ras-klepanje* (Szétszerelhető szorongás) című kötetéért. A díjazott regény mellett a Jovan Deretić, elnök, Predrag Matvejević, Zdenko Lesić, Ljubiša Jeremić, Slavko Gordić és Teodor Anđelić összetételű bírálóbizottság a szűkebb körben Ivan Aralica *Okevir za mržnju* (A gyűlölet határa), Slavenka Drakulić *Hologrami straha* (A félelem hologramjai), Branko Letić *Povratka u tuđinu* (Visszatérés az idegenbe), valamint Judita Šalgo *Trag kočenja* (Féknyom), című kötetét vizsgálta meg. Voja Čolanović regénye az öregség problémájáról szól, az öregeknek egy elit, extrém csoportjáról, akik hidegháborút folytatnak a fiatalok ellen, habár maguk sem tudják, hol van a fiatalok és az öregek közötti demarkációs vonal. A könyvet a regényszervező eljárások teszik különösen érdekessé, a cervantesi humortól és groteszktól kezdve egészen a mai rajzfilmek technikájáig terjed írói eszköztára.

A NIN publicisztikáért járó, 1987. évi Dimitrije Tucović-díjat a Vujo Vukmirica, elnök, Silva Mežnarić, Sima Ćirković, Vladimir Goati, Jovan Mirić, Žarko Puhovski és Zoran Jeličić összetételű zsűri a szabadkai születésű Andrija Gamsnak ítélte oda *Svojina* (Tulajdon) című tanulmánykötetért. A zsűri értékelése szerint Andrija Gams könyve aktuális, különösen a szocialista társadalmak jövője szempontjából igen fontos, eddig meglehetősen háttérbe szorított témát dolgoz fel, átfogóan és interdiszciplináris eszközökkel. Közérthető stílusa a nagyközönség számára is hozzáférhetővé teszi ezt a kiadványt.

VLADISLAV RIBNIKAR-DÍJ MIODRAG VUJAČIĆ MIRSKINEK — A Politika kiadóház Vladislav Ribnikar Képzőművészeti Díját, az ország egyik legrangosabb képzőművészeti elismerését Miodrag Vujačić Mirskinek ítélték oda a belgrádi Modern Művészetek Múzeumában megrendezett múlt év végi kiállításáért. Tárlatát a festő egységes motívum köré csoportosította: egy női akt harminchat változatát készítette el és állította ki, amelyeken a színeket és a formát a klasszikus tanulmányoktól az asszociatív és absztrakt expresszionizmuson keresztül az informeljellegű alkotásokig variálta.

SZELI ISTVÁN ÉLETMŰDÍJA — A Vajdasági Íróegyesület hét éve alapított Életműdíjat a múlt esztendőre dr. Szelei István akadémikusnak, nyugalmazott egyetemi tanárnak ítélték oda négy évtizedes sikeres irodalomtörténeti munkásságáért. Szelei István irodalomtörténetként elsősorban a felvilágosodás és a romantika kérdéskörét vizsgálja, jelentős kapcsolattörténeti tanulmányokat írt, állandó feladatának tekinti a jugoszláviai magyar irodalomra vonatkozó történeti kutatásokat, és kritikusként is jelentős munkát fejt ki. Számos nyelvművelő jellegű tanulmány szerzője, művelődéspolitikai tevékenysége pedig mindenekelőtt a Hungarológiai Intézet alapításához és vezetéséhez kötődött. Megalakulásától tagja a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiának. Szelei István kötetei: *Bevezetés az irodalomelméletbe* (1955), *Hajnóczy és a délszlávok* (1965), *Utak egymás felé* (1969), *Nemzeti irodalom — nemzetiségi irodalom* (1974), *Történi történelem* (1981), *Székkács József és műve* (1986), *Az erőzió ellen* (1986). Tanulmányaiból eddig három szerbhorvát

nyelvű válogatás készült, éppen a díjat megelőzőben jelent meg az akadémia kiadásában az *Istorijske i književne paralele* (Történeti és irodalmi párhuzamok) című tanulmánykötete. A Forum Kiadóban sajtó alatt van az Ujvidéki Rádió és a Létünk folyóiratnak adott terjedelmes interjúja, amelyet a munkásságát prezenztáló bibliográfia egészít ki.

Az íróegyesület e rangos díját, amelyet eddig Mladen Leskovac, Herceg János, Aleksandar Tišma, Pal'o Božuš, Boško Petrović és Sreten Marić érdemelt ki, Szeli István az íróegyesület februári tisztújító értekezletén vette át.

ELHUNYTT NEDELJKO GVOZDENOVIC — Január utolsó napján Belgrádban elhunyt Nedeljko Gvozdenović festő, az egykori Dvanaestorica (Tizenkettek) csoport tagja, a modern jugoszláv festészet egyik nemzetközi hírnevű mestere. Gvozdenović 1902-ben született Mostarban, festészetet Münchenben tanult Hans Hoffmann magántanáránál. 1926-tól Belgrádban élt és dolgozott. 1940-től 1972-ig, nyugdíjaztatásáig a Belgrádi Képzőművészeti Akadémia tanára volt; 1953-tól tagja a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiának. 1979-ben megkapta az ország legmagasabb kitüntetését, az AVNOJ-díjat. Zoran Markuš írja róla, hogy indulásakor az avangárd hullámveresei már nem voltak oly erősek, s Gvozdenović mentalitásának meg is felelt a szintetizáló és esztétizáló törekvés. Így festészetére is egyfajta intellektuális hozzáállás a jellemző. Egy egész festőnemzedéknek volt tanára, s joggal mondhatjuk, hogy az évtizedek folyamán ki is alakította a saját iskoláját. Ma is számos követője van.

SAVA HALUGIN KIÁLLÍTÁSA ZÁGRÁBBAN — Az elmúlt tíz év alkotásaiból rendezett Zágrábban kiállítást a modern vajdasági szobrászat egyik legjelesebb képviselője, Sava Halugin. A február derekáig nyitva tartó kiállításon a szabadkai művész főleg az arandelovaci márványból faragott munkáit állította ki. A

kiállítás katalógusához Vlada Bužančić írt ismertetőt Halugin művészetéről. Tekintettel arra, hogy szabadkai művészeknek ritkán sikerül a horvát fővárosban önálló tárlatot rendezniük, említsük meg azoknak a nevéit, akiknek kijutott az a megiszteltetés, hogy egyéni kiállításon mutatkozzanak be. Ezek a Szabadkáról Zágrábba települt Hangya András és Nesta Orđićon kívül Lenkei Jenő (1927-ben állított ki), Balázs G. Árpád (1933-ban), Ivan Jandić (1981-ben), Szajkó István (1984-ben) és Josip Skenderović-Ago (1986-ban).

B. D.

ODAÍTÉLTÉK A FORUM KÉPZŐMŰVÉSZETI DÍJÁT — A Forum-díj bírálóbizottsága (Ács József, Béla Duranci, elnök, Maurits Ferenc, P. Náray Éva és Sava Stepanov) 1988. február 2-án megtartott ülésén két egyenrangú díjat ítélte oda. Az 1987. évi Forum Képzőművészeti Díjat tavalyi retrospektív kiállításáért, a plakátművészet terén elért eredményeért, alkotásainak időszerűségéért Baráth Ferenc, valamint a kortárs jugoszláv szobrászat alakulását kísérő, bemutató és népszerűsítő tevékenységéért a Pancsovai Jugoszláv Szoborkiállítás kapta. A két egyenrangú díj odaítélésével a zsűri az egyéni alkotómunkát és a szobrászművészet intézményes fejlesztését egyaránt elismerésben részesítette.

BODROGVÁRI-DÍJAK — A szabadkai művelődési életben kifejtett munkájáért Bodrogvári Ferenc Díjban részesítették Stipan Jaramazović karnagyot, Marija Šimokovićot a Nolit kiadásában megjelent *Egi bicikli* c. verseskötetéért, valamint Jónás Gabriellát a tavalyi YU-festen nyújtott teljesítményéért. Balogh István a Forum Könyvkiadónál megjelent Mayer Ottmárról szóló monográfiájáért különdíjat kapott.

TANÁCSÜLÉS A KIADÓBAN — A Forum Könyvkiadó kiadótanácsa január 15-én megtartott értekezletén pozitívan értékelte a Kiadó, valamint a *Híd* és a *Létünk* folyóiratok múlt

évi munkáját. A tanácsülésre készült főszerkesztői jelentés kiemelte, hogy a gazdasági nehézségek ellenére is sikerült megvalósítani a tervet, a Forum Könyvkiadó kerekén ötven címszót jelentetett meg, a folyóiratok pedig a számaikat a tervezett terjedelemben adták ki. Mind a kiadói produkció, mind pedig a folyóiratok műfajilag változatosak, tartalmukban sokrétűek és az olvasói elvárásoknak megfelelőek voltak. A Forum Könyvkiadóban számos jó szépirodalmi alkotás jelent meg, s különösen a fordításirodalom terén sikerült bizonyítani, hogy gyorsan és minőségesen tudja közvetíteni a jugoszláv irodalmakat a magyar olvasók felé. A folyóiratok is jelentős szerepet tölthettek be irodalmunk jelenében, s volt több emlékezetes tematikus számuk is. A tanácsülésen kinevezték a Híd Irodalmi Díj és a Forum Képzőművészeti Díj zsűrijét is. A múlt év legjobb könyvét a Gerold László, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Jung Károly és Mák Ferenc összetételű zsűri bírálja majd el, míg a Forum-díj zsűrije az elkövetkező négy évben Ács József, Bela Duranci, Maurits Ferenc, P. Náray Éva és Sava Stepanov összetételben fog dolgozni.

A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET ÚJ KIADVÁNYAI — A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetében január folyamán nyolc új kiadvány jelent meg. Az *Értekezések, monográfiák* sorozat három kötettel lett gazdagabb: Molnár Csikós László *A mai vajdasági magyar nyelv mondattani kérdései* című tanulmányának első kötetét jelentette meg, Láncz Irén pedig *Az új ortológia korának általános nyelvészeti nézetei* címmel nyelvtudományi doktori értekezését tette közzé. E sorozat 15. köteteként látott napvilágot Káich Katalin *A zentai magyar nyelvű színjátszás története és repertórium* (1833—1918) című munkája. Megjelent továbbá Pastyik Lászlónak a jugoszláviai magyar irodalom 1983. és külön füzetben az 1984. évi bibliográfiája is. E sorozat egyébként 1970-től követi az irodalmunkra vonatkozó

adatokat. Most jelent meg a *Hungarológiai Közlemények* három, 1986-os jelzést viselő száma is. A 66—67. kettes szám a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok tudományos tanácskozásának anyagát hozza, amelynek témája a magyar helyesírás szabályozásának általános és sajátos kérdései volt. E számban Agoston Mihály, Tomán Mária, Papp György, Szloboda János, Molnár Csikós László, Kovács T. Ilona, Fábíán Pál és Láncz Irén e témával kapcsolatos dolgozatát olvashatjuk, s itt kapott helyet Csorba Béla, Rajslí Ilona, Hajnal Jenő és Virág Gábor szakdolgozata is. A Hungarológiai Közlemények 68. száma Hornyik Miklós *A Mi Irodalmunk története* című tanulmányát közli, amelyben a szerző a harmincas évek elején Újvidéken megjelenő *Reggeli Ujság* irodalmi mellékletének, a Szentleky Kornél szerkesztette *Mi Irodalmunk* című irodalmi mellékletének anyagát művelődéstörténeti szempontból vizsgálja, s közli e melléklet repertóriumát is. A folyóirat legújabb száma az 1986 decemberében Újvidéken tartott tudományos értekezlet anyagát hozza Tanácskozás Krúdy és Kosztolányi prózájáról címmel. E tanácskozás munkájában Bori Imre, Bodnár György, Dérczy Péter, Pomogáts Béla, Juhász Erzsébet, Angyalosi Gergely, Gerold László és Utasi Csaba vett részt. Ugyancsak olvashatunk még három tanulmányt: Bori Imre a jugoszláviai magyar irodalom és a többi irodalom az 1920-as években, Utasi Csaba *A Kéve és Thomka Beáta* Novellatípusok a két háború közötti jugoszláviai magyar irodalomban címmel értekezik. A felsorolt kiadványokkal egyidőben jelent meg a *Tanulmányok* című időszak kiadvány 20. száma, amely öt szakdolgozatot tartalmaz. A XX. századi irodalom jelentős elméleti kérdéseiről és egyéniségeiről Pozsvai Györgyi, Csányi Erzsébet, Bencze Lóránt, Faragó Kornélia és Toldi Éva értekezik.

ADY PÁRIZSBAN — A zágrábi *Oko* című folyóirat 1988. januári 1. számában Saša Veruš tollából arról olvashatunk, hogyan ünnepelték meg

Párizsban Ady Endre születésének száz-tizedik évfordulóját: „*Ady, az örök útitárs*. A reggeli ideje alatt a hotel személyzetének egyik tagja közli velem, hogy a szálló előtt hamarosan ünnepség kezdődik. Lám, a virág már megérkezett, mondja, csak még a szónok hiányzik. Hát milyen ünnepség, az ég szerelmére, kérdezem a recepcióst. Uram, ön tudja, hogy a Hó-tel des balconspan egykor egy magyar költő is megszállt, a szálloda előtt megtalálhatja a miniszobrát, hát ennek van most valamiféle évfordulója, és az emberek meg akarják ünnepelni. Természetesen azonnal eszembe jut, hogy száztiz évvel ezelőtt született Ady, aki egyszerre volt a sziporkázó Párizsba és a sáros Pannóniába szerelmes, akit lenyűgöztek a női szépségek, aki szenvedélyesen élt, nagy gavallér volt, szinte eleve elrendeltetett, hogy a szerelem útjain lelje a végzet. Rendkívüli személyiség volt, rebellis, aki nem tud földhözragadtan élni, dacoló, aki nem tartja be a polgári szabályokat, és nem törődik a megszokással, mindig a saját feje után ment, különleges anyagból gyúrták, s amikor már tisztelőket szerzett magának, akkor sem lehetett soha imitálni. A szlovákok rokonszenveztek vele, Crnjanski szerette, elragadtatással és nagy tisztelettel írt róla Krleža. Hát most mit mondjak ennek a franciának? Uram, mondom, nagy költő volt az, megírta, mennyire a szívéhez nőtt Párizs, viccelődtek is vele eleget: amikor a Saint Michelen elered az eső, Hunniában Ady kinyitja az esernyőjét. Ady saját példájával azt üzenete földijeinek: ne forgolódjatok Bécs és Berlin körül, már túlzásba is vittétek ezt a sürgést, ne legyetek lusták, ugorjatok el inkább a Szajnához. A recepciós izgalomba jött. Ohóhó, hát ez érdekes. Lefordították-e franciára? Igen, többen is fordították, verseskötetét Pierre Seghers adta ki...

Hideg, napsütéses nap volt, a ház előtt gyülekeztek az Ady-tiszteletők, egy teherautó nem jó helyre parkolt, mindig van valami zavaró körülmény. A szónok elmondja, hogy Ady volt az első magyar zarándok, aki Párizsban járt, nemcsak ebben a szállodában lakott, de itt tartózkodott legtovább, ez a hely, ez a hotel vonult be a „mitológiába”. Ady szállodai szobájának asztalán állandóan ott volt a biblia, mondja, lefekvés előtt mindig azt olvastatta, hogy a zaklatott nap után megleglje lelki nyugalmát. Először hallom ezt a részletet, és sehogyan sem illik bele abba a mozaikba, amelyet Adyról, a csavargóról alkottam magamnak. Adyról, akit szenvedélyes csaták kényszerítettek csak térdre, a bűnöséről, aki versében azt mondja, nem merem megcsókolni az anyámat. Ady-nak Pesten hatalmas emlékműve van, s olyan, mint egy sétáló óriás, fesztelen, öntudatos, nagyon-nagyon büszke; itt, Párizsban kicsi a szobra, a virág is kevés, ünneplők se sokan, szó mi szó, Párizs nem tud Adyról, megsemmisít bennünket a viszonzatlan szerelem igazságtalansága.

Ha Krleža élne, neki részletesen leírnám ezt a hideg napot, és arról sem feledkeznék meg, hogy valahol a gyülekezet szélén, szerényen, mégis szembeötölően egy uniformisba öltözött űr állt. Ha nem halunk meg végleg, ha valami mégis marad belőlünk, jegyezném meg rosszállóan, akkor Ady joggal kérdezhetné, miért éppen most űrzik annyira, őt, aki egyetlen hatalmat sem kezdett ki teljesen. Vagy ez a sápadt, fagyos fiúcska valamiféle idegszálakat tart a kezében, hogy Ady körül, Adyért vagy valami másért egymásnak ne essenek az emberek. De nem történt semmi, elhelyezték a virágokat (az a teherautó mindvégig zavart), majd szétszéledtek az emberek. A hotel vendégei közül rajtam kívül nem volt ott más.”

A FORUM
KÖNYVKIADÓ
REGÉNYPÁLYÁZATOT
HIRDET
AZ 1988. ÉVRE

A regénypályázaton minden olyan jugoszláviai szerző részt vehet, aki a pályázatban megjelölt időpontig három példányban eljuttatja a Forum Könyvkiadóhoz magyar nyelven írt, tíz szerzői ívnél (160 ritkán gépelt oldalnál) nem rövidebb, eddig meg nem jelent regénye kéziratát.

A bírálóbizottság minden pályaművet elbírál.

A zsűri köteles odaítélni a regénypályázat első díját.

A pályaműveket (teljes névvel vagy jeligésen) 1988. december 31-éig lehet beküldeni a következő címre: Forum Könyvkiadó, Újvidék, Vojvoda Mišić utca 1/III. A szerzőséget másolati példánnyal kell igazolni.

A díjnyertes és a kiadásra ajánlott műveket a Forum Könyvkiadó a következő évi kiadói tervébe iktatja.

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Utasi Csaba: Alakuló, kusza költői üzenetek (*Teleirt világ. Fiatal költők versei*) 250

Harkai Vass Éva: Prózarekapituláció (Tolnai Ottó: *Prózák könyve*) 252

Sárvári V. Zsuzsa: Erotikus jelképek a néphagyományban (Hoppál Mihály—Szepes Erika: *Erősz a folklórban*) 257

Gerold László: Esszé a rend megteremtőjéről (Tompai Gábor: *A bűtlen este*) 259

S z í n h á z

Gerold László: Ószeresek; Nem élhetek muzikaszó nélkül 261

T e l e v í z i ó

Bordás Győző: Két kidolgozatlan történet (Dušan Vasiljev: *A romok alatt*; Želimir Žilnik: *Brooklyn—Gusinje*); Sodró történetek (Gion Nándor: *Sortűz egy fekete bivalyért*) 264

K é p z ő m ű v é s z e t

Németh Lajos: Szajkó István kiállítása elé 268

Bela Duranci: Szajkó István az újpesti Tavasz utcában 268

Tolnai Ottó: Notesz (Péter László, Siflis András és Szilágyi László munkáiról) 272

KRÓNKA

NIN-díjak; Vladislav Ribnikar-díj Miodrag Vujačić Mirskinek; Szelei István életműdíja; Elhunyt Nedeljko Gvozdenović; Sava Halugin kiállítása Zágrábban; Odaitélték a Forum Képzőművészeti Díjat; Bodrogvári-díjak; Tanácsülés a Kiadóban; A Hungarológiai Intézet új kiadványai; Ady Párizsban 284

Számunkat Péter László grafikáival illusztráltuk

A 217. oldalon Maurits Ferenc szövegrajza

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat — 1988. február. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 5000, fél évre 2500 dinár. Egyes szám ára 600, kettős szám ára 1200 dinár; külföldre egy évre 10 000, fél évre 5000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. — Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079